

IZVESTJE

RAZISKOVALNE POSTAJE
ZRC SAZU V NOVI GORICI

16 • 2019

KAZALO VSEBINE

Uvodnik (Helena Seražin)	1
Kako sem preživel prvo leto življenja (Branko Marušič)	3
Članki	
Neva Makuc <i>Vključujoča deželna identiteta večjezične historične Goriške v novem veku</i>	7
Branko Marušič <i>O začetkih slovenskega knjižnega ustvarjanja pri Beneških Slovencih</i>	10
Alenka Di Battista <i>Zametki novogoriškega hotela Park</i>	15
Klavdija Figelj <i>Lebrmanovi Argonavti, želja po izvirnosti za vsako ceno</i>	24
Petra Kolenc <i>Pregled povojnega razvoja turistične infrastrukture na Lokvah</i>	36
Špela Ledinek Lozej <i>Ob dvajseti obletnici razglasitve ognjišča v Lukčevi hiši na Kambreškem za kulturni spomenik: beležka k dediščinskemu turizmu</i>	46
Jasna Fakin Bajec <i>Predstavitve turističnega kulinaričnega paketa Kras/Carso Food Tour: Unikatno popotovanje v doživetje okušanje pristnega Krasa</i>	52
Katarina Šrmpf Vendramin <i>Kostumiranje za turistične namene: (ne)ustvarjanje »briške noše«</i>	60
Danila Zuljan Kumar in Tanja Gomiršek <i>O možnostih razvoja kulturnega turizma v Brdih</i>	68
Poročilo o delu sodelavcev Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici od 1. 12. 2018 do 31. 12. 2019	75

Fotografiji na ovoju: Motiva solarne skulpture ob hotelu Argonavti v Novi Gorici z goriško glasbeno skupino Lapos (foto: Foto atelje Pavšič Zavavdlav).

©2019, Raziskovalna postaja ZRC SAZU Nova Gorica

Uredila: dr. Petra Kolenc

Uredniški odbor: dr. Jasna Fakin Bajec, doc. dr. Špela Ledinek Lozej, dr. Neva Makuc, prof. dr. Branko Marušič, dr. Katarina Šrmpf Vendramin, doc. dr. Danila Zuljan Kumar

Jezikovni pregled: Danila Zuljan Kumar

Oblikovna zasnova: Milojka Žalik Huzjan

Prelom: Petra Kolenc, Darko Turk – Grafikart d.n.o.

Izdajatelj: Raziskovalna postaja ZRC SAZU Nova Gorica

Založnik: Založba ZRC, ZRC SAZU

Za založnika: Oto Luthar

Glavni urednik: Aleš Pogačnik

Tisk: Cicero Begunje d.o.o.

Naklada: 500 izvodov

Naslov uredništva:

Raziskovalna postaja ZRC SAZU Nova Gorica,
Delpinova ulica 12, 5000 Nova Gorica
Tel.: 05 335 73 26

Naročila: Založba ZRC, ZRC SAZU, Novi trg 2,
p. p. 306, 1001 Ljubljana

Uvodnik

Letos mineva že tretje leto, odkar so se raziskovalci Umetnostnozgodovinskega inštituta Franceta Steleta prvič po ustanovitvi Raziskovalne postaje ZRC SAZU Nova Gorica zapisali med njene stalne sodelavce. Pred tem je nekatere med nami pot na Delpinovo ulico zanesla le občasno, ko smo v bogati Tumovi knjižnici iskali težko dosegljive izdaje na primorski prostor vezane strokovne literature ali pa poiskali moder nasvet dolgoletnega vodje Postaje in velikega poznavalca primorske zgodovine dr. Branka Marušiča. Tesnejše sodelovanje s Postajo nam je omogočil šele aplikativni raziskovalni projekt *Mapiranje urbanih prostorov slovenskih mest v zgodovinskem okviru: modernistična Nova Gorica in njeni konteksti* ali krajše *Modmapng* (L6-8262), pri katerem z našim inštitutom sodelujeta še Filozofska fakulteta in Fakulteta za elektrotehniko, računalništvo in informatiko Univerze v Mariboru. Projekt poleg ARRS sofinancirata Slovenska akademija znanosti in umetnosti in Mestna občina Nova Gorica in prav zadnja je v njem videla možnost za uresničitev dolgoletnih želja in nekaterih zastavljenih ciljev. Poleg tega, da je projekt na Raziskovalni postaji ZRC SAZU omogočil zaposlitev dveh mlajših inštitutskih kolegic, ki prihajata z Goriške, smo v sodelovanju z Goriškim muzejem pripravili prvo pregledno in bogato ilustrirano publikacijo najpomembnejših umetnostnih spomenikov Mestne občine Nova Gorica. S prispevki sodelavk s Postaje, ki mdr. izhajajo v *Izvestju*, smo med identitete mesta skušali dodati tudi zavedanje o Novi Gorici kot novonastalem modernističnem mestu ob meji, ki ima zaradi svojih specifičnosti v Sloveniji in Evropi prav posebno mesto. Sodelovanje z novogoriško občino se ne bo zaključilo s projektom *Modmapng*, saj ga bo Umetnostnozgodovinski inštitut ob podpori Raziskovalne postaje ZRC SAZU Nova Gorica nadaljeval z dodajanjem vsebin na spletni strani www.novagoricaart.si, ki širši javnosti predstavlja umetnostno dediščino Goriške, potekajo pa tudi raziskave za umetnostno topografijo Upravne enote Nova Gorica.

S projektom *Modmapng* so se vezi med ZRC SAZU in Mestno občino Nova Gorica dodatno okrepile in odprle nove poti za sodelovanje pri prihodnjih interdisciplinarno zastavljenih projektih Raziskovalne postaje ZRC SAZU Nova Gorica, ki bodo še naprej služili družbenemu in kulturnemu razvoju lokalne skupnosti in širše regije.

Doc. dr. Helena Seražin, znanstvena svetnica
Vodja projektov Modmapng in Umetnostna topografija Slovenije
ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta

*Vsem, ki boste že šestnajsto leto segli po našem Izvestju,
želimo srečno novo leto 2020!*

*Sodelavci Raziskovalne postaje
ZRC SAZU v Novi Gorici*

KAKO SEM PREŽIVEL PRVO LETO ŽIVLJENJA*

Drugega februarja leta 1938 zvečer, pred enainosemdesetimi leti, je Franja Mejačeva iz Komende pisala svoji hčerki Vidi Marušičevi v Gorico: »Jaz bodem kar mirno čakala na nedeljo 6. t. m. ako še ne bo nič, potem me bode pa zaskrbelo. Pozdravljaš in poslavljaš se pa res, kakor bi šla v Ameriko, saj pojdeš samo v Rim.« V nadaljevanju je gospodarski Franji misel ušla drugam in je zapisala: »V banki so rekli, da zdaj zelo malo Lire menjajo«. Toda takoj nato se je vrnila k pričakovanemu rojstvu vnukinje: »Bog daj po sreči vse in punčko, kar pa dvomim. Ker se tako dolgo pripravljaš. Zbogom draga Vida, bodi prepričana, da vedno mislim na Te.«

Franjina slutnja, da ne bo punčka, se je uresničila. Rodil se je fant, v petek, 4. februarja, v jutranjih urah, na Travniku v Gorici (Piazza della Vittoria 17). Bilo je v takrat kraljevi Italiji, ki je preživljala šestnajsto leto fašistične dobe.

Za rojstvo petega vnuka je Franja izvedela iz brzojavke, ki jo je prejela 4. februarja ob treh in pol popoldne. Obžalovala je, da ni izvedela za vest že kako uro prej, a je bil poštni urad v Komendi zaradi opoldanskega počitka do treh popoldne zaprt. Vzkliknila je »Hvala Bogu!«, da se je vse srečno končalo. »Le zakaj ni punčka, to mi je pa kar žal«, je pisala v nedeljo, 6. februarja Vidi. Z rojstvom vnuka se ni nikakor ni mogla sprizajzniti, kar je 14. februarja 1938 znova omenila hčerki Vidi: »Nikar mi tudi ne zamerite, da se ne morem sprizajzniti z mislijo,

da niste dobili punčke.« Hkrati pa je pomislila na »mojo nepozabno vnukinjo Majdo« in Vido še vprašala, kako bo s krstom novorojenca. V naslednjem pismu (20. februar 1938) je Franja svojega vnuka poznala le kot fantka, obžalovala je smrt vnukinje Majde in se pozanimala, če bo krst v Solkanu. Majda Marušič, drugi otrok v zakonu dr. Franca Marušiča iz Solkana in Vide Mejač iz Komende, je umrla 2. aprila 1937 (rojena 7. septembra 1934 v Solkanu); prvorojenec Tomaž je bil rojen 19. maja 1932. Njun tretji otrok Branko je bil rojen skoraj natančno deset mesecev po Majdini smrti.

Slučaj je hotel, da so tiste dni tudi na nizozemskem dvoru pričakovali rojstvo. Nadejali so si, da bo kraljica Juliana rodila prestolonaslednika. Toda 31. januarja leta 1938 se je rodila prestolonaslednica Beatrix. Tako je Franja (6. februar 1938) ugotavljala: »Samo na Holandskem princesa ima punčko, tam kjer bi bilo treba fanta.«

Ob rojstvu sta starša prejela nekaj čestitk. Vidina sestra Milka Slokarjeva iz Ljubljane je 7. februarja voščila: »Iz srca voščim vse dobro in to je zdravje v prvi vrsti. Prav je tako, da je sedaj fantek – bo pa tretja punčka [bil pa je fant Anci, rojen 1. julija 1939] in jo bodeta oba fanta crkljala.« Drugače ja sodila Milkina štirinajstletna hčerka Nada (1. marec 1938): »Nič kaj nisem bila vesela, ko sem slišala, da ste kupili fantka in ne punčko. Pa sem se potolažila, ko sem od mati izvedela, da je srčkan in priden.« S čestitko je pohitel tudi agent državne zavarovalnice, ki je 8. februarja 1938 novorojenčevemu očetu poslal telegram: »L' aurora della piccola vita sia messaggera di perenne felicità – questo il nostro vivo augurio.«

Kmalu po rojstvu so se pričele priprave na krst. Voziček za novorojenca naj bi kupili v

* Nekoliko spremenjeno besedilo je bilo napisano februarja 2008 na podlagi dopisovanja med babico Franjo Mejač (Komenda) in njeno hčerko Vido Marušič (Gorica), materjo Branka Marušiča. Korespondenco hrani Pokrajinski arhiv v Novi Gorici. Prebrano na Sv. Katarini nad Novo Gorico 10. maja 2019 in v gradu Kromberk 24. maja 2019 na predstavitvi *Marušičevega zbornika*.

Ljubljani, pripeljali bi ga v Solkan h krstu, ki naj bi bil 12. oziroma 13. marca. Za botra je bil določen otrokov stric in Vidin brat Vitko, v Solkan naj bi ga spremljala mati Franja. Oba sta imela neveljavna potna lista, zato naj bi namesto z osebnim avtom prišla v Solkan najverjetneje z avtobusom svetogorskih romarjev, ki so potovali s skupinskim potnim listom. To je bilo v času, ko je minevalo eno leto po podpisu sporazuma med italijansko in jugoslovansko vlado in ko so se odnosi med državama otoplili, kar je imelo za posledico povečanje romanj jugoslovanskih Slovencev na Sveto goro.

Ker je bil odhod avtobusa nezanesljiv, sta Vitko in Franja Mejač pomislila, da bi v Solkan dopotovala z vlakom. Negotov odhod je Franjo vznemirjal, da je zapisala 7. marca 1938: *»Zdaj se pa že meni zdi hudo, da tako dolgo odlašano, kako bi nam bilo hudo, ako bi se kaj pripetilo. Za taki slučaj pa kar Bog varuj pa krstite in dobite namestnika.«* Odhod v Solkan je spremljala še kaka neprijetnost. Vitko je imel *»reumo v desni roki, sedaj bi še za botra ne mogel biti, ker bi ne mogel revčka držati.«* Odločitev je bila nato dokončna, da bo krst teden dni kasneje. Vitko je tudi pomislil, da je bil tedaj čas smučarskih skokov v Planici, zato *»naj Franc ne zamudi Planice, ker mi ne pridemo v soboto 12. t.m. že zaradi Vitkota ne in tudi jaz še nisem za rajžo.«* (Pismo Franje Vidi, 10. marec 1938).

Z veljavnima potnima listoma sta se Franja in Vitko odpravila z avtomobilom preko državne meje v Italijo v soboto 19. marca, na dan sv. Jožefa. Potovala sta preko Trsta. Za dan krsta pa je bila izbrana nedelja, 20. marca. Novorojenec je dobil kar tri imena: Franciscus, Andreas in Vitus. Kot botra sta v rojstni knjigi solkanske župnije navadna krščenčev stric Vitko Mejač in nona Katarina Čubej. Krstitelj je bil kaplan Anton Pilat, Justina Jug pa je zapisana kot babica. Zaradi fašistične zakonodaje je moral biti drugi sin Vide in Franca Marušiča zaveden v uradne registre z imenom Francesco, za domače pa je bil Branko.

Po opravljenem krstu se je Vitko kmalu vrnil domov, čakali so ga posli. Franja pa je ostala še nekaj časa v Gorici. Vrnila se je 1. aprila preko mejnega prehoda na Planini. Do meje jo je pripeljal zet Franc, ki ga je spremljal šestletni sin Tomaž. Na meji jih je čakal Vitko, ki je nato mater odpeljal proti domu, potem ko so na mejnem prehodu rešili eno uro trajajoči nesporazum s *»financarjem poznanim sitnežem«*. Franja ga je označila kot *»ena Oštia«*, zato bi lahko sklepali, da je bil carinik primorski emigrant.

V pismih in drugih sporočilih, ki jih je naslavljala na hčerko Vido, je Franja o svojem vnuku sprva še pisala kot o fantku, kasneje ga je imenovala. Andrej Mejač, Franjin mož, je svojega vnuka imenoval Francek oziroma Francelj; očitno je bilo ime Branko za konservativnega in močno vernega Andreja preveč moderno in morebiti pravoslavno. Franja ni varčevala z nasveti, kako ravnati s fantkom: *»Skrbi me tudi ta mali fantek kdo ga nosi ven, da ga ne bode preveč pregrel, ker je pri vas gotovo vroče, pri nas je pa sinoči ob 11. uri malo deževalo vmes pa snežilo, danes je pa najlepši dan. Pa tudi, da mu ne bode solnce svetilo v oči, to je mučno.«* (Pismo Franje Vidi, 15. april 1938). Konec aprila je Vida zbolela. Njen oče Andrej se je zbal, da je ne bi napadla pljučnica. Svoje mu zetu zdravniku Francu je v pismu 29. aprila svetoval (*»in ne vzemi za zlo«*), naj poskuša Vido zdraviti, če bo potreba, z rdečo jedilno repo: *»Želim Vidi ljubo zdravje kajti nocoj se je našim ženskam kar o Vidi in ribah sanjalo.«*

Del poletja leta 1938 je Vida z otrokoma Tomažem in Brankotom preživela v Komen-di. V rodni kraj je prišla v začetku julija. Med potjo je Branko sitnaril, *»doma je takoj zaspal in spal danes do 7h. Zelo začudeno vse gledal, toda vsem se smehlja, čudijo se da nič ne joka. Mora se dobro počutiti v tem hladu saj sem ga zjutraj morala v volneno jopico obleči kljub solncu. Nebeško se počutimo tu radi hladu, ko bi le ne imela misli, da se kuhaš Ti v vročini.«* (Pismo Vide Francu, 5. julij 1938). V petek, 8. julija,

je Vida pisala soprogu Francu, da je Brankota zaradi hladnejšega vremena bolezni trebušček, pa je bolečine odpravil termofor. Sicer se dobro počuti, cel dan je zunaj, dobro izgleda, postal je rdeč, »je in kaka vse zelo v redu«. Čez štiri dni se jima je pridružil Tomaž, ki je prišel z otoka Krka, kjer je del počitnic preživel kot gost pri Vidini sestri Milki Slokar in njeni družini, pri bratrancih Janezu in Markotu ter sestrični Nadi. O Brankotovem dobrem počutju govorijo tudi naslednja Vidina pisma soprogu. Tako piše 22. julija 1938: »Tomaž je bil zelo vesel Tvoje lepe karte in jo je lepo shranil, Branko jo je hotel pa pojesti. Brankec je vedno 'dobrovoljček' vsem se smehlja in se še kar pogovarja [...] Vem, da Te je prevzela smrt tistega fantka, jaz na Branka zelo gledam in si ne morem misliti, da bi mu kaj prišlo, ko je vedno v snagi in v takem čistem zraku. Gresek opoldne, ima mleko samo od ene krave, sicer pa pije le prah in mene, toda jaz pešam in ne mislim delj vzdržati kot, da dopolni 6 mesecev [...] Lepo Te prosim svetuj mi v prihodnjem pismu, ali bi mu dajala še naprej prah ali bi lahko začela z mlekom in kako žitno kavo?« V začetku avgusta, ko je Branko dopolnil pol leta življenja, je tehtal skoraj 8 kilogramov. Mama ga je tedaj hranila z žitno kavo, dajala mu je gresek, piškotek in mleko pomešano z vodo.

V drugi polovici avgusta so se prve Brankotove počitnice končale. Za nekaj dni je delo v ambulanti v Gorici odložil Franc in odšel v Komendo. Po krajših počitnicah v Komendi je nato svojo družino odpeljal domov v Gorico. Med potjo so imeli na Vrhniki problem z avtomobilom, kar je staršema ob dveh otrocih povzročilo nekaj težav (»Ali je Brankec zdrav, kaj si počela z njim na Vrhniki, uboga reva ti in Franc«, je vpraševala Franja Vido, 26. 8. 1938). Mami in stari mami Franji je bilo po odhodu Marušičev silno dolgčas: »Dolgčas nam je vsim, najbolj pa mislim da meni, tako sem sama, ata pravi, kako bi bilo dobro pri hiši, ako bi bila Vida doma. Jaz sem hodila v korbico duhat zadnje, kar je bilo po Brankotu in tudi ta otročji duh je izginil [...] V duhu sem z

Vami po poti in tudi sedaj vidim Travnik[v Gorici] in vašo hišo[...] Brankcu je gotovo vse nanovo doma, ker je bil pri nas navajen.« (Pismo Franje Vidi, 23. avgust 1938). V Solkanu je Branko zbolel. Franja je pohitela z navodilom, kako otroku pomagati: »Govorile sva z Ančko [uslužbenka pri Mejačevih] in misliva jednako, da se je takoj prvič prehladil v trebušček in zdaj se to ponavlja. Ako ga greješ s termof.[orom] je prehuda toplota za otroka, ker ga moraš večkrat razgaliti pri previjanju. Drži mu trebušček ako mogoče toplo, da imaš posebej kaj okrog trebuščka zavito, da ga ne obleti veter pri previjanju, in nato bode minulo. Nikar ga ne stradaj, ker to je gotovo od prehlajenja in kakor hitro se malo razgali, si zopet poslabša, prej mu je vroče potem se prehitro shladi ko brca.« (Pismo Franje Vidi, 30. avgust 1938). Bolezen pa ni nehala in Franja je ugotavljala: »Na vsaki način je dobil, med potjo prehlad, glavno so pa zobčki. Saj veš kako je revš trpelo, vse je grizlo kar se mu je dalo[...] Brankec lahko je to, kar je užival v Komendi tudi juho (ne mastno), zakuhan gris, ali nudeljčke, lahko mu bodete krompirček dajali ko se pozdravi, saj je že 7 mesecev star. Boljši taka hrana, kakor pa prestaro mleko.« (Pismo Franje Vidi, 7. 9. 1938). Potem se je stanje izboljšalo in Franja je ugotavljala, da so bili krivi zobčki in še dodala opazko o prehrani: »Prosim Te ne imej toliko nepotrebosti glede hrane. Zadosti je star za vsako hrano in pa kaj je to zopet ena novost 'žensko mleko', meni se kar gabi, ubogi otrok, bodite pametni in ne pretiravajte, ko je dosti družega za otroka.« (Pismo Franje Vidi, 22. september 1938).

Ko so bile otroške boleznimi mimo, se je drugam usmerila tudi Franjina skrb, čeravno je oba goriška vnuka omenila v vsakem pismu, ki ga je poslala Vidi. Konec leta 1938 je bil Branko prehlajen: »Piši mi prihodnjič zakaj je bil Branko tako prehlajen, zdaj mora biti lušten, kmalo bo imel 11 mesecev, ali že kaj hodi, posebno zdaj je paziti na njega...« (Pismo Franje Vidi, 29. december 1938). Toda še pred tem sta Tomaž in Branko dobila darilo ob sv. Mi-

klavžu. Pismo, ki ga jima je ob darilu pisal, je narekoval mami Vidi: »*Draga fantka, prinašam vama letos samo jestvine, Tebi Tomažek, ki si večji več in Brankcu pa bolj malo, ker ne zna še popa[p]cati. Igračk pa nič, Brankec se ne zna še igrati z njimi, a za Tebe Tomažek je boljše, da se sedaj raje učiš čitati in pisati. [...] 10 L drobiža je za Tomaža za komedije[sejem sv. Andreja v Gorici] in tudi Brankca naj vzame s seboj.*«

Šestega februarja leta 1939 je pisala Franja Vidi v Gorico: »*Branko je doživel svoj prvi*

rojstni dan, Bog ga ohrani...« Tu pa se konča pripovedovanje o prvem letu mojega življenja.

Očitno se je uresničila Franjina želja, saj sem še tu. Tu na Sv. Katarini, kjer sva v moji otroški dobi v cerkvici pri maši z nono Katarino Marušič 25. novembra 1944 slavila njen imendan. Mašo je vodil kromberški župnik Vinko Vodopivec.

Branko Marušič

V letu 2019 smo sodelavci ZRC SAZU izdali *Marušičev zbornik. Zgodovinpisec zahodnega roba, prof. dr. Branko Marušiču ob 80-letnici* (ur. Petra Kolenc, Petra Svolfšak, Oto Luthar in Danila Zuljan Kumar, 2019, Založba ZRC, ZRC SAZU). Prispevek *Gradivo za bibliografijo Branka Marušiča med letoma 1956 in 2018* dopolnjujemo z bibliografsko enoto, ki smo jo ob izdaji *Marušičevega zbornika* nehote izpustili:

2005

Pregled politične zgodovine Slovencev na Goriškem. 1848–1899. – Nova Gorica: Goriški muzej, 2005.

O Marušičevem zborniku so pisali:

Inga Brezigar: Poklon zgodovinpiscu zahodnega roba. – 1001- SČ, junij 1919, št. 101, str. 6.

Vesna Humar: Zbornik ob Marušičevi 80-letnici. – Goriška, letn. 18, št. 6 (12. jun. 2019), str. 22.

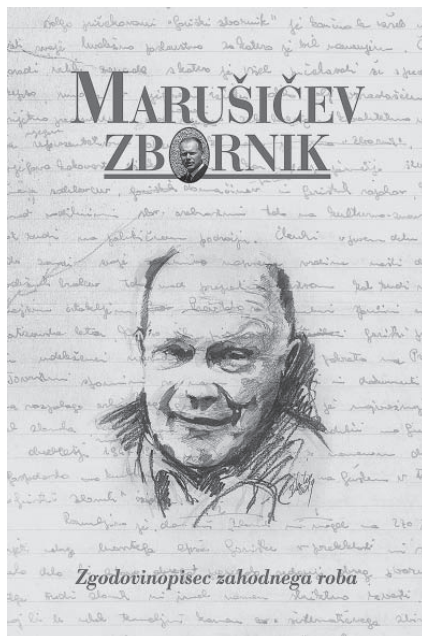
Iva Koršič: Marušičev zbornik. – Novi glas, letn. 24, št. 21 (30. maj 2019), str. [1], 6.

Zlobec, Marjan: *Dr. Branko Marušič, zgodovinpisec zahodnega roba.* – <https://marijanzlobec.wordpress.com/2019/06/25/dr-branko-marusic-zgodovinpisec-zahodnega-roba/> (dostopno: 25. 5. 2019).

Marušičev zbornik <https://www.druzina.si/ICD/spletnastran.nsf/clanek/marusicev-zbornik?Open> (dostopno: 29. 5. 2019).

STA znanost: *Marušičev zbornik. Zgodovinpisec zahodnega roba* <http://znanost.sta.si/knjige/62> (dostopno: 29. 5. 2019).

Iztok Ilich: Recenzija [Marušičevega zbornika]. – *Bukla*, št. 149.

Članki

VKLJUČUJOČA DEŽELNA IDENTITETA VEČJEZIČNE HISTORIČNE GORIŠKE V NOVEM VEKU¹

NEVA MAKUC

Zgodovinski inštitut Milka Kosa

neva.makuc@zrc-sazu.si

Izvleček: Prispevek objavlja predavanje avtorice na mednarodnem zgodovinskem dogodku *È storia*, v okviru panela »*Le famiglie mitteleuropee nel Goriziano storico, cerniera di lingue e civiltà*« (Srednjeevropske družine. Historična Goriška, stičišče jezikov in civilizacij), ki je potekal 24. maja v palači De Grazia v Gorici. Predavanje obravnava problematiko raziskovanja zgodovine obmejnih prostorov in posebnost goriškega večjezičnega okolja v novoveškem obdobju.

Ključne besede: Goriška, novi vek, deželna zavest, večjezičnost

Nahajamo se na obmejnem prostoru, katerega širši del je obmejen že stoletja. Obmejni značaj ga je namreč zaznamoval velik del časa od zgodnjega srednjega veka dalje. Danes je tematika meje, obmejnih prostorov in obmejnosti vedno bolj pomembna in deležna vedno več pozornosti. Na obmejnih prostorih, ki so morda kdaj dojeti kot marginalni z geografskega, gospodarskega in dru-

gih vidikov, se pogosto pojavljajo inovativni in kompleksni družbeni pojavi. Obmejni prostori namreč niso le prostori mej in napetosti, ampak so tudi območja prehoda in stika različnih skupnosti, jezikov, kulturnih miljejev in drugih vplivov. Zato se tu lahko razvijejo kompleksne identitete. Obmejni prostori so torej stičišča in prav zaradi so zelo pomembni in svojevrstni (Berger 2007; Newman 2006; Scaramellini 2007; Thaler 2001).

Veliko pozornosti se posveča zgodovini 19. in 20. stoletja, a rada bi izpostavila določene posebnosti tukajšnjega širšega obmejnega prostora, zlasti historične Goriške, ki se danes nahaja v Italiji in Sloveniji. Govorila bi rada o tem prostoru kot stičišču jezikov in kulturnih miljejev v stoletjih pred uveljavitvijo nacionalnih idej, torej pred 19. stoletjem, ko je ta prostor zaznamovala meja med

¹ Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega projekta št. L6-8262 in raziskovalnega programa št. ARRS-NRU/P6-0052-0618-2017/3, ki ju je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna. Gre za predavanje avtorice na mednarodnem zgodovinskem dogodku *È storia*, ki poteka vsako leto v Gorici. Predavanje v slovenskem jeziku in s konsekvativnim prevajanjem v italijanski jezik je potekalo 24. maja v palači De Grazia v Gorici v okviru panela »*Le famiglie mitteleuropee nel Goriziano storico, cerniera di lingue e civiltà*« (Srednjeevropske družine. Historična Goriška, stičišče jezikov in civilizacij). Temelji pa na sledeči literaturi: Makuc 2011a, Makuc 2011b in Makuc 2015.

habsburškimi dednimi deželami in Beneško republiko.

To je bil čas, ko so imele velik pomen deželne zavesti. Ob strani puščam tematiko različnih patriotizmov, saj bi to presegalo okvir današnjega srečanja. V prvi polovici 17. stoletja se je izoblikovala goriška deželna zavest. Pred tem se je deloma navezovala na Furlanijo, s katero so jo povezovale zgodovina, gospodarstvo, ne nazadnje mnoge rodbine (npr. Strassoldo, della Torre) itd. Usoda Goriške pa je šla v svojo smer z uveljavljanjem goriških grofov v tem prostoru in nato s prehodom pod Habsburžane leta 1500. Najbrž pa sta šele habsburško-beneški vojni, ki sta se bili na začetku 16. in na začetku 17. stoletja, odločilno prispevali k izoblikovanju samosvoje goriške deželne zavesti.

Kakšna je bila narava te zavesti? Kompleksna. Obmejni prostor se je namreč nahajal na stičišču različnih državnih ureditev, kulturnih vplivov, itd. in tudi na strateškem območju. To jasno dokazujeta že omenjena habsburško-beneška spopada. Poleg tega so se na Goriškem srečevali različni jeziki. Prav večjezičnost so radi izpostavljali pisci zgodovinskih, geografskih spisov, popotniki itd. Znan je sestavek, ki ga je v 16. stoletju v svojem opisu Furlanije zapisal cerkveni dostojanstvenik Girolamo di Porcia (1531–1601), cerkveni dostojanstvenik, ki je pripadal pomembni plemiški rodbini iz beneške Furlanije. Zapisal je, da prebivalci Gorice domačnostno in običajno uporabljajo tri jezike, nemškega, slovenskega in italijanskega: »*per il più usano familiarmente, ed ordinariamente tre lingue Tedesca, Schiava ed Italiana: (...)*« (Porcia 1897: 87). To pomeni, da so govorniki sproščeno preklapljali iz enega jezikovnega sistema v drugega.

V 18. stoletju je goriški zdravnik Anton Muznik (1726–1803) izpostavil, da v Gorici večina otrok gladko govori tri jezike, furlanskega, slovenskega in nemškega, odrasli znajo tudi italijansko, latinsko in francosko.

Izven mesta pa so znali večinoma dva jezika, slovenskega in nemškega ali slovenskega in furlanskega.² Podobno je njegov sodobnik Rodolfo Coronini (1731–1791) zapisal, da goriški plemiči obvladajo latinsko, italijansko, furlansko, nemško in slovensko. V istem stoletju je izvrstni zgodovinar Carlo Morelli (1730–1792) v svoji razsvetljsko usmerjeni zgodovini Goriške izpostavil naklonjenost habsburških vladarjev do prebivalcev te dežele zavoljo njihove odkritosrčnosti, živahnosti, kolegialnosti ter znanja več jezikov (Makuc 2011a).

Znanje več jezikov je omogočalo ne le lažje sporazumevanje v večjezičnem okolju, ampak tudi možnost prevzemanja pomembnih nalog v službi habsburških vladarjev. Spomniti velja, da so diplomatske misije Sigmunda Herbersteina (1486–1566) in Giovannija Cobenzla (ok. 1530–1594) v Rusiji, na Poljskem in drugod temeljile prav na njihovem znanju jezikov, ki so bili prisotni v tem prostoru (Herberstein 2007: posvetilo in nagovor bralcem; Morelli 2003: III, 276). Napisala sta dve odmevni deli o Rusiji, s čimer sta pomembno prispevala k poznavanju tega prostora.

Družine so se najbrž zavedale pomena znanja jezikov. Orsina de Bertisa, kasnejšega tržaškega škofa, rojenega v Tapoljanu³ leta

² »Civitatis incolae triplici sermone loquuntur sclavonico, germanico, et furlano, qui ex Italico, et Gallico idiomate compositus esse videtur, his quoque linguis in variis Ecclesiae Sacrae Orationes dicuntur, lingua Germanica in publicis Scholis docetur, Italica Causae forenses tractantur, furlana et sclavonica vulgus utitur, Illa loquuntur incolae Comitatus Gradiscani, hac vero illi, qui septentrionalem, orientalem, et meridianam provinciae partem incolunt;« »Loquuntur autem in civitate plerique pueri in tenera etiam sua aetate triplici distincto idiomate, Furlano, Sclavo, et Germanico. Adultiores dein sciunt Italicum, Latinum, et Gallicum. In pagis quoque callent plerique duplicem linguam, sclavam, et germanicam, vel sclavam, et furlanam« (Muznik 2000: 4, 48).

³ Kraj se je nahajal leta 1420 pod Beneško republiko, po letu 1509 pa pod Habsburžani.

1559, so starši poslali v Švarcenek na Krasu, da bi se naučil slovenščine, ter v Celovec, da bi se naučil nemščine (Morelli 2003: III, 260, 276).

Če se povrnem k deželni zavesti: kakšna je bila narava te skupnosti? Zdi se utemeljeno sklepati, da so tedaj deželne skupnosti na tem širšem prostoru dojemali kot skupek posameznikov, ki so govorili različne jezike, a so jih v skupnost povezovali določeni politični in družbeni dejavniki, ki so koreninili tudi v srednjeveškem obdobju. Leta 1521 je npr. Videmčan Giovanni Candido (ok. 1450–1528) objavil pomembno deželno zgodovino Furlanije z naslovom *Commentariorum Aquileiensium libri octo*. V njej je prišla do izraza furlanska deželna zavest. Novoveško prebivalstvo te dežele, ki ga imenuje *natio foroiuliensis*, naj bi temeljilo na prirastku različnih ljudstev, ki so v predhodnih stoletjih prispela v Furlanijo. Zaradi tega naj bi se uporabljali različni jeziki (Candidus 1521).

Deželne zavesti so presegle jezikovne razlike prebivalstva. Večjezičnost pa je bila obravnavana bolj kot kuriozitet. Primer Goriške je bil toliko bolj zapleten zaradi njene razgibane jezikovne slike. Goriški stolni prošt Pietro Antonio Codelli (1754–1822) je v delu *Gli scrittori friulano-austriaci degli ultimi due secoli* obravnaval zaslužne goriške osebnosti in jih, kot bi to pričakovali, ni razlikoval po jezikovni rabi. Pri obravnavanju jezuita Martina Bavčerja, rojenega v Selu, je npr. izpostavil le njegovo "ljubezen do domovine", torej Goriške (Codelli 1975: 46).

Pomen deželnih zavesti med prebivalstvom takratne Srednji Evropi ni predstavljal nobene posebnosti. Posebno pa je bilo to, da je bila tu v stoletjih pred 19. stoletjem deželna zavest povsem vključujoča do večjezičnosti. Vključevala je različne jezike, ki so jih prebivalci govorili preprosto funkcionalno, brez diskriminacij. Širši obmejni prostor sta zaznamovali bogat kulturni milje in sožitje, ki je presegalo jezikovne razlike.

VIRI IN LITERATURA

- Berger, S. 2007: Border regions, hybridity and national identity. The cases of Alsace and Masuria. V: Wang, Q. E.; Fillafer, F. L. (ur.): *The many faces of Clio. Cross-cultural approaches to historiography, essays in honor of Georg G. Iggers*. New York: Berghahn Books.
- Candidus, I. 1521: *Commentariorum Aquileiensium libri octo*. Venetiis: Alessandro Bindoni.
- Codelli, P. 1975: *Gli scrittori Friulano-Austriaci degli ultimi due secoli*. [Bologna]: Arnaldo Forni.
- Herberstein, S. von 2007: *Rerum Moscoviticarum Commentarii. Synoptische Edition der lateinischen und der deutschen Fassung letzter Hand Basel 1556 und Wien 1557*. München: Osteuropa-Institut.
- Makuc, N. 2011a: *Historiografija in mentaliteta v novoveški Furlaniji in Goriški*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Makuc, N. 2011b: Testimonianze sugli Sloveni in Marc'Antonio Nicoletti. *Memorie Storiche Forogiuliesi*, vol. XCI, 57–65.
- Makuc, N. 2015: Italijanski patriotizem in deželna zavest: odnos novoveške italijanske intelektualne elite do ljudstev brez neposredne rimske tradicije. *Acta Histriae* 23, št. 1, 17–28.
- Morelli di Schönfeld, C. 2003: *Istoria della Contea di Gorizia in quattro Volumi compresavi un Appendice di note illustrative*. Mariano del Friuli: Edizioni della Laguna.
- Muznik, A. [= Musnig, A.] 2000: *Goriško podnebje. Clima Goritiense*. Kopriva, Silvester (prev.). Ljubljana: Inštitut za zgodovino medicine Medicinske fakultete, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije.
- Newman, D. 2006: The lines that continue to separate us: borders in our 'borderless' world. *Progress in Human Geography* let. 30, št. 2, 143–161.
- Porcia, G. di 1897: *Descrizione della Patria del Friuli*. Udine: Tipografia del Patronato.
- Scaramellini, G. 2007: Osservazioni su linee di confine e regioni di frontiera. V: Pastore, A. (ur.): *Confini e frontiere nell'età moderna. Un confronto fra discipline*. Milano: FrancoAngeli.
- Thaler, P. 2001: Fluid identities in Central European borderlands. V: *European History Quarterly* let. 31, št. 4, 541–542.

O ZAČETKIH SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA USTVARJANJA PRI BENEŠKIH SLOVENCIH

BRANKO MARUŠIČ
branko.marusic@guest.arnes.si

Izvleček: Prispevek obravnava katekizma, ki sta ju priredila in objavila Jožef Podreka (Podrieika) leta 1851 in Peter Podreka leta 1869. Priimek Podreka in zelo si podobna naslova obeh knjižic sta bila v literaturi razlog za mnoge napačne trditve in razlage. Nanje članek opozarja in ugotavlja tudi, da so bili začetniki slovenske književnosti Beneških Slovencev sovrstniki in duhovniki Peter Podreka (1822–1889), Jožef Podreka (1822–1886) in Ivan Obala (1824–1898).

Ključne besede: katekizem, Podreka, Beneška Slovenija, književnost

V svoji pred stodvajsetimi leti (maj 1900) izdani monografiji o Beneški Sloveniji je Simon Rutar v zadnjem poglavju omenil tudi književno ustvarjanje, saj se »ponaša tako mali narodič tudi z imenitnimi možmi, ki uživajo širšo slavo«, in naštel med njimi Jožefa Kvarina iz Gorenjega Barnasa, zdravnika cesarja Jožefa II., in Urbana Melinka, stotnika telesne straže istega cesarja. Veliko pozornost je Rutar namenil filozofu Jakobu Stelinu (1688–1770), rojaku iz Gorenjega Tarbilja, profesorju Univerze v Padovi. Matematik Anton Podreka (1804–1870) iz Špetra je v skrbi za družbeni vzpon svojih rojakov sestavil čitanko v slovenskem in italijanskem jeziku z italofilskimi vzgibi; ni je uspel objaviti. Matematik je bil tudi Ivan Klodič (Clodig; 1828–1898), rojen pri Hlodičih, avtor publikacije *Pro Slavija*.

Vsi navedeni, kot ugotavlja Rutar, niso ničesar napisali v slovenščini in tako je na prvo mesto med tistimi, ki so ustvarjali v slovenskem jeziku, uvrstil duhovnika Petra Podreko (1822–1889), špetrskega rojaka. Pomotoma ga je zamenjal za Jožefa Podreko (1822–1886), ki pa se je kot avtor v knjigi *Katekizem ali kristianski nauk v vprašanjih in odgovorih zložen zlasti iz nauka gosp. Mihela Casati mondovi-*

skiga škofa od duh. Jožefa Podrieika za slovenske šole podpisal kot Podrieika. Ta zamenjava se je primerila tudi Pavlu Plesničarju v njegovem bibliografskem pregledu primorskega tiska do konca leta 1918¹ in drugim.²

Jožef Podreka, duhovnik in rojak iz Podutane (Št. Lenart), se je verjetno šolal v Gorici, kjer se je na bogoslovju srečal s sošolci, ki so bili Slovenci, Italijani in istrski Hrvatje. Bil je čas, ko je med narodi Evrope in tako tudi med goriškimi bogoslovci že tlela narodnoprebudna misel. Goriški nadškof Franc Ksaverij

¹ *Narod naš dokaze brani*. Ljubljana 1940, str. 13 (58a). Plesničar navaja, da je *Mali katekizem za prve šole* priredil Peter Podreka. Natisnil ga je G. B. Seitz v Gorici leta 1851. Istega leta je tiskar Liberal Vendrame v Vidmu natisnil v formatu šestnajstinke in na 32 straneh *Abecednik za šole na kmetih*. Sestavljalec bibliografije ni navedel avtorja te objave niti ne njenega hranilišča. Sledeč Plesničarju je podatek o tem abecedniku, potem ko ni našla hranilišča izvirnika, vnesla Andreina Jejčič v bibliografijo *Slovenska tiskana beseda v tiskarnah na Primorskem 1607–1918* (Nova Gorica, Goriška knjižnica, 1989, str. 9; 66). Abecednik se tudi ne navaja v Valentinielli jevi *Bibliografia del Friuli* (Venezia 1861).

² Tudi Riccardu Ruttarju v spremni besedi v knjigi Petra Podreke in Alojza Klinjona *Adobtljivi poslušavci! Devori ascoltatori!* (Čedad, Združenje Don Antonio Bianchini, 2002, str. X–XIX).

Luschin je Podreko v duhovnika posvetil 19. septembra 1846. Bil je večšč slovenskega jezika, da je lahko pripravil katekizem, ki pa ni bil namenjen šolarjem v videmski nadškofiji,³ pač pa le šolarjem v Avstrijskem Primorju, kar kaže njegova uvodna beseda in naslov knjižice, da je namenjena »za slovenske šole«. Teh pa takrat v Beneški Sloveniji, ki je v okviru lombardsko-beneškega kraljestva sodila v avstrijsko monarhijo, ni bilo. Po svojem izvoru gre za enega od učbenikov, ki so sodili v načrt prenove šolstva na Primorskem, v delovanje, ki ga je vodil še pred marčno revolucijo leta 1848 tržaški guverner grof Franz Stadion. Pri tem delovanju je kot sestavljalec in pisec učbenikov sodeloval Štefan Kociančič, od novembra 1846 dalje semeniški profesor v Gorici. Morda je prav on svojega študenta Jožefa Podreko (Podrieko) nagovoril k pisanju katekizma, prevedenega in predelanega po kompendiju krščanske doktrine, ki ga je spisal Michele Casati, škof v piemontskem mestu Mondovi. Podreka je izdajo posvetil Antonu Ukmarju (1805–1897), župniku na Ligu (Marijino Celje, Maricel), med domačini zelo priljubljenemu Parantoniju (Pre Anton).⁴ V »lepi slovenščini«⁵ napisani katekizem je pripravil še kot duhovnik videmske nadškofije in morda je pomislil, da bi mu knjižica (4. aprila 1851 jo je potrdil nadškof Luschin) lahko pomagala pri dušnopastirskem delu v Beneški Sloveniji. Začel je sicer kot duhovnik v kraju Kodermaci (fara Prapotno).⁶ Službovanje v rodnih krajih je prekinil, ko je leta 1854 iz videmske nadškofije prestopil v goriško. Verski list *Zgodnja danica* je ta prestop označil: »Tega verliga gospoda in gorečiga Slo-

venca smemo toraj sedaj med svoje šteti.«⁷ Božo Zuanella, doslej najbolj temeljit pisec biografije Jožefa Podreke, ni navedel razlogov za tako odločitev in tudi ni ugotovil, kje je bilo njegovo prvo službeno mesto: »Ugibati se sme, da kje blizu Gorice⁸ ... Drugo službeno mesto ali bolje prvo znano kaplansko službo je Podreka dobil v Ročinju...«.⁹ Junija 1855 je dal natisniti v italijanščini napisani sonet, ki ga je posvetil novemu goriškemu nadškofu Andreju Gollmayrju; podpisal se je kot Giuseppe Podrecca. Iz Ročinja je Podreko službena pot leta 1855 vodila v Breginj, kjer je ostal do leta 1877, ko se je preselil Ajello del Friuli. Umrl je kot župnik in dekan v Trziču (Monfalcone) 12. maja 1886.

Lahko le ugibamo, da je bil Podreka razočaran, ker katekizma, ki ga je poslal v Benetke »viši deželni oblasti«, da ga potrdi kot učno knjigo med Beneškimi Slovenci, ni bil potrjen.¹⁰ V Rutarjevi knjigi je zapisana trditev, da Podrekovega katekizma, prirejenega po Casatiju, očitno videmski nadškofijski ordinariat ni potrdil, ker je bil napisan v knjižni slovenščini.¹¹ Zapisana pa je bila tudi ugotovitev, da je knjiga vsebovala veroučne nenatančnosti in tudi, da ni bila dokončana.¹² Zanimanje, zakaj Podrekov katekizem ni smel v javno rabo, je Boža Zuanello privedlo do uporabe arhivskih virov. Ugotovil je, da so duhovniki iz Nadiških dolin prosili šolsko oblast v Špetru, da bi dovolila rabo katekizma v osnovnih šolah špeterskega okraja. Šolska oblast je nato prosila za mnenje nadškofijsko kurijo v Vidmu, ki se je obrnila do čedajskega kanonika Micheleja Podrecca, ta pa zaradi zdravstvenih težav ni mo-

⁷ *Zgodnja danica*, 4. 4. 1854, št. 18, str. 80.

⁸ Zaradi morebitne zamenjave je treba opozoriti, da je bil župnik v Solkanu med letoma 1864–1882 Franc Ksaver Podreka, rojak iz Volč.

⁹ *Primorski slovenski biografski leksikon*, 1. Gorica 1986–1989, str. 37.

¹⁰ *Šolski prijatelj*, 28. 9. 1852, št. 40, str. 319–320; *Slovenska bčela*, 7. 10. 1852, št. 41, str. 336.

¹¹ Simon Rutar, n.d., str. 175.

¹² Giorgio Banchig, *Benečija. Ko se mala in velika zgodovina srečata*. Čedad, Most na Soči, 2013, str. 229.

³ Giorgio Banchig je zapisal, da gre za prvi katekizem Beneških Slovencev (*Dom*, 15. 3. 2012, št. 5, str. 4).

⁴ *Primorski slovenski biografski leksikon*, 4. Gorica 1990–1994, str. 111; Helena Vuk-Gapčeva, *Markiči in Markčarji*, Kanal ob Soči, samozaložba 2014, str. 38.

⁵ *Zgodnja danica*, 4. 4. 1854, št. 18, str. 80.

⁶ Štefan Kociančič, *Od Benečanskih Slovencev*, priloga k članku *Odgovori na vprašanja društva na povjestnicu jugoslavensku*. V: *Arhiv za povjestnicu jugoslavensku*, 3/1854, str. 307.

gel opraviti cenzorske naloge, zato sta nalogo oktobra 1852 prevzela Giuseppe Zaican, rojak iz Barnasa, in Valentino Bledig, rojak iz Utane. Prvi je obravnaval jezikovno plat in ugotovil rabo besed, ki niso sodile v domači šentlenartski govor. Drugemu cenzorju Valentino Bledighu pa niso bile po godu verske vsebine. Na podlagi teh ugotovitev in ugotovitev drugih duhovnikov je kurija šele 18. avgusta 1854 šolski oblasti v Špetru sporočila, da Podrekova knjiga ne more biti sprejeta kot učbenik. Še pred tem je v pismu nadškofijski kuriji Nicolò Tiossi iz Špetra sporočal, da bi mogla imeti raba Podrekovega katekizma politične posledice, ker bi lahko služila kreptitvi duha slovanske narodnosti in širitvi panslavizma.¹³

Sicer so se duhovniki pri verouku in bogoslužju posluževali raznih priročnikov v rokopisu, podedovanih od prednikov, ali pa so jih sami sestavili. O tem je pisal Angel Cracina v knjižici *Consumanze religiose di nostra gente* (Sveti Lenart/San Leonardo 1965) in omenil tak rokopis iz leta 1743, ki ga je prepisal župnik v Svetem Lenartu/Podutani Mihael Podrecca.¹⁴ Ohranile so se tudi rokopisne in v »slovenskem narečju Nadiških dolin napisane pridige Petra Podreke in Alojza Klinjon«.¹⁵

V Beneški Sloveniji je bila raba slovenskega jezika v javnosti omejena in to podobo prikaže tudi dopis »Iz slovenskega na Laškem« leta 1852 v celovski *Slovenski bčeli*: »Kakor je znano, živi nas Slovencev okoli 20.000 na Laškem v Videmskem okraju (Delegation Udine). Mi Slaveni na Laškem smo odsekani udje ma-

tere Slave, ino nič ne vemo, kako napredovajo bratje Slavjani. Pri nas ni nobenega časopisa slavenskega zunaj 'Zgodnja danica', na katero sem sam jaz naročen. Pervo polovico leta 1851 sem bil naročnik 'Novic' zdej nimam še tih, ker časopis 'Novice' ni dovoljen od Gosposke prihajati na Laško. Odkar je začel izhajati časopis 'Slovenija' ino poslet 'Ljublanski Časnik' sem bil vedno njun naročnik, ker pa sim vidil, da listi pogostoma so se mi zgubljali na pošti, sem prostovoljno odstopil. Ni čuda tedaj, da je huda zima v naših snežnikih od slavjanskih dogodb, ker ni med nami še enega časopisa slovenskega. Pri nas je vse le po laškem, vradno narečje je laško, v šolah vse po laško, časopisi so laški, nimar se pečamo le z Lahi, ni je lučice slavjanske, da bi nam razsvetlila žalostne temote! Kaj storiti? Kaj početi? Zdaj 4 leta še slavenske molitvene buke so bile po deželi redke kakor bele muhe; od treh let sam sem jaz raztrosil za 300 gold. slavenskih molitvenih bukev po dežel. Oh! Kako zdej zvesto berejo jih naše mladice ino fantini! Kako milo jim v serce sega svoje narečje. Po vseh srenjah naše okolice zdej se učijo slovensko. Pa vse to bo nič, ako naše šole po deželi ne bodo laško-slavenske šole, kar ne moremo zadobiti.«¹⁶ Zelo verjetno je bil avtor dopisa Peter Podreka, kar je mogoče sklepati, ker je bil naročen na časnik *Slovenija*, v katerem je Ivan Obala (1824–1898), rojak iz Gornjega Marsina objavil članek *Nekaj od benečanskih Slavjanov*.¹⁷ V tem prvem časopisnem članku kakega Beneškega Slovenca je Obala objavil na prvem mestu pismo, ki mu ga je Peter Podreka, takrat duhovnik v Špetru, poslal najverjetneje v Gorico, kjer je Obala zaključeval študij bogoslovja. Poleg ugotovitev o stanju slovenskega jezika v Beneški Sloveniji je Podreka tudi sporočal, da piše pesmi v »stargani obleki oblečene«. V besedilo pisma je Podreka vključil tudi svojo poezijo:

¹³ Catechismo sloveno: SI o NO?! (dostop: <http://www.lintver.it/storia-vicendestoriche.catechisoslo.html>). Časovna razlika (od ok. 1851 do 1854) kaže, da so cenzuro opravljali med že natisnjanim katekizmom Jožefa Podreke in katekizmom, katerega rokopis in cenzuro je omenil, Andrej Einspieler v *Šolskem prijatlu* (glej op. 19), ki njegovega avtorja ni navedel.

¹⁴ Katekizmi Beneških Slovencev. V: *Trinkov koledar za Beneške Slovence za leto 1966*, str. 50–55.

¹⁵ Andohtljivi poslušavci! Devoti ascoltatori! Pridige v slovenskem narečju Nadiških dolin 1850–1930. Čedad, Združenje don Eugenio Blanchini, 2002, 527 strani.

¹⁶ *Slovenska bčela*, 26. 2. 1852, št. 9, str. 71–72.

¹⁷ *Slovenija*, 15. 5. 1849, št. 39, str. 156 in 18. 5. 1839, št. 40, str. 160.

*Prebivam na Laškim
Sim rojen Taljan
Izviram z Slavjanstva –
Bom vedno Slavjan.
Oh! drago slavjanstvo ...
Predragi moj dom!
Dokler bom na svetu
Jaz ljubil te bom.*

Članek je nadaljeval Obala s prikazom razmer pri »benečanskih Slavjanih«. Ivan Obala pa ni bil le prvi Beneški Slovenec, ki je časopisno poročilo napisal in objavil v slovenščini, bil je tudi prvi slovenski Benečan, ki je svoje literarne prispevke pošiljal v objavo slovenskemu periodičnemu tisku. Prozne in pesniške prispevke je v letih 1849–1850 objavil v mladinskem glasilu *Vedež*, ki je izhajalo v Ljubljani. Duhovniško službo je začel opravljati v Istri, kjer pa je zaradi službenih dolžnosti prenehal z literarnim ustvarjanjem in se k temu ni več povrnil. Služboval je na Koroškem, kjer je umrl v Št. Vidu ob Glini. »Obala je bil je eden prvih beneških pesnikov in pisateljev,« je ugotavljal Božo Zuanella.¹⁸

Sredi 19. stoletja so se skoraj istočasno v javnosti pojavili trije beneškoslovenski duhovniki, in sicer Peter Podreka, Jožef Podreka in Ivan Obala. Ti so bili pravi začetniki beneškoslovenskega književnega ustvarjanja. Morda je kateri izmed njih tudi sodeloval pri nastajanju članka, ki ga je Andrej Einspieler, koroški narodni buditelj, objavil v *Šolskem prijatelju*.¹⁹ V članku je zapisana tudi ugotovitev: »*Ko so se pa leta 1848 vsi narodi predramili, so tudi naši sosedni Slovenci na Benečanskem se gibati jeli, ter pokazali, da niso še popolnoma poitalijančeni, in da je še nekaj slovenskega duha v njih. In kakor hudobne talijanomane ne za druge zapreke, tudi ne za očitne nevarnosti, kadar so za dušni blagor svojih predragih rojakov neutrudno in mar-*

livo poslovali. Neki prijatelj mi je sam pravil, da je bil zavoljo svoje vnětosti za slovenščino in torej za cesarja več kot enkrat v smertni nevarnosti, 'In vendar', pravi, 'si nisem prav nič dal prestrašiti, da si ravno so večkrat s puškami name merili, da sim mislil, da bo zdaj po meni'.«. Einspieler je še omenil katekizem, ki ga je leta 1851 v Gorici izdal Jožef Podreka. Pisal je tudi, »*da mi je letas drug prijatelj iz Benečanskega povedal, da je nekdo tam velik katekizem slovenski spisal, da bi se v ondašne šole vpeljal, toda v benečanskem podnarečju*«. Rokopis naj bi se tiskal v Vidmu, a ga je še pred tem pregledoval v Čedadu korar slovenskega rodu. Omenil je še pobudo nekega drugega duhovnika, ki naj bi v Benetkah »*na svitlo dal Slovinski abece popolnoma v beneškem podnarečju*«. Ta isti duhovnik pa sestavlja tudi slovensko slovnico za svoje rojake. Gre torej za tri različne objave, za katere pa Einspieler ni vedel, če so že izšle. Sodil pa je, »*da historične, zemljepisne, statističke i. t. d. data ondašnjih Slovencev bi nam pač bile posebno po godu, kdor bi količkaj nam od tega povedati znal, si zamore zvest biti resnične hvale vsakega iskrenega Slavjana*«. ²⁰

Nobena izmed treh napovedanih izdaj najverjetneje ni izšla. Plesničarjev pregled slovenskega tiska na Primorskem do konca leta 1918²¹ navaja v Benetkah natiskani *ABECE slovienski*,²² a kot vir za pridobitev podatka na-

²⁰ Vse podatke o književnem ustvarjanju Beneških Slovencev je povzel Štefan Kociančič in jih objavil v prilogi (Od Benečanskih Slovencev) k članku Odgovori na vprašanja društva na povjestnico jugoslavensku (*Arhiv za povjestnico jugoslavensku*, 3/1854, str. 306–309). Na ta poziv se je oglašil Kociančič, da bi o predlaganem »*tudi jaz rad storil, da bi le mogel*« (*Arhiv*, str. 307).

²¹ *Narod naš dokaze hrani*. Ljubljana 1940, str. 14 (59a).

²² Breda Pogorelec (Slovenski knjižni jezik v Beneški Sloveniji. V: *Govor, jezik in besedno ustvarjanje v Beneški Sloveniji*. Špeter/Trst, ZTT, 1978, str. 107) je sledeč Rutarju in Kociančiču zapisala: »*káže omeniti tudi prvi beneškoslovenski abecednik, ki je izšel 1852 v Benetkah z naslovom Abece Slovjenski in je bil spisan v narečju, avtor pa naj bi pripravljaj tudi slovnico tega narečja*«. Tega abecednika tudi ne pozna Ivan Andoljšek v trilogiji *Naš začetni bralni pouk in učbeniki zanj* (1, 1850–1869, Maribor 1978, druga izdaja).

¹⁸ Primorski slovenski biografski leksikon, 2. Gorica 1982–1985, str. 514.

¹⁹ *Šolski prijatelj*, 28. 9. 1852, št. 40, str. 318–320 (ponatis: *Slovenska bčela*, 7. 10. 1852, št. 41, str. 335–336).

vaja Rutarjevo *Beneško Slovenijo* (Rutar je podatke črpal iz Einspielerjevega članka). Pri Rutarju je tudi našel podatek, da je bil *Katekizem (za beneške Slovence) tiskan v Vidmu (1853)*.²³ Verjetno gre za »velik katekizem«, ki ga je omenil Einspieler v svojem že citiranem članku v *Šolskem prijatlu*. Navajajo ga tudi arhivski viri, ki jih je uporabil Božo Zuanella (glej op. 13), in pojasnjujejo, zakaj nadškofijski ordinariat objave knjige ni dovolil (18. avgust 1854). To se je uresničilo kasneje, verjetno zato, ker je avtor katekizma, domnevno Peter Podreka, upošteval pripombe cenzure, da je nadškof Andrea Casasola lahko potrdil objavo.

Prav ob navedbah katekizmov, katerih avtorstvo pripisujejo Petru Podreki, je nekaj zmede in pomot, zlasti, ker ni na voljo izvirnikov, ki bi bili potrebni za preverjanje.²⁴ Tako naj bi Peter Podreka sestavil *Mali katekizem za prve šole* in ga tiskal leta 1854 pri Seitzu v Gorici, kot piše v *Trinkovem koledarju za leto 1966*. Podatek je povzela tudi Andreina Jejič v bibliografiji slovenske tiskane besede na Primorskem.²⁵ Nedvomno pa je Peter Podreka avtor leta 1869 izdane knjige *Katekizem ali keršanski katoliški nauk povzet posebno iz nau-*

ka Gosp. Mihaela Casati mondoviškega škofa za Slovence videmske nadškofije na Beneškem z dovolenjem premilostivega Gosp. Andreja Casasola videmskega nadškofa. Na 68 straneh ga je tiskal Seitz v Gorici. Podreka se je takrat že uveljavljal kot dopisnik v slovenskem periodičnem tisku, kjer so izhajali njegovi novičarski in literarni prispevki. Slovenski tisk je izdajo katekizma pozdravil.²⁶ Primerjava med besediloma katekizmov Jožefa Podreke in Petra Podreke ni bila opravljena.

Ta prispevek je imel namen, da opozori na nekatere zmote, povezane z izdajo katekizmov za Beneške Slovence oziroma z začetki književnega ustvarjanja pri Beneških Slovencih. Rutarjeva pomota, ki jo omenja začetek tega prispevka, je zmedla na primer tudi Pavla Petričiča²⁷ in Branka Marušiča.²⁸ Zagotovo sta izšla katekizma Jožefa (1851) in Petra Podreke (1869). Ni ugotovljeno če je izšel *Abecednik za šole na kmetih* (1851), ki ga je dovolj natančno popisal Pavel Plesničar (str. 13/37) in za kategera so morda v Vidmu, kjer so se slovenski tiski pojavljali že od leta 1607 dalje, opravljali zgolj tiskarske usluge za naročnika, ki pa verjetno ni bil Beneški Slovenec. Ta prispevek je tako mogoče skleniti z ugotovitvijo, da v osemnajstletnem obdobju med katekizmom Jožefa Podreke in katekizmom Petra Podreke najverjetneje ni izšla kaka samostojna publikacija, ki bi bila vsebinsko ali pa avtorsko povezana z Beneško Slovenijo. S tem pa pripovedovanje o katekizmih in o začetnem književnem ustvarjanju Beneških Slovencev ni končano.

²³ N.o.m., str. 14 (66a).

²⁴ Zmedo ustvarjajo tiste objave, ki ne ločijo med katekizmom Jožefa Podreke (Gorica 1851) in domnevno izdanim katekizmom Petra Podreke *Mali katekizem za prve šole*, ki naj bi ga tiskal Seitz v Gorici. Zato se je verjetno odklonilno stališče videmske nadškofijske kurije, da bi se katekizem uvedel v osnovnošolski pouk (14. avgust 1854), nanaša na domnevno neobjavljeno besedilo Petra Podreke in ne knjižico Jožefa Podreke (1851).

²⁵ N.d., str. 11 (88). Pri Plesničarju, str. 13 (58a) je podatek, da je katekizem z takim naslovom tiskal Seitz v Gorici leta 1851, 1853 in 1854. Razložka tudi ni znal pojasniti Drago Pahor v članku *Gradivo k vprašanju šolstva v Beneški Sloveniji* (Jadranski koledar 1966, str. 66–71). Po ugotovitvah Jejičeve je katekizem Jožefa Podreke iz leta 1851 hranila (in še vedno hrani) Obsoška državna knjižnica v Gorici, katekizem iz leta 1869 pa Goriški muzej kjer ga ni bilo mogoče najti. Za ostale najdene tiske ni navedeno hranilišče, zelo verjetno niso bili natiskani. Tudi Ivan Trinko je v nekrologu, ki ga je posvetil Petru Podreki, omenil le katekizem iz leta 1869, ki da je to »njegova največja zasluga«; pri izdaji mu je pomagal špeterski župnik Mučič (*Ljubljanski zvon*, 10/1890, str. 284).

²⁶ *Zgodnja danica*, 19. 3. 1869, št. 12, str. 94; *Novice*, 24. 3. 1869, št. 12, str. 95.

²⁷ Peter Podreka. Beneška kulturna prelomnica (Špeter Slovenov, 1822–Ronac, 1889). V: *Trinkov koledar 2000*, str. 89–93. Petričič zmotno piše, da je nadškof Casati (takrat je bil videmski nadškof Giuseppe Luigi Trevisanato) leta 1853 dovolil natis in tako so beneški slovenski duhovniki dobili končno uporaben in tiskan katekizem.

²⁸ Prispevek k biografiji Petra Podreke. V: *Primorski čas pretekli. Prispevki za zgodovino Primorske*, Koper, Lipa, 1985, str. 298–310.

ZAMETKI NOVOGORIŠKEGA HOTELA PARK¹

ALENKA DI BATTISTA

Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta & Zavod za varstvo kulturne dediščine,
Območna enota Nova Gorica
alenska.di.battista@zrc-sazu.s
alenska.di.battista@zvkd.si

Izvleček: Namen članka je predstavitev in primerjalna analiza prvih manj znanih načrtov restavracije, kavarne in hotela, ki so nastali v petdesetih in šestdesetih letih sprva za lokacijo na magistrali (Kidričeva ulica), kasneje za Cesto številka 5 (Delpinova ulica) v Novi Gorici. Avtorica načrte umesti v širši ustvarjalni opus arhitektov in nakaže sočasen evropski kontekst. Pri njihovi obravnavi upošteva politične in upravne dejavnike lokalne skupnosti, ki so vplivali na potek gradnje, in osvetli vzroke za nastanek prvega družabnega in turističnega središča Nove Gorice.

Ključne besede: kavarna, restavracija, hotel, Delpinova ulica, Nova Gorica

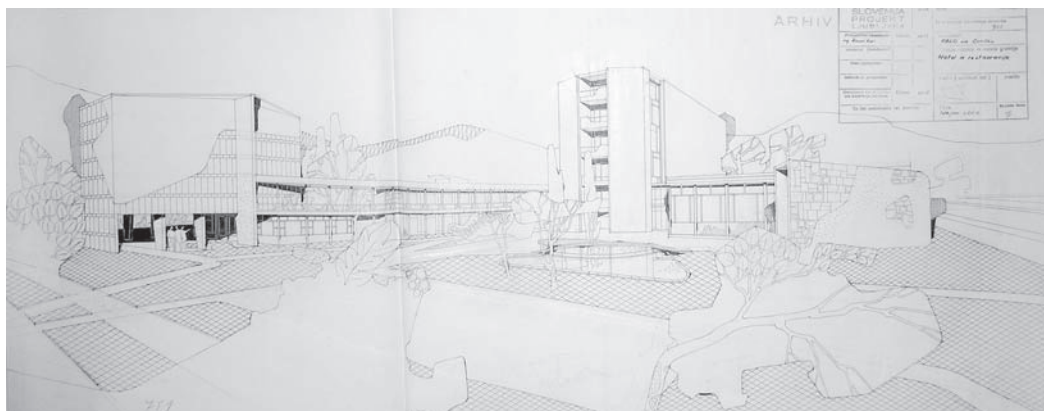
Začetki turistične infrastrukture v Novi Gorici

Praznovanje 70. letnice Nove Gorice je leta 2017 spodbudilo med drugim nastanek novih raziskav, ki so se posredno in neposredno ukvarjale s problematiko začetkov turistične infrastrukture v mestu oziroma z novogoriško kavarno, restavracijo in hotelom Park. Sebastjan Rosa in Jure Ramšak omenjata hotel Park v okviru predstavitve razvoja igralništva v mestu (Rosa 2017: 105–121, Ramšak 2017: 363–369). Tomaž Vuga posveti več pozornosti okoliščinam nastanka kavarne in njeni družbeni vlogi v posebnem poglavju knjige *Projekt: Nova Gorica* (Vuga 2017: 128–130). Miha Kosovel in Eva Su-

šnik pa postavita hotel Park ob bok nekaterih drugih lokalov Nove Gorice, ki so pomembno krojili družabno kulturo v mestu (Kosovel, Sušnik 2017: 50–56). Pričujoči članek želi nadgraditi dosedanje vedenje o kavarni, restavraciji in hotelu v Novi Gorici zlasti s predstavitvijo in primerjalno analizo prvih manj znanih načrtov iz petdesetih in šestdesetih let, z njihovo umestitev v širši ustvarjalni opus arhitektov in v sočasen evropski kontekst. Posebno pozornost posveča tudi družbeno političnemu okviru, v okviru katerega so arhitekti objekte načrtovali in okoliščinam, v katerih so bili le-ti zgrajeni.

Predsednik slovenske ljudske vlade Miha Marinko (1900–1983) je na slavju ob priložljivosti dobrega dela Primorske k drugi Jugoslaviji napovedal vsebino Investicijskega plana za Slovensko Primorje za obdobje 1947–1951, ki je bila nato konec septembra posredovana Planski komisiji pri zvezni vladi v Beogradu. Osrednja točka plana je bila izgradnja Nove Gorice na prostoru med

¹ Članek je nastal v okviru aplikativnega projekta Manipiranje urbanih prostorov slovenskih mest v zgodovinskem okviru. Modernistična Noa Gorica in njeni konteksti (L6-8262), ki ga financirajo Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (75 %), Mestna občina Nova Gorica (12 %) in Slovenska akademija znanosti in umetnosti (13 %).

Edvard Ravnikar: Idejna skica hotela in restavracije ob magistrali (Kidričevi ulici) v Novi Gorici, okoli 1949 (Arhiv Republike Slovenije, AS 1966, Slovenija projekt, t. e. 469, a. e. 751).

Šempetrom in Solkanom. Načrtovana je bila gradnja številnih industrijskih objektov, stanovanj za 10.000 prebivalcev, upravnih stavb okrajnega in mestnega ljudskega odbora, šolskih poslopij, bolnišnice, pošte, podružnic Narodne banke in Zavoda za socialno zavarovanje, sodišča, javnega tožilstva in carinarnice. Dobra polovica sredstev, ki so bila v planu predvidena za vzpostavitev osnovne turistične infrastrukture na priključenem ozemlju, je bila namenjena gradnji novogoriškega hotela z restavracijo (Odlomek 2017: 85–87, Investicijski 2017: 109–111, Ramšak 2017: 367–369).

Čeprav naj bi polovico zneska porabili že leta 1948, je priprava načrtov za hotel z restavracijo prišla na vrsto šele naslednje leto, ko so bila odobrena sredstva iz dodatnega plana. Gradnja je s strani investitorja, Oblastnega ljudskega odbora (odslej ObLO-ja) za Goriško, vseskozi uživala prioriteto. Z njo so hoteli čim prej začeti in so zato večkrat pozvali projektantski oddelek Ministrstva za gradnje LRS, naj pripravi vso potrebno dokumentacijo. Pomena naloge so se nenazadnje zavedali tudi v projektantskem sektorju in izpostavili, da je »načrt smel poskus, ki bi bil potreben širše obravnave« (AS 233, Ministrstvo za gradnje LRS, t. e. 94).

Na vse to je moral biti pozoren zunanji sodelavec Ministrstva za gradnje, arhitekt Edvard Ravnikar (1907–1993), ko je marca 1948 načrtoval funkcionalistično urbanistično zasnovo novega mesta ob meji. V severni upravni del mesta je na križišču med kolodvorsko cesto in magistralo postavil bogato turistično infrastrukturo. Idejni in glavni načrt zanjo sta nastala proti koncu 1949 in na začetku naslednjega leta. Prvi je predvideval gradnjo dvorane in restavracije za 400 ljudi, štirinadstropnega hotela za 200 oziroma 250 ljudi, kavarne za 160 in slaščičarne za 30 ljudi. Prostostoječi volumni so bili potopljeni v zelenje s skrbno načrtovanimi dostopi do obeh glavnih cest in z možnostjo razširitve gostinske dejavnosti tudi na zunanje površine. Kljub temu, da je imel vsak objekt lasten vhod in točno določeno funkcijo, so delovali kot celota zaradi enotnega oblikovanja zunanjščine in medsebojnih povezav preko pokritih zveznih hodnikov (AS 1966, Slovenija projekt, t. e. 469, MAO, Zbirka Edvarda Ravnikarja)

Nezadovoljstvo in nenehne pripombe lokalnega investitorja glede obsega turističnega programa in primernosti različnih tlorisnih oblik za Novo Gorico so vplivale na revizijo načrtov in zmanjšanje programa. Na istem mestu je zato Ravnikar s pomočjo študentke

Vide Urbančič (1924–?) v naslednji fazi hotel nakazal le v situacijskem načrtu, medtem ko je zasnovo restavracije in kavarne podrobneje razdelal v detajlnih načrtih. Javna stavba, v kateri sta v pritličju delovala restavracija in klub, v nadstropju pa banketna dvorana, bar in kavarna, je bila tlorisno premišljeno in skrbno načrtovana. Vzpostavljeni so bili ločeni dostopi za osebe in goste iz južne in zahodne strani. Restavracijska kuhinja je bila postavljena pravokotno na osnovni ležeči volumen stavbe in je bila sodobno opremljena. Konstrukcija armiranobetonskih stebrov je omogočala izvedbo steklene stene, ki je poudarila lahkotnost in transparentnost objekta, medtem ko so kamnite obloge ob robu spominjale na tradicionalne lastnosti mediteranske arhitekture (AS 1966, Slovenija projekt, t. e. 469, MAO, Zbirka Edvarda Ravnikarja).

Razporeditev in izbira prostorov v notranjosti razkriva, da so bili predstavljeni turistični objekti v osnovi namenjeni nastanitvi in razvedrilu tujih, pretežno poslovnih gostov, ter druženju domačinov. Za razliko od Ravnikarjevih natečajnih načrtov za reprezentančni hotel v Novem Beogradu iz leta 1947, kjer je stanovanjski del postavljen v nadstropja šestnadstropnega lamelnega bloka, javni program v pritličje in mezanin, garaže s stavbami šoferjev pa za stavbo, je bil novogoriški gostinsko-nastanitveni manjših kapacitet, vendar zasnovan bolj kompleksno z veliko večjim posluhom do okoliške narave in regionalnih značilnosti pokrajine (Ravnikar in Kocmut 1947: 44).

Kavarna in restavracija na Delpinovi ulici

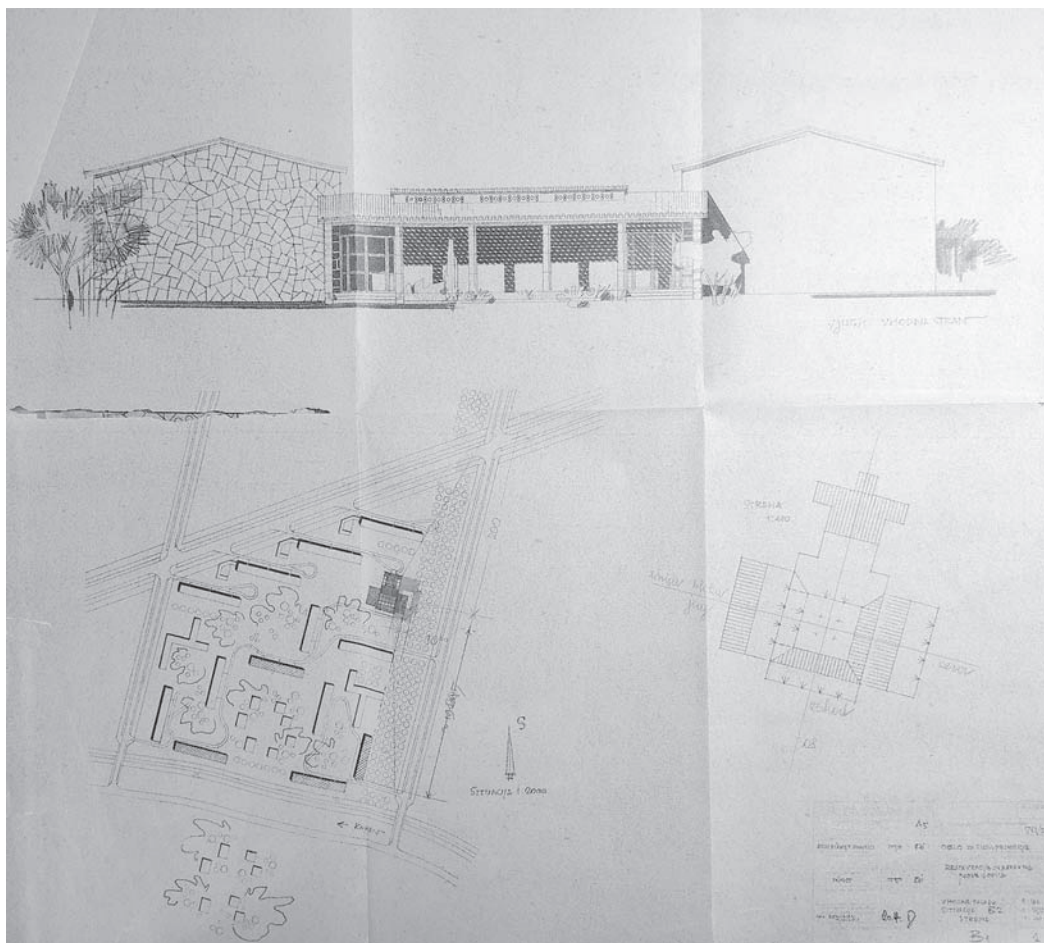
Med ObLO-jem in projektantskim oddelkom Ministrstva za gradnje so bili odnosi od vsega začetka zelo napeti. Izvršni odbor ObLO-ja za goriško je oblast je že leta 1949 na seji Ravnikarjeve projekte ocenil za pomanjkljive. Obtoževal je projektante, da zavračajo pri pripravi načrtov in na začetku leta 1950 zadevo izročil v presojo državni ar-

bitraži. Po drugi strani so projektanti krivili ObLO, da jim ni pravočasno poslal podatkov glede obremenitve tal. Trdili so, da je njihovo Poverjenišstvo za gostinsko in turizem zavračevalo s podpisom pogodbe in da jim niso še izplačali že izvedenih načrtov v tekočem in preteklem letu (PANG 677, Oblastni ljudski odbor za goriško oblast, t. e. 3).²

Na delovnem sestanku v Postojni, ki so se ga udeležili predstavniki goriške oblasti, projektantske organizacije Slovenija Projekt in Ministrstva za gradnje, so kljub temu dosegli dogovor, da se bosta gradili manjša kavarna in restavracija v sklopu prve etape izgradnje Nove Gorice (PANG 677, t. e. 3). Marca leta 1950 je poverjenik za gradnje Avgustin Okroglič (1900–1981) v dogovoru s poverjenikom za turizem predlagal spremembo lokacije kavarne in restavracije, in sicer na križišče ceste ob pekarni in zahodne vzporednice magistrale, imenovane cesta številka 5. Zatrjeval je, da je nova lokacija bolj primerena zaradi nižjih stroškov za izvedbo dostopov do stavb in neposredne bližine upravne stavbe ObLO-ja. Kavarna in restavracija sta bili predvideni tik ob novem stanovanjskem naselju trinajstih stanovanjskih blokov tipa hitrogradnja, ki so jih ravno tedaj gradili po načrtih arhitekta Danila Fürsta (AS 233, Ministrstvo za gradnje LRS, t. e. 94).

Potem, ko sta novogoriški urbanist Edvard Ravnikar in projektantski oddelk Ministrstva za gradnje sprejela in odobrila predlagano spremembo, je bila izdelava novih načrtov za kavarno in restavracijo zaupana novemu projektantu, prej omenjenemu Danilu Fürstu (1912–2005). Idejni projekt je bil dokončan aprila 1950. V primerjavi s prvim Ravnikarjevim načrtom si je Fürst zamislil mnogo manjšo restavracijo z 200 sedeži, kavarno s 100 ter kuhinjo s kapaciteto 400 obrokov. Po spremembi orientacije objekta

² Več o napetih odnosih med predstavniki ObLO-ja za goriško oblast in Slovenija Projektom glej Mavrič 2016: 65–66.

Danilo Fürst: Idejna skica kavarne in restavracije na cesti št. 5 v Novi Gorici, 1950 (Arhiv Republike Slovenije, AS 233, Ministrstvo za gradnje LRS, t. e. 284).

je bil vhod v gostinska obrata izpeljan preko skupnega prostora z garderobo in stranišči. Na desni strani je bila pravokotno na glavno cesto postavljena restavracija, na levi pa zrcalno kavarna. Med obema je bilo kot vezni element zasnovano tlakovano zaprto dvorišče s pergolo in vodomedom. Na zahodni strani je objekta povezoval servirni hodnik, za njim pa se je razprostirala dobro opremljena kuhinja. Pod njo so bili tehnični in kletni prostori za shrambo živil in pijače. Pred vhodom je bilo predvideno parkirišče, cesta številka 5 pa je bila zasajena s trajno zelenimi drevesi in rastlinjem (AS 233, Ministrstvo za gradnje LRS, t. e. 284)

Ministrstvo za gradnje LRS je avgusta leta 1950 Fürstov načrt zavrnilo z utemeljitvijo, da je komisija za revizijo projektov zahtevala tako bistvene spremembe v zasnovi in gradbenem programu, da je bilo potrebno izvršiti najprej nov gradbeni program in nato izdelati še nov načrt. ObLO za Goriško oblast je zato še v istem mesecu do potankosti izpopolnil gradbeni program, v okviru katerega je bila predvidena nova točilnica za stoječe goste s skladiščem in sanitarnimi prostori. Z ozirom na ugodne klimatske razmere in ljudske običaje naj bi se notranje dvorišče povečalo in odprlo proti cesti številka 5 ter primerno arhitektonsko obdelalo. Drugače

so bili načrtovani tudi vhodni garderobni in sanitarni prostori, kletna etaža in prostori za upravo (AS 233, Ministrstvo za gradnje LRS, t. e. 284).

Komisija za revizijo projektov je program sprejela in naprej posredovala novemu projektantu Stanislavu Rohrmanu (1899–1973). Le-ta je imel bogate predvojne izkušnje na področju projektiranja hotelskih objektov na Slovenskem, Danilo Fürst pa je bil tako kot tedaj številni drugi slovenski arhitekti odpuslan službeno v Bosno. Ker so se gradbena dela spomladi leta 1950 že začela, je moral Rohrman v zelo kratkem času pripraviti in v odobritev komisiji pri Ministrstvu za gradnje LRS posredovati načrte za izkop temeljev, gradbene jame in jarkov za temelje in kleti kuhinjskega trakta restavracije in kavarne. Nato so sledili dokončni načrti za celoto, pri katerih je razvidno, da se je strogo držal

določil gradbenega programa in s pridom uporabil predvojno izkušnjo pri načrtovanju mestnega hotela Slon v Ljubljani.³ V primerjavi s Fürstom je mnogo več pozornosti posvetil premišljeni izvedbi tlorisa in organizaciji prostorov v notranjosti. Del kavarniškega trakta je, na primer, namenil klubskima prostoroma za igre in biljard. V restavraciji je uredil »posebno sobo« za zaključene skupine in točilnico za hitro postrežbo gostov s samostojnim vhodom in stranišči na severozahodni strani. Slednja je

³ V opusu Stanislava Rohrmana je hotel Slon (1936–1939) zasedal pomembno mesto, saj je bil poleg trgovsko–stanovanjske stavbe Emerika Mayerja na Prešernovem trgu v Ljubljani edina njegova realizirana javna stavba pred drugo svetovno vojno. Ustvarjen je bil na osnovi sodobnih načel za načrtovanje hotelov, ki jih je znal arhitekt prilagoditi željam in finančnim zmožnostim naročnika Antona Koritnika ter domačim razmeram (Kham 2001: 35–37).

Letalski posnetek Nove Gorice leta 1960 z dokončano kavarno in restavracijo na cesti št. 5 (Delpinovi ulici) (hrani Goriški muzej, zgodovinski oddelek, št. 12021).

bila neposredno povezana z bližnjim prostorom s strežnim pultom in preko dvigala ter stopnic s kletjo za vino in pivo pod njo. Z razliko od Fürsta je Rohrman poleg glavne kuhinje predvidel tudi samostojno delovanje manjše kavarniške kuhinje s shrambo in pisarno. Glavno kuhinjo z vsemi potrebnimi pomožnimi prostori je poskusil čim boljše organizirati. Izkoristil je tudi nadstropje in vanje postavil dve pisarni, prho, stranišči in shrambo. Na severni in južni strani kuhinje pa je predvidel obzidani dvorišči, ki sta služili gostincem za brezskrbno nameščanje, premeščanje in obdelavo hrane. Pokrita terasa na južni strani kavarne je tako kot pri Fürstu gostom omogočala posedanje na prostem in obenem služila kot zaščita pred soncem tudi v notranjščini. Ob lepem vremenu pa so lahko gostje kavarne in restavracije posedali tudi pod pergolo v intimnem prostoru centralnega vrta, ki ga je arkadni hodnik z lupinasto streho iz umetnega kamna mehko povezal z bližnjo ulico. Tu je bilo predvideno tudi plešišče z odrom. Posebnost objekta so bile betonske lamele, ki so severna okna restavracije branile pred burjo in obenem tvorile zanimiv arhitektonski detajl fasade. Zunanjščina je bila deloma ometana s teranovo, deloma oblečena v kamen. Dvokapne strehe so bile prekrte s korci, ravne strehe pa lesocementne. Moderna obdelava celote je bila po mnenju projektanta dovoljena, potrebno pa ji je bilo dati primorski značaj (PANG 80, OLO Gorica, t. e. 496). Ravno tako premišljeno je bilo načrtovanje notranjščine, pri čemer so bili prostori kavarne in restavracije predvideni v kvalitetno boljših materialih in izvedbi. Zanje je arhitekt Marjan Rupar med letoma 1955 in 1957 izdelal detajlne načrte notranje opreme in osvetljave. Posebej zanimiva je bila zasnova točilnice z osrednjim gobastim elementom v funkciji svetila (PANG 677, Oblastni ljudski odbor za goriško oblast, t. e. 11).

Hotel Park

Gradnja kavarne in restavracije je bila prvič prekinjena maja leta 1951. Objekt je ostal nezavarovan in je skozi dve zimi zaradi vremenskih nepravilnosti utrpel veliko škodo. Služil je kot igrišče mladini in kot vir dragocene gradbenega materiala domačinom pri gradnji novih hiš (Vuga 2018: 129). Februarja leta 1953 so se dela, ki jih je izvajalo Oblastno gradbeno podjetje Soča Gorica oziroma Splošno gradbeno podjetje (SGP) »Gorica«, nadaljevala in predvideno je bilo, da bodo objekti do konca leta izvedeni do zaključne tretje faze. Zaradi pomanjkanja financ se je gradnja proti koncu leta ustavila. Stavba je bila v grobem izvršena do strešne konstrukcije in je v tem stanju ostala vse do leta 1955 (PANG 80, OLO Gorica, t. e. 739/2). Zaradi zavlačevanja pri njeni izgradnji je med domačini vladalo splošno nezadovoljstvo in prepričanje, da je načrtovana stavba prezahtovna in prevelika glede na finančne zmožljivosti okraja (Razmere 1957: 1). Leta 1958 je njeno dokončanje prešlo iz pristojnosti okraja v pristojnost Občinske ljudske skupščine Nova Gorica, ki je v ta namen pripravila obsežen investicijski program, v katerem je izpostavila ekonomičnost, rentabilnost in utemeljenost investicije. Poudarila je, da bi dokončanje restavracije in kavarne vidno izboljšalo zastarele in nezadostne kapacitete za odvijanje gostinsko turističnih dejavnosti v občini ter nudila prebivalcem Nove Gorice, dnevnim službenim migrantom iz bližnje okolice in tujim turistom, ki so bili zlasti po vzpostavitvi malobmejnega prometa s sosednjo Italijo stalno v porastu, sodobno gostinsko ponudbo. Pozitivno so ocenili tudi njeno lokacijo v neposredni bližini stanovanjskega naselja, sedeža OLO, trgovskih hiš, nove tovarne modne konfekcije Ideal, šolskih objektov, delujoče menze v stari opekarni, ki je bila predvidena za zaprtje in načrtovanega novega mejnega prehoda na koncu Erjavčeve ulice (PANG 80, OLO Gorica, t. e. 739/2).

Notranjost restavracije (domnevno t. i. »posebne sobe« za zaključene skupine ob točilnici/bifeju) (hrani Goriški muzej, etnografski oddelek, št. 25449).

Notranjost kavarne (hrani Goriški muzej, etnografski oddelek, št. 29516).

Po odobritvi investicijskega programa s strani sveta za gostinstvo in turizem OLO Gorica se je gradnja nadaljevala in v letu dni uspešno zaključila. Na dan slavnostne otvoritve, 7. oktobra 1959, je tedanji predsednik skupščine občine Nova Gorica Ludvik Gabrijelčič (1921–1985) poudaril, da gre za prvi gostinsko turistični objekt v novem delu mesta, in izpostavil njegovo odločilno vlogo pri razvoju domačega turizma⁴ (Nova kavar- na 1959: 1).

Le nekaj dni pred tem je severno od restavracije in kavarne začelo rasti tudi poslopje hotela. Občinska ljudska uprava je izdelala podroben investicijski program, ki je utemeljeval pomen gradnje novega hotela za razvoj domačega turizma in za okrepitev gospodarskega delovanja restavracije in kavarne. Obstoječe nastanitvene kapacitete v Novi Gorici so bile namreč zelo skromne, niso zadovoljevale potreb rastočega števila turistov in niso dosegale mednarodnih hotelskih standardov.

Načrte zanj sta pripravila Stanislav Rohrman in Mara Cirman iz Slovenija projekta. Hotel je bil projektiran kot sestavni del obstoječe restavracije in kavarne, s katerima je bil povezan preko zasteklenega prostora, ki je

služil kot banketna dvorana in zajtrkovalnica. Z glavnima fasadama, ki ju je razčlenjeval niz pravokotnih okenskih odprt in balko- nov, je bil obrnjen proti zahodu in vzhodu. V pritličju so bile poleg hotelskega atrija tudi dvoposteljne in enoposteljne sobe za name- stitev uslužbencev oziroma gostov. Stopni- šče in dvigalo sta vodila v nadstropja, kjer so bile vzdolž hodnika razporejene skromne enoposteljne sobe z umivalnikom in štiri dvoposteljne sobe z umivalnikom in tušem. Na strešni terasi so bili predvideni prostori za pralnico, sušilnico, likalnico in šivalnico, garaža pa je bila kot prizidek nanizana na se- verni strani hotela

Po pregledu načrtov je komisija za revi- zijo glavnih projektov pri OLO arhitektoma predlagala nekatere spremembe glede funkci- onalne razporeditve prostorov v notranjščini, med katerimi velja izpostaviti zlasti premesti- tev pralnice, sušilnice, likalnice in šivalnice v neizkoriščene kletne prostore hotela. Sledila je gradnja objekta, ki jo je SGP izvedel v pi- člem letu dni. Spadal je v B kategorijo in je bil prehodnega značaja, saj so v njem v glav- nem prenočevali tranzitni gostje, uslužbenci carinskih služb in trgovski potniki (PANG 80, OLO Gorica, t. e. 934). V primerjavi s hotelom Paka v Velenju, ki je nastal sočasno prav tako po Rohrmanovih načrtih, je bil novogoriški hotel zasnovan bolj skromno.

⁴ Dogodek je obogatila godba na pihala Ljudske milice Slovenije, večerni koncert in ples pa jazzovski orkester, ki se ga je udeležilo okvirno 800 gostov (Nova kavar- na 1959: 1).

Kavarna in restavracija z novim poslopjem hotela Park (hrani Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, PANG 667, Zbirka razglednic krajev, št. 2765).

Velenjski hotel Paka je namreč že navzven s svetlo kamnito oblogo pritličja in temno keramično oblogo nadstropja nakazoval večje razkošje v notranjosti. V prvem nadstropju sta bila na voljo gostom luksuzno opremljena apartmaja s televizijo, v vseh sobah pa jim je bila na voljo prha ali tuš (Kham 2001: 50–51, L. M.: 5). Kljub razlikam sta bila oba hotela izdelana v duhu povojnega mednarodnega načrtovanja modernih hotelskih objektov. Jasno razvidna je bila namreč oblikovna in funkcionalna delitev na razgibano pritličje z javnim programom in na nadstropja stolpaste forme z nočitvenimi kapacitetami, medtem ko je zasnova celote ostala zvesta arhitekturnemu jeziku moderne. Tovrstna oblika se je tedaj pojavila tudi v drugih slovenskih mestih kot so na primer mariborski hotel Slavija arhitekta Milana Černigoja (1912–1978), ljubljanski hotel Lev arhitekta Emila Medvečka (1911–1963) in celjski hotel Celeia arhitekta Janka Hartmana (1925). V mednarodnem okviru je med bolj znanimi primeri SAS Hotel Royal v Kopenhagnu arhitekta Arneja Jacobsna (1902–1971) (Šumi 1964–1965: 35–37, Pevsner 1976: 190–191).

Novozgrajeni hotel Park je skupaj s hotelom Sabotin v Solkanu predstavljal osnovo nočitvenih kapacitet v občini Nova Gorica. Pod vodstvom direktorja Ludvika Gabrijelčiča

(1966–1974) so se z adaptacijo kletnih prostorov v nočni bar leta 1966 po načrtih domačega arhitekta Ernesta Berganta (1921–1982) vzpostavili temelji za kasnejši razvoj igralništva v Novi Gorici. Tu so domače in tuje, zlasti italijanske, goste do jutranjih ur zabavale plesalke in prve striptizete, vzpostavili pa so se tudi prvi bolj sproščeni stiki med ljudmi z obeh stranih meje (PANG 104, Skupščina občine Nova Gorica, t. e. 175). Naslednjega leta so bili nato izdelani načrti obnove recepcije, sušilnice, pralnice in likalnice ter ureditve novih parkirnih prostorov pred hotelom (PANG 104, Skupščina občine Nova Gorica, t. e. 261). Hiter razvoj gostinstva in turizma v Novi Gorici je kmalu narekoval tudi povečanje hotelskih kapacitet. Leta 1968 je bila načrtovana dozidava novega trakta hotela, v katerem je bilo predvidenih 120 ležišč A kategorije z lastnimi kopalnicami in stranišči. Sočasno je bila predvidena premestitev restavracije v prostore kavarne, pregraditev dotodanje restavracije s premično steno in preureditev bifeja oziroma točilnice v kavarno oziroma zajtrkovalnico (Sitar 1968: 5). Temeljite spremembe v smeri modernizacije je v okviru prenove doživela tudi kuhinja, vhod v hotel, recepcija in nočni bar. Decembra 1970 so bila dela končana in hotel Park je lahko končno začel sprejemati tudi večje

Enoposteljna hotelska soba z umivalnikom v hotelu Park (hrani Goriški muzej, zgodovinski oddelek, št. 22391).

in bolj zahtevne skupine turistov (Mir 1970: 6). V naslednjih desetletjih se je zvrstila vrsta obnov, ki so hotel postopoma vedno bolj oddaljevale od njegove prvotne izvorne oblike. Njegova današnja podoba je namreč le bleda sled slavne preteklosti in družabno-zabaviščne funkcije, ki jo je imel v petdesetih in šestdesetih letih za domačine.

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri:

AS – Arhiv Republike Slovenije

AS 233, Ministrstvo za gradnje LRS, t. e. 94, t. e. 284

AS 1966, Slovenija projekt, t. e. 469.

MAO – Muzej arhitekture in oblikovanja

MAO, Zbirka Edvarda Ravnikarja.

PANG – Pokrajinski arhiv v Novi Gorici

PANG 677, Oblastni ljudski odbor za goriško oblast, t. e. 3, t. e. 11.

PANG 80, OLO Gorica, t. e. 739/2, t. e. 496, t. e. 934.

PANG 104, Skupščina občine Nova Gorica, t. e. 175, t. e. 261.

Literatura:

Investicijski plan Slovenskega primorja za obdobje 1947–1951 in leto 1947. 2018. V: Branko Marušič (ur.) *Narodu Gorico novo bomo dali v dar*, 109–111.

Kham, A. 2001: *Arhitekt Stanislav Rohrman*, Ljubljana: [diplomsko delo].

Kosovel, M. in Sušnik, E. 2017: Kamor so nas noge peljale iz navade. Barcrawling po zgodovini novogoriškega urbanizma. V: *Razpotja Nove Gorice 1947–2017*, letnik 8, št. 29, 50–56 [posebna številka].

M., L. 1961: Otvoritev hotela Paka. V: *Rudar. Glasilo delovnega kolektiva Rudnika lignita Velenje*, leto 2, št. 8, 1. 7. 1961, 5.

Mavrič, T. 2016: *Oris razvoja sistema urbanističnega in prostorskega planiranja med letoma 1945 in 1990 s posebnim ozirom na primer Nove Gorice*. Koper: [diplomsko delo].

Mir 1970, Razširjen in moderniziran hotel Park. V: *Primorske novice*, leto 24, 6.

Odlomek iz govora predsednika slovenske vlade Mihe Marinka na Ajševici /Lijaku (21. 9. 1947).

V: Branko Marušič (ur.) *Narodu Gorico novo bomo dali v dar*, 85–87.

Pevsner, N. 1976: *Hotels. V: A history of building types*, Princeton, 169–192.

Ramšak, J. 2017: Casino v socialističnem mestu: začetki igralniške industrije in socialnoekonomska preobrazba Nove Gorice. V: *Annales*, leto 27, št. 2, 363–378.

Ravnikar, E. in Kocmut, B. 1947: Reprezentativni hotel v Beogradu. V: *Arhitektura*, leto 1–2, št. 4–6, 44.

Razmere v gostinstvu. V: *Primorske novice*, leto 11, št. 22, 1.

Rosa, S. 2017: Nova Gorica–mesto igralnic, ki sijejo preko meje. Oris razvoja igralništva v Novi Gorici in z igralništvom povezanih družbenih sprememb. V: *Goriški letnik. Zbornik Goriškega muzeja*, št. 41, 105–121.

Sitar, S. 1968: »Park hotel« v Novi Gorici. Pred gradnjo novih objektov. V: *Primorske novice*, št. 36, 31. 8. 1968, 8.

Šumi, N. 1964–1965: O novih hotelih v Sloveniji. V: *Sinteza*, leto 1, št. 2, 35–37.

Tomaž, V. 2018: *Projekt: Nova Gorica*. Ljubljana: ZRC SAZU.

LEHRMANOVI ARGONAVTI, ŽELJA PO IZVIRNOSTI ZA VSAKO CENO

KLAVDIJA FIGELJ

Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta
klavdija.figelj@zrc-sazu.si

Izvleček: Avtorica v prispevku raziskuje nastanek in razvoj hotelsko-gostinskega ter turistično-rekreacijskega centra Argonavti arhitekta Nika Lehrmana, konceptualno zasnovo megalitskega parka s Solarno skulpturo skupine OHO, ter povzema idejo o razvoju turizma, ki naj bi se realizirala prav preko Argonavtov.

Ključne besede: Argonavti, Niko Lehrman, skupina OHO, arhitektura 20. stoletja, Nova Gorica, brutalizem, turizem

Eno osrednjih stavb današnjega dogajanja ob novogoriški magistrali predstavlja stavba igralnice (Casino Perla), ki je nastala na temeljih in v gabaritih nekdanjih Argonavtov, hotelsko-gostinskega ter turistično-rekreacijskega centra, zgrajenega v sedemdesetih letih 20. stoletja. Prav arhitektura hotelskega kompleksa Argonavtov me bo v članku zanimala, in sicer kot ena redkih realiziranim primerov arhitekture brutalizma v Sloveniji, ki temelji na konceptualnih izhodiščih in ima vzporednice v sočasni likovni umetnosti in v umetnostnozgodovinski literaturi doslej še ni bila deležna ustrezne obravnave. Argonavte so že kmalu po odprtju arhitekti Garzarolli, Kobe in Koželj kritično ocenili v *Arhitekto-vem biltenu* (Garzarolli, Kobe, Koželj 1976: 7–8), v svoji knjigi *Projekt Nova Gorica* jih obravnava arhitekt Tomaž Vuga (Vuga 2018), v *Urbanistični zasnovi mesta Nova Gorica* jih omeni arhitekt Vinko Torkar (Torkar 1993), umetnostna zgodovinarica Nadja Zgonik (Zgonik 2018) Argonavte kot okvir za uvid v konceptualno zasnovo Solarne skulpture sku-

pine OHO vključi v kuratorsko razstavo o futurologiji, ki jo je pripravila za novogoriško Mestno galerijo.

Stavbo hotela je na pomembno mesto ob magistralo v svojih načrtih za Novo Gorico postavil že Edvard Ravnikar. vzdolž magistrale, ki jo pogosto imenujemo tudi mestna hrbtenica, je namreč nanizal vse ključne javne zgradbe, vse ključne mestne vsebine. V prvotnih načrtih je stavbo hotela predvidel za stavbo Okrajnega ljudskega odbora (današnje občinske stavbe), a kot vemo, nikoli ni bila zgrajena. Nad arhitekturo hotela Argonavtov, ki jo je zasnoval arhitekt Niko Lehrman, realizirano v sedemdesetih letih, ni bil navdušen, nasprotno, uvrščal jo je v območje domišljavega in nevednega pragmatizma, »ki ga je končno popolnoma prekosila anarhična subjektivnost« (Ravnikar 2007:131). Zgodba Argonavtov tudi ni bila zgodba o uspehu, počakati je bilo treba do devetdesetih let, da se je stavbni volumen transformiral, dobil nove upravitelje in vsebine ter končno le oživil severni del magistrale.

Začelo se je s pivnico.

Argonavte je gradilo podjetje Alpe-Adria iz Ljubljane, turistično-gostinsko podjetje za rekreacijo, izletništvo in letovanje delavcev. Hotel naj bi bil namenjen, kot so takrat podarjali, v prvi vrsti razvoju delavskega turizma, mestu pa naj bi prinesel nekaj novega, zlasti v rekreacijskem in zabaviščnem smislu ter nekaj atraktivnega v arhitekturnem smislu.

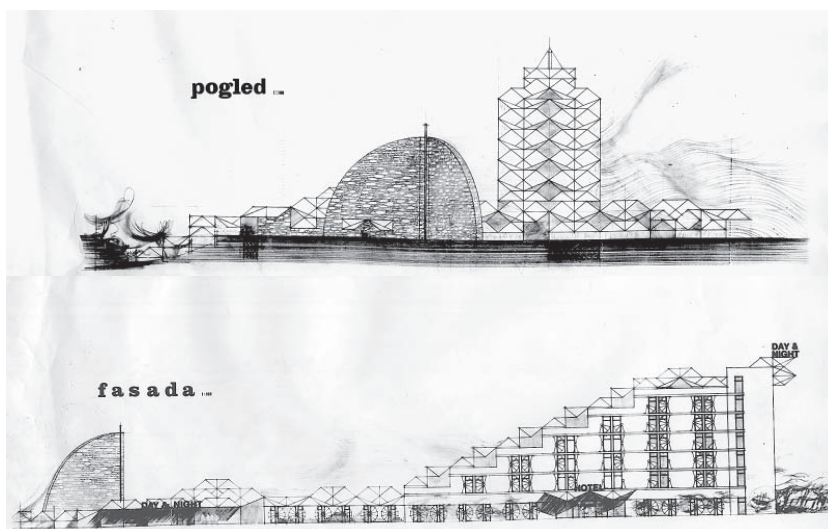
V načrtu so prvotno imeli zgolj pivnico, ki bi jo realizirali s partnersko laško pivovarno, a v pogovorih z občinskimi oblastmi je pivnica kmalu prerasla v hotel, arhitektu pa je bilo rečeno, da lahko pri načrtovanju poseže tudi po nečem bolj drznem, ekstravagantnem. Razlog, zakaj so investicijo usmerili prav na Goriško, je bil v milem podnebjju, položaju ob meji, ki je vse bolj privabljal tuje goste in razvijajočem se mladem mestu (Stres 1976: 5). Celoten inženiring je prevzelo podjetje Obnova iz Ljubljane, finančno-kreditno plat pa Jugobanka.

Lokacijsko in gradbeno dovoljenje je bilo izdano leta 1971, iz načrta iz tega leta lahko razberemo, da so v kompleks vključili ne le hotel, ampak tudi zabavišče, bazen, trgovine, vrtno kuhinjo, balinišče, plesišče, pasajo, sončno uro, fontano, ribnik, skalni vrt, otroško igrišče, sončni park, rožni vrt, mini šport, pizza-bife, skratka celo vrsto vsebin, ki ponujajo sprostitev in zabavo domačinom in gostom. Finančno so investicijo začeli z vsoto, s katero so bolj ali manj pokrili le izkop gradbene jame. Gradnja se je zato ustavila, leto in pol so, kot so pisali časopisi (Stres

Arhitektura Argonavtov se v novogoriško zgodovinsko urbano krajino vpisuje kot arhitektura, ki govori o novih konceptualnih izhodiščih, želi po izvirnosti za vsako ceno, fascinaciji nad novimi materiali ter avtorski poetiki domišljijских razsežnosti, ki je bila zmožna kot dominantni motiv celotnega kompleksa zasnovati tako izjemne stvaritve, kot je megalitski vrt z veliko Solarno skulpturo (foto: zbornik *Občina Nova Gorica 1947-1977*).

1976: 5), v jami živele v glavnem žabe. Prava gradnja se je z novim finančnim zalogajem začela pravzaprav šele leta 1973, prav v tem času pa sledimo tudi že spremembi načrta krovne konstrukcije. Predviden rhepanol, položen na leseno nosilno konstrukcijo so v načrtu zamenjali s sodobnejšo strešno kritino iz poliestra v kombinaciji s pliuretanom, kajti »med tem časom so se pojavili na tržišču novi materiali in izredno je napredovala tehnika dela s poliestri« (PANG, t. e. 2075). Nova kritina, kot na istem mestu nadaljuje izvajalec, naj bi bila kvalitetnejša, trajnejša,

OHO, Niko
Lehrmann, Marko
Pogačnik: Hotel
Argonavti, 1970
(foto: Zbirka Moderne
galerije, Ljubljana).

požarno varnejša, z ugodnejšim koeficientom toplotne prevodnosti in cenovno ugodnejša.

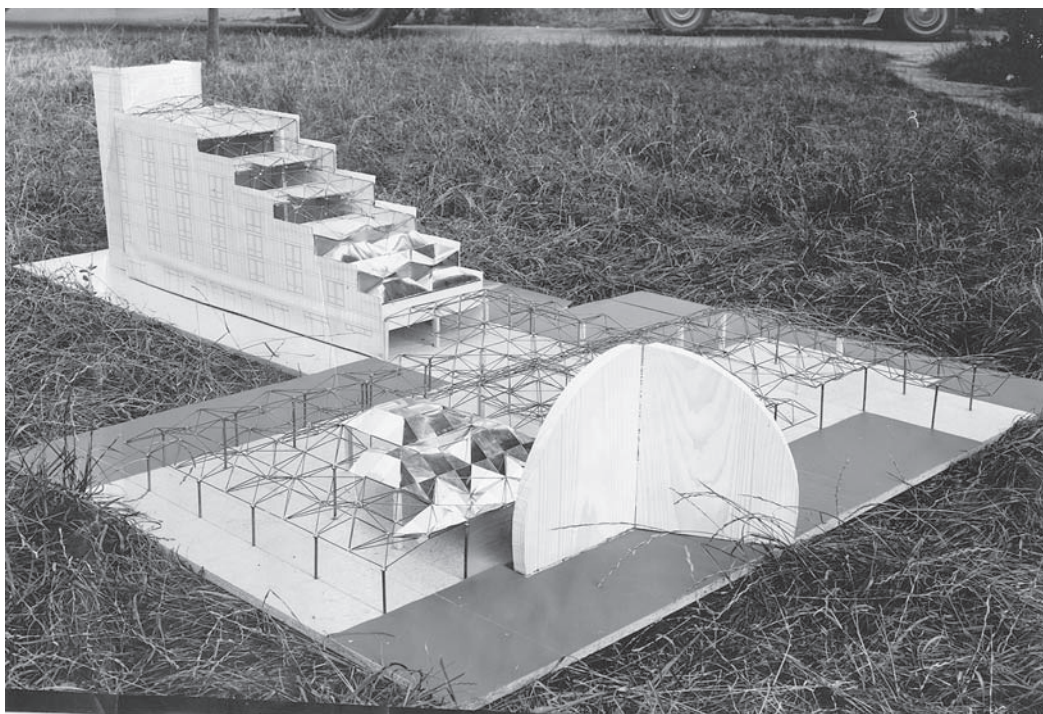
Prvo polovico sedemdesetih let je zaznamovala inflacija, gradbeni material se je dražil, v letu 1974 so se Argonavti mesečno dražili za milijon dinarjev. Veliko olajšanje za gradnjo je prišlo poleti 1975, ko so prejeli odobritev dodatnega kredita, namenjenega za nakup in montažo hotelske opreme. Spomladi, 5. marca 1976, so ta »plastični hotelski lepoteč«, po šestletnem gradbenem maratonu, vendarle odprli. Mediji so kompleks proglasili za najsodobnejši in največji infrastrukturni hotelsko-gostinski ter turistično rekreacijski center.

»Propagandistična arhitektura«

Arhitekt Argonavtov Niko Lehrman (1939–1998) je arhitekturo študiral v Ljubljani pri profesorju Edu Mihevcu, ki je zagovarjal radikalnejša oblikovna načela funkcionalizma, in tam leta 1965 tudi diplomiral. Že med študijem je dobil eno od nagrad na natečaju za ureditev središča Ljubljane, sodeloval je na natečajnem projektu za stavbo Centralnega komiteja Zveze komunistov Makedonije v Skopju, ki si jo je zamislil na ideoloških temeljih, kot arhitekturo (komunistične) ideje o odmiranju države. Njegov način

razmišljanja o utopičnosti arhitekture lahko razberemo iz idejne zasnove stavbe, ki naj bi bila dvonamenska: »v prvi fazi bi bila namenjena pisarnam partijskih funkcionarjev, v drugi fazi pa bi se te pisarne sukcesivno, skladno z odmiranjem države spreminjale v grobnice poslednjih članov avantgarde delavskega razreda - junakov socialističnega samoopovedovanja in avtokastracije. Tako bi v končni fazi iz CK-ja nastala nekakšna nekropola, v katero bi romali zahvaljevat se in junake slaviti vsake oblasti odrešeni - srečni samoupravljavci« (Žigon 1999: 56). Lehrmana zasledimo tudi med sodelujočimi pri študentskem časopisu Tribuna, ki ga je tehnično urejal, zanj pisal satire in risal. V sedemdesetih je sodeloval s skupino OHO, v osemdesetih pa se je predvsem ukvarjal s slikarstvom in kiparstvom (*Perspektive mesta* 2017), tako da ga v pregledih arhitekture na Slovenskem skorajda ne zasledimo.

Argonavti so bili njegovo glavno in v bistvu edino večje realizirano arhitekturno delo. Za pričujoči projekt naj ne bi bilo razpisanega natečaja (T. Vuga 2019), dokumentirana pa je ena temeljnih zahtev investitorja, ki se glasi: »Zaradi določenega rizika pri uveljavitvi nove lokacije je bila osnovna zahteva investitorja, da so objekti po vsebini in obliki izjemno atraktivni, da so glavno sredstvo pro-

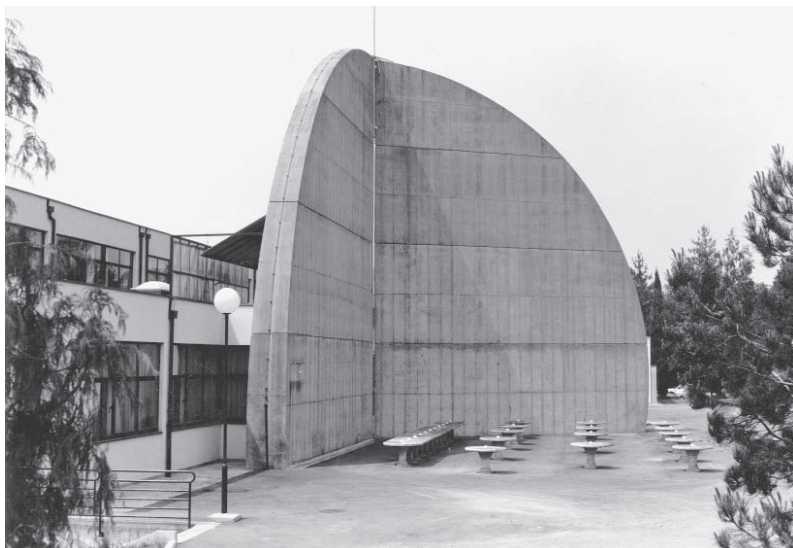
OHO, Niko Lehrmann, Marko Pogačnik: Maketa Hotela Argonavti, 1970 (foto: Zbirka Moderne galerije, Ljubljana).

pagande. Želja po »propagandistični arhitekturi« je bila torej osnova za investicijski elaborat in idejni projekt, ki je bil izdelan in sprejet v avgustu leta 1970 ter je brez večjih sprememb obveljal za programsko osnovo glavnega projekta» (PANG, t. e. 2075).

Arhitektura Argonavtov je bila zasnovana konceptualno. Marko Pogačnik se spominja, da so se pred začetkom gradnje z arhitektom Lehrmanom, ki so ga v skupino OHO sprejeli kot petega člana, srečevali v Ljubljani in razvijali koncept arhitekture kot časovne posode. Oblika in notranja oprema naj bi se namreč navezovali na različna obdobja zgodovine civilizacije. Nočni bar naj bi tako poustvaril kačo paradiža in začetek človeškega rodu, notranje stopnišče naj bi spominjalo na mehiške piramide, sončna ura je bila spomenik megalitski kulturi. Načrtovali so dvorano za meddržavne stike po navdihu reke Soče. *»Pred začetkom smo čez lokacijo napeli bakreno žico, da bi nabrali vibracijo prostora,*

potem smo si pa žico razdelili, da bi vsak od nas s to vibracijo snoval novo arhitekturno stvaritev,« se še spominja Pogačnik (M. Pogačnik 2019). Notranja oprema kasneje ni bila v celoti realizirana, kot so si jo prvotno zamislili, kajti skupina OHO je začela novo poglavje kot komuna v Šempasu in se od projekta oddaljila.

Arhitekturo, ki je nastala, lahko opišemo kot strukturo, ki jo že na prvi pogled označuje drzno zasnovana vzvalovana streha, sestavljena iz piramidalnih elementov. Navdih za vzvalovano streho, kot se spominja Tomaž Vuga, tudi Lehrmanov sošolec na Fakulteti za arhitekturo, je arhitekt dobil v igri zgibanja papirja origami, ki ga poznamo pod imenom »ščip ščap« (T. Vuga, 2019). Prav vzvalovana streha v rumeni barvi in plastični izvedbi pa je dajala celotnemu objektu vtis drznega in oblikovno razgibanega volumna ter kazala v smer avtorske poetike domišljjskih razsežnosti. Strešnine z naklonom so ustvarjale tudi

OHO, Niko Lehrmann,
Marko
Pogačnik: Solarna
skulptura pred
Hotelom Argonavti v
Novi Gorici,
1970 (foto: Zbirka
Moderne galerije,
Ljubljana).

vtis ne le zunanega, temveč tudi razgibanega notranjega prostora, saj je spodnja lupina krovne konstrukcije bila obenem vidni strop notranjih prostorov.

Arhitekt je stavbne volumne osrednjega hotela in spremljajočih objektov ter parka oblikovno povezal z značilnimi elementi (rumenimi krogi, vidni beton v kombinaciji s steklom in belo fasado, plastični elementi strehe, okenske odprtine), ki jih odčitavamo na zunanjih fasadah in jih povezujemo v enoten volumen velikih razsežnosti. V zunanji podobi je po svojem longitudinalnem tlorisu spominjal na ladjo, v stopničasti zasnovi na starodavne mehiške piramide, na ladijsko »ikonografijo« so kazali tudi detajli notranje opreme, kot so dinamika cevi, vrvi, notranja razgledna okna, vidne palične konstrukcije ostrešja, usnje na stopniščnih ograjah. Predvideni materiali so bili steklo, plastika, keramične ploščice, leseni elementi, nikjer v interierju objekta naj ne bi zidali s kamnom.

(Neo)brutalizem ali lepota betona

V petdesetih letih je tudi slovenska arhitektura začela slediti novim oblikovnim spodbudam, ki so izšle iz Wrightovega organizma in funkcionalistične tradicije Le Cor-

busiera in van der Roheja. Zanesljivi obrazci in dogme, po katerih bi se dalo meriti pripadnost in napredek v arhitekturi, so se razrahljali, izrazni pluralizem je tudi pri nas vse bolj prihajal do izraza in nudil možnost širokega opredeljevanja in iskanja novih poti. Razvoj gradbeništva je vse bolj uvajal industrijske metodologije tudi v arhitekturo, dokončno se je uveljavil železobetone, ne le v funkciji konstrukcije, ampak tudi s poudarjanjem estetike vidnega betona, z učinkovanjem njegove teksture in barvitosti. Velik vpliv so imele prav spodbude, ki jih je angleški arhitekturni kritik Reyner Banham kasneje opredelil kot novi brutalizem, gibanje petdesetih in šestdesetih let, ki je odmevalo med arhitekti mlajše, po drugi vojni izšolane generacije (prim. Bernik 1979: 99, 100).

Brutalizem izhaja iz besede surovega betona (v francoščini *béton brut*) in estetike, ki je poudarjala teksturo betona, stične robove, vzorce lesa in grče lesenih opažev, Reyner Banham pa je kvaliteto objektov strnil v tri bistvene poudarke: čitljivost načrta, jasna vidnost strukture, ovrednotenje materialov po njihovih inherentnih kvalitetah (prim. Spletni vir 1). Prav takšna ideja je vodila tudi arhitekta Argonavtov, ki osnovnega materiala

Notranjost hotela Argonavti v Novi Gorici kot jo je prikazoval reklamni propekt.

in konstrukcije ni skrival, nasprotno, izpostavil ju je kot estetski element. Surovost betona in odkritost konstrukcije je v našem primeru Lehrman omehčal z igrivo rumeno plastično streho, ki celotnemu kompleksu odvzame vtis mogočnosti in resnosti

Arhitekture tega časa, ki jih pogosto označujejo tudi veliki, preprosti arhitekturni volumni, so velikokrat videti kot monumentalne skulpture, neposredne in drzne, v zadnjem času ponovno predmet velikega zanimanja in občudovanja, če sklepamo po odzivu na razstavo z istoimenskim katalogom *Toward a concrete utopia: architecture in Yugoslavia 1948–1980* (2018), ki je bila postavljena med 15. 6. 2018 in 13. 1. 2019 v Muzeju moderne umetnosti v New Yorku. Tudi eden izmed piscev kataloga Luka Skansi je ob tej priložnosti poudaril, da so šestdeseta leta, ko je jugoslovanska arhitektura doživljala »boom«, prinesla okus za moderni dizajn, ki temelji na iskrenosti materialov in strukturo. Arhitekti so raziskovali odnose med strukturo in prostorom, med strukturnimi in formalnimi komponentami, med prefabricirnimi elementi in dekoracijo. Slovenska arhitekturna šola se v tem kontekstu ponaša s pomembnimi avtorji, med katerimi naj omenimo arhitekta Marka Mušiča, Milana Miheliča in Savina Severja, slednji je prav v Novi

Gorici, v bližini Argonavtov, postavil stavbo tiskarne Soča, kvaliteten primer (neo)brutalizma (prim. Skansi 2017: 66).

Prav šestdeseta leta pa so v jugoslovanski prostor z razvojem množičnega turizma prinesla tudi gradnjo velikih hotelskih kompleksov, ki jih je država znatno podpirala. Kot piše Maroje Mrduljaš (Mrduljaš 2017: 79), je prav oblikovanje hotelskih objektov ponujalo prostor za eksperimentiranje. Med najbolj reprezentativnimi primeri je hrvaška turistična lokacija Brela, ki so jo v začetku šestdesetih zasnovali arhitekti Ante Rižić, Matija Salaj in Julije De Luca in sestoji iz podolgovatega volumna osrednjega hotela Maestral ter posameznih individualnih stavb v naravnem okolju, ki jih povezujejo stopnišča, terase ter drugi javni in zasebni prostori. Kompleks je nastal s tesnim sodelovanjem z oblikovalcem Bernardom Bernardijem, članom neoavantgardne skupine Exat 51, ki je oblikoval zračni interier s po meri oblikovanim pohištvom, vključil je umetniške intervencije in poudaril arhitekturne detajle. Hotel je postal primer celostnega oblikovanja, v katerega so bili vključeni lokalni umetniki s svojimi deli, dolgi hodniki so tako delovali tudi kot galerije, v katerih so si turisti lahko ogledovali umetnine lokalnih avtorjev, ki so tam razstavljali. Prav v tem konceptu (novi

hotelski kompleksi kot prostor za eksperimentiranje, sodelovanje z neoavangardnimi skupinami, vključevanje lokalne umetnostne scene, galerije) bi lahko našli paralele tudi z Argonavti.

Arhitektura in slikarstvo

Ko že govorimo o (lokalni) likovni umetnosti, potem bi barvni in oblikovni izraznosti še najbližje paralele našli v sočasnem modernističnem slikarstvu. Če bi ga iskali v lokalnem miljeju, bi ga našli v umetniških delih skupine 2xGO, katere člani so med drugimi razstavljali prav na slavnostni otvoritvi Argonavtov aprila 1976. Njihovo ustvarjanje so zaznamovale grafične tehnike, plastični komponibili, formalno pa geometrijske oblike in čiste barvne ploskve (rumena, rdeča, vijolična, oranžna), ki so v kontrastu z linijo in drobnimi rastru gradile poseben optični učinek prostorske iluzije.

To, da je arhitekt videl vzporednice s sočasnim slikarstvom, podkrepi tudi njegova izjava. Novinarki tednika 7D, ki je zaznala izstopajoče koloristične poudarke in njih razigranost ter zapisala, da *»ne gre samo za rumenilo plastične strehe in za drzno kompozicijo... barve so povsod, vsako nadstropje je ujeto v svoj odtenek, prilagojena mu je oprema, prilagojeni toni cevi, ki se spuščajo z grobega betonskega stropa«* (Šprogar 1976: 16), je Lehrman dejal, da se nam zdi povsem naravno sprejemati že leta uveljavljene 'posebnosti' v slikarstvu, zakaj jih ne bi še v arhitekturi.

V primerjavi arhitekture in slikarstva lahko gremo še dlje. Prav detajlom strešne kritine kakor tudi notranjemu dizajnu hotelskega kompleksa (tekstilni vzorci na glavni recepciji, sedežnih garniturah in posteljah, stropni opaži in vzorci zidnih tapet) bi lahko našli vzporednice v modernističnih tokovih v slikarstvu, zlasti v geometrijski in optični abstrakciji šestdesetih let, ki so zagon dobile prav z grafičnimi tehnikami, zlasti s sitotiskom, z novimi, plastičnimi materiali ter

tehnologijami sodobne industrije. Geometrijsko, zlasti optično umetnost, op art, so slovenski avtorji lahko spremljali preko Ljubljanskega grafičnega bienala in Beneškega bienala, iz bližnjega Vidma je prihajal eden največjih predstavnikov op arta in kinetične umetnosti Getulio Alviani. Prav takšne »vzorce«, kot jih vidimo na tapiserijah v Argonavtih, bi lahko zaznali v grafikah Danila Jejčiča, Rudija Pergarja, Nedeljka Pečanca ali članov že prej omenjene goriške skupine 2xGO. Tako slikarski vzorci sočasne optične umetnosti v tekstilnih materialih in tudi v dekorativnih rumenih plastičnih krogih na zunanjsčini stavbe kot tudi značilni plastični stoli in pohištvo, ki so ga prav tisti čas razvijali na Meblovem oblikovalskem inštitutu, so kompleksu dali vtis celostno zasnovane arhitekture, ki v konkretnem primeru pomeni kvalitativno oznako.

Stik z mestom

Stik stavbnega kompleksa z mestom si je arhitekt zamislil s promenado, ki bi se na magistralo odpirala v programskem in formalnem smislu. V osi glavnega vhoda je namreč nanizal vrsto ambientov, od pivnice z dolgim šankom, sobe za velika praznovanja, izložbe, žara, plesišča v dveh nadstropjih, ki naj bi vpeljali promenado kot vez med objektom in mestom. *»Ako uspe investitorju in strežnemu osebju vpeljati promenado, za kar so dani vsi prostorski in sociološki pogoji, potem lahko računamo na največjo oživiljenost pivnice z mestnim prebivalstvom Stare in Nove Gorice ne glede na sezono«* (PANG, t. e. 2075), ugotavlja arhitekt. Poleti naj bi nastala še ena, vzporedna promenade na vzhodni strani, ki preko vrtov v lahnem loku vodi v znižane terene z minigolfom, pokritim bazenom in tenisom proti mestnemu parku.

Ne samo investitor, tedaj so tudi Novogoričani in mestni načrtovalci upali in pričakovali, da se bo z Argonavti težišče mestnega življenja z Delpinove ulice preneslo na magi-

stralo. »A to se na žalost ni zgodilo, kljub za tiste čase izjemno dobremu in bogatemu programu (pivnica, restavracija, slašičarna, bowling, bazen, hotel...). Odločilni razlog, da ga mesto in meščani niso sprejeli, je bila v takratnih razmerah njegova odmaknjenost od središča dogajanja« (Vuga 2018: 192). Ta del magistrale je bil, kot piše Tomaž Vuga, »na drugem koncu«, tja si se moral odpraviti namenoma, ne mimogrede. Dodaja, da je bila za hiter upad priljubljenosti kriva tudi arhitekturna zasnova, predvsem pa izvedba objekta, ki je kmalu postal neprijazen za obiskovalce in nemožič za vzdrževanje. Med največjimi problemi je bila strešna kritina, ki naj bi na več mestih zamakala. Največ krivde so valili na izvajalca, izolski Polimer, ki da ni bil kos projektu. Očitali so jim neprimerne delovne prostore, zamujanje z delom, pomanjkanje kadra, sicer pa so kritike v zvezi z zamujanjem in nestrokovnostjo padale na vse sodelujoče komitente. Bolj kot za napako izvajalca, se spominja Tomaž Vuga, pa je šlo za napako arhitekta, ki je piramidasto streho zasnoval neustrezno, zato so jo morali naknadno ojačati z železnimi nosilci, ki so bili pritrjeni v plastično streho in tam povzročili dodatno perforacijo, skozi katero je puščala voda. Objektu nenaklonjeni niso bili le mediji, ampak tudi takratna strokovna javnost. Objekt so zelo kritično ocenili v reviji *Arhitektov bilten*, očitani so mu direktno naročilo, uporabo dragih materialov, nerazumno konstrukcijo in tehnologijo, nezaznavno izvirnost, fiksiran program, neracionalno investicijo (Garzaroli, Kobe, Koželj 1976: 7–8), tudi arhitekt Vinko Torkar je v svoji *Urbanistični zasnovi mesta Nova Gorica* (1993) do Argonavtov kritičen, po njegovo predstavljajo »v samoljubni in ekshibicionistični oblikovanosti začetek dekadence novogoriške arhitekture« (Torkar 1993: 26).

»Tu je potrebna originalnost, si reče Niko, ki arhitekta dvigne nad sivo povprečje« (Žigon 1999: 56–61), se snovanja Argonavtov

ob arhitektovi smrti 1998 spominja Fedor Žigon v reviji *Srp*. »In kot glavni odgovorni projektant si dejansko izmislil originalno rešitev strešne konstrukcije in njeno prezentacijo v smislu tedaj modernega neobrutalizma, ki bi mu lahko rekli tudi tehnični ekshibicionizem. Rešitev je bila skrajno tvegana in funkcionalno niti ne dovolj upravičena. A to niti ni bilo tako važno. Veljalo je: arhitekt, ki si ne izmislil nič novega, predzrnega, je plagiator in tako rekoč mrtev arhitekt.« Žigon o Argonavtih še zapiše: »Projekt in izvedba Argonavtov predstavlja za N. Lebramana drugi "vrh" v njegovi karieri arhitekta, saj po projektantsko organizacijski zahtevnosti spada med večje dosežke. In bi mu tudi prinesel priznanje, če ne bi bilo tiste strehe, ki je venomer puščala. In nelagodja, ki so ga nekateri občutili, gledajoč "odkrito" konstrukcijo in inštalacijske cevi. Streho, ki je puščala, so potem podrli brez projektantovega soglasja, kar je bilo žaljivo in kaznivo« (Prav tam, 56–61).

Šele nove generacije na tovrstno arhitekturo gledajo nekoliko drugače, naj za primer navedem arhitektko Evo Sušnik in filozofa Miha Kosovela, ki Argonavte opišeta kot veličastne, vznemirljive, kot novo mestno ikono. (Kosovel, Sušnik 2017: 54).

Solarna skulptura skupine OHO kot dominantna objekta

V celotni kompoziciji objektov Argonavtov je prav solarna skulptura ali sončna ura predstavljala dominantni motiv. Po obliki je bila sestavljena iz dveh masivnih betonskih zidov, ki obenem ščitijo južni vrt pred vetrom ter zagotavljajo senco.

Po mnenju arhitekta je »sončna ura s svojimi zidovi, ki zagotavljajo v vročini največji hlad, ki je sploh mogoč in pozimi najugodnejše zavetrje in toplotno sevanje južnega sonca (južni vrt je torej sezonski pendant severnemu vrtu sončne ure) svojevrstna atrakcija in masivna dominantna celotnega objekta. Sončni žarek, ki potuje med zidovima, kaže po kamnitih mizah čas na najstarejši znani način. Vrt Argonavti je

namenjen večernemu sanjskemu razpoloženju z muziko in plesom.« Megalitni vrt s sončno uro si je zamislil v »kamniti izvedbi iz neobdelanega, polobdelanega in fino obdelanega kamna, ki ga delno izbere umetniško vodstvo (soška struga?)« (PANG, t. e. 2085). Po prvotni zamisli arhitekta naj bi v vrtu »argonavti« bili zasidrani stari čolni in plovila, ki bi jih umetniško vodstvo izbralo v Istri in Dalmaciji in v katere bi adaptirali vse sedežne enote. Vrtovi naj bi bili ograjeni s paviljoni s platnenimi oziroma plastičnimi strehami, ki pokrivajo montažne jeklene konstrukcije istega tipa strehe kot celotni objekt.

Skulpturo je leta 1970 izdelala skupina OHO z arhitektom Nikom Lehrmanom čeprav nikjer v gradbenih dokumentih ne zasledimo imena skupine. V zbirki Moderne galerije so avtorji skulpture, člani skupine OHO, jasno navedeni: Andraž Šalamun, Marko Pogačnik, Niko Lehrman, David Nez in Milenko Matanović. Zanimivo je Pogačnikovo razmišljanje o konceptu zasnove, ki ga je objavil v zgibanki, ki ga je naslednik Argonavtov – podjetje Iskra Delta posvetila prav solarne skulpturi (1987), zato ga navajam skoraj v celoti »*Naše življenje se pretaka med vdihom in izdihom, med Soncem in Zemljo. Zemlja vdihne življenjsko energijo v obliki sončnih žarkov in jo izdihne v obliki svoje bujne vegetacije in kulture človeštva. Brez dihanja bi bila zemlja mrtvih planet in človeka zdaj in tukaj ne bi bilo... Sončna skulptura je v obliki dveh pljučnih kril, med njima je špranja, skozi katero pozno popoldan posije sončni žarek. Špranja antropomorfno odgovarja sapniku, po katerem se pretaka človekov dih - duh življenja. Ker pa zemlja vdihava življenjsko energijo v obliki sončnih žarkov, je »sapnik« sončne skulpture oblikovan kot ozka špranja. Žarek, ki posije skozi njo, pada na skupino kamnitih miz, ki simbolizirajo človekovo bivanje na zemlji... Antični mit o Argonavtih je obudila kot simbol iskanja nove civilizacije. S tem, ko so Argonavti v Grčijo prinesli zlato ovčje runo, znamenje najvišje vrednote prastare*

kulture, so utemeljili novo, klasično civilizacijo. Ohojevski projekt »Argonavtov« predvideva, da je visoka, sodobno razvita civilizacija zaključna faza tega, kar so s svojo potjo utemeljili stari Argonavti. Zato se je v tem času spet potrebno odpraviti na pot velikega iskanja in utemeljevanja evolucijskega ciklusa, ki je pred nami« (Pogačnik 1987: 2). Pogačnik nadaljuje, da je v obstoječem stavbnem kompleksu podjetja Iskre Delte, ki je v objektu torej nasledilo Argonavte, ohranjen hotelski del, oblikovan kot stopničasta piramida, kakršne poznamo iz kulture Majev. Po sredini piramide poteka stopnišče od tal do vrha in prav ta os naj bi bila usmerjena proti Sveti gori, »magnetnemu centru« pokrajine in ob to isto os je bila postavljena Sončna skulptura, ki povzema izročilo megalitskih sončnih svetišč, kakršno je znameniti Stonehenge. Sončna ura je s svojo višino 15 metrov pomenila eno najrazsežnejših skulptur na Slovenskem, z njo so se kot predstavniki jugoslovanske umetnosti predstavili na bienalu mladih v Parizu leta 1971.

Čeprav je bila zasnovana »da bi trajala večno«, jo je delniška družba Hit ob širitvi igralniške dejavnosti enostavno porušila. To, da je ostala v zavesti prebivalcev in da marsikdo še danes ne more razumeti dejstva, da je kot izjemen spomenik tako rekoč brez »varstva« izginila čez noč, priča zapis umetnostne zgodovinarke, profesorice na ljubljanski Akademiji za likovno umetnost in oblikovanje Nadje Zgonik, ki je prav ta objekt izpostavila in ga ovrednotila na nedavni kuratorski razstavi v novogoriški Mestni galeriji. »Leta 1970 so v Novo Gorico prišli OHO-jevci, da bi v sodelovanju z arhitektom Nikom Lehrmanom sooblikovali projekt Argonavti. Primarna funkcija objekta je sicer bila zabaviščno-gostinsko-hotelski kompleks, a to konceptualističnih umetnikov in arhitekta ni oviralo, da ne bi ob očitni naklonjenosti naročnika preobrazili arhitekture v duhu argonavtskega mita kot »simbola iskanja nove civilizacije« v ekstravaganten arhitekturni konglomerat, ki se je navezoval na arhaične re-

Pivnica v novogoriških Argonavtih, kot jo je prikazoval reklamni prospekt.

ference od Stonehengea do majevskih piramid in je v prostoru deloval, kot bi priplul iz vesolja. S Sončno skulpturo ali Sončno uro, ki smo jo v času tranzicijske norosti leta 1999 ob prenovi hotela Perla, v katerega so preobrazili nekdanje Argonavte, izgubili, je Marko Pogačnik uresničil enega zadnjih projektov skupine OHO v zaključni fazi njenega delovanja, »transcendentalnem konceptualizmu« (po Tomažu Brejcu). In se potem s preselitvijo na kmetijo v Šempasu začel ukvarjati z novo utopijo, preobrazbo življenja v umetnost. Vsem, ki smo odrasli v Novi Gorici v osemdesetih letih, so ostali Argonavti v neizbrisljivem spominu» (Zgonik 2018: 4).

Center Argonavti kot nosilec turizma

Argonavti v mesto niso prinašali le zabave in sprostitve, temveč so mu pripisali vlogo nosilca turističnega razvoja. Kot so poročali ob odprtju, so tedanji Argonavti obsegali 11 tisoč kvadratnih metrov površin, 80 sob in 4 apartmaje s skupno 140 ležišči, restavracijo z družbeno prehrano, več bifejev, kavarno, pivnico, disco klub s prodajalno plošč, nočni bar, žar klub, osem stezni bowling, mini casino z avtomati, pokriti bazen s trim kabinetom ter savne s frizerskim salonom, trgovino s spominki, cvetličarno, banko, turistično agencijo. Tedanji direktor Jože Franko je ob odprtju poudaril, da je hotelski kompleks bolj kot nočitvam namenjen rekreaciji in množičnim turističnim storitvam (Šprogar 1976: 19).

Skupno naj bi ta kompleks ponujal tisoč sedežev v notranjosti in prav toliko v zuna-

njem prostoru. Za udobje in dobro počutje gostov, tudi najzahtevnejših, naj bi skrbel 100-članski kolektiv, skratka nuditi naj bi bili zmožni vse, kar sodobni človek pričakuje od sodobnega hotelskega in gostinskega ter rekreativnega in turističnega centra. Služil naj bi poslovnim srečanjem, konferencam, simpozijem, odprti pa so bili tudi za novogoriške organizacije, kulturna in športna društva, posebno skrb so namenili mladini, »ki v mestu že težko najde primerno zabavo«. Prav zabavi, med katero so, zanimivo, uvrstili tudi kulturo, naj bi namreč posvetili pomembno mesto, prostore so tako namenili za likovne razstave, resne in zabavne koncerte, manjše gledališke uprizoritve in kabaretne ansamble. »S ponudbo kulturne zabave se že v osnovi zviša vrednost storitev,« so zapisali (EPN 1976: 36). Na dan odprtja Argonavtov so tako slavnostno odprli tudi razstavo Sodobna likovna umetnost Goriške, na kateri so se predstavili tedaj najvidnejši goriški likovni ustvarjalci, Lucijan Bratuš, Riko Debenjak, Danilo Jejčič, Zdenko Kalin, Vladimir Makuc, Adrijana Maraž, Pavel Medvešček, Negovan Nemeč, Rafko Nemeč, Nedeljko Pečanac, Rudi Pergar, Marko Pogačnik, Jože Spacal in Miloš Volarič.

Poleg ponudbe za prebivalce mesta so videli možnosti tudi v ponudbi za zaledje in italijansko stran meje. Priložnosti so videli v športnem turizmu, ki ga omogočajo atletske objekti, ki ob milem podnebjem ponujajo možnost za zimske priprave najrazličnejšim športnim panogam, mesto pa naj bi bilo zmožno

organizirati tudi največja tekmovanja. Nova Gorica naj bi postala eno najpomembnejših prehodnih mest ob najbolj odprti evropski meji in nenazadnje turistična točka, ki bi se za dlje časa zaustavilo reko turistov na poti sever–jug. Ponujali so tudi aranžmaje za smučanje na Kaninu, kar naj bi prispevalo k razvoju zimsko športnega rekreacijskega turizma v Posočju. Pa ne le to, Argonavti naj bi si prizadevali svojim gostom predstaviti tudi do tedaj turistično zapostavljene pokrajine, kot so Kras, Brda, Vipavska dolina. Predvsem pa so si želeli, da bi se dobro usidrali v življenje mesta, ki je prijetno zaradi svojega bogatega zelenja in ki se bo brez dvoma še naprej razvijalo (EPN 1976: 36).

Leta 1976, tik pred odprtjem Argonavtov, je investitor, podjetje Alpe-Adria, že razmišljalo oziroma napovedalo prizidek s »pravim pravcatim casinom«. Tedaj so v medijih pripisali: »*To bo šele razveselilo domačine. Hazard!*« (Stres 1976: 5).

Argonavte so takole oglaševali: *ob italijansko-jugoslovanski meji – blago podnebje – bližina gorskega sveta in morja – športna rekreacija, lov, ribolov – slikovita okolica – turistične atrakcije – restavracija – pivnica – žar klub – banketna dvorana – aperitiv bar – nočni bar – bazen – savna – trim kabinet – banka – menjalnica – frizerski salon – galerija – vrtovi – letno gledališče.*

Konec in novi začetki

Hotelski kompleks Argonavti se je po šestih letih nerentabilnega delovanja znašel v stečajju, po skoraj dve leti trajajočem stečajnem postopku je objekt leta 1984 dobil novega upravljalca, računalniško podjetje Iskra-Delta, ki je v njem odprlo republiški izobraževalni center za računalništvo. Podjetje je začelo s prenovo stavbe, odstranili so značilno rumeno streho. Še bolj se je osnovna podoba stavbe spremenila z naslednjim upravljalcem, delniško družbo Hit, ki je objekt končno pripeljala do »zlatega runa«. Perlo, igralniško zabaviščni center, je delniška družba Hit slo-

vesno odprla 11. septembra 1993 in je v tem smislu nadaljevalec ideje Argonavtov, ideje inovativnega modela turistične ponudbe. Zabavišče so v propadajočem objektu Iskra-Delta uredili v rekordnih osmih mesecih, novembra odprli bazen, savno, fitness, solarij, masažni salon, naslednje leto še konferenčno dvorano. Sledila so zlata leta igralništva, katerih blišč je za trenutek presvetlil sončno svetlobo in naravni čas našega planeta. Solarna skulptura je bila uničena.

Argonavti se vključujejo v tok razvoja arhitekture, ki se je obračala k novim oblikovnim spodbudam ter okrepljenemu vplivu gradbeništva in novih materialov v arhitekturo. Uvrščajo se tudi v tok novega brutalizma, ki je opeval lepoto surovega betona ter osnovne materiale in konstrukcijo izpostavil kot estetski element. Surovost betona in odkritost konstrukcije je arhitekt omehčel z elementom igrivosti, z rumeno plastično streho, ki celotnemu kompleksu odvzame vtis mogočnosti in strogosti.

Novogoriška arhitektura Argonavtov se uvršča v jugoslovansko hotelsko tipologijo časa šestdesetih in sedemdesetih let, ki ji je uspelo kanalizirati (množični) turizem kot novi nivo urbanega. Zahvaljujoč politiki prostega dostopanja do notranjih in zunanjih prostorov je uspel razviti prijazen odnos do lokalnega prebivalstva, ki se je v vsakodnevem življenju znalo vpeti v turistično infrastrukturo. Pa ne le turistično, kompleks je poleg zabave ponujal tudi kapacitete za kulturne dejavnosti. Gre za arhitekturo, ki temelji na modernem dizajnu z mediteranskimi vplivi ter se navezuje na velike hotelske komplekse, ki so pri oblikovanju celote povabili umetnike, da bi oblikovali vsebinski, konceptualni prispevek, v konkretnem primeru neoavantgardno umetniško skupino OHO. Navdih sočasnega abstraktnega geometričnega in optičnega slikarstva, ki ga najdemo v delih goriške čezmejne skupine 2xGO, se je jasno pokazal v notranji tekstilni opremi, medtem ko je dizajn

pohištva prispeval tedanja tovarna pohištva Meblo iz Nove Gorice. Celota se, v slogu jugoslovanske hotelske tipologije, uvršča med strukture z vsebinami, ki niso bile privilegij le peščici posameznikov, ampak oblikovane za širšo množico. In to je tudi kvaliteta, ki je Argonavte ločevala od današnjega igralniškega kompleksa, ki je lokalno prebivalstvo (z visokimi vstopninami za obisk bazena in savne ter fitnesa, masaže itd., z bistvenim zmanjšanjem bazena, z uvedbo igralniškega programa, ki ima negativen vpliv na družbo in privlači le specifične goste, s kontroliranim vstopom v igralnice, prilagoditvijo programa italijanski publiki itd.) bolj ali manj izključil iz svoje turistične infrastrukture.

VIRI IN LITERATURA

Viri:

PANG - Pokrajinski arhiv Nova Gorica
 PANG, 104 Skupščina občine Nova Gorica, 1983, 351 Alpe-Adria Ljubljana, Hotel Argonavti v Novi Gorici, t.e. 2075, 2085.
 Hemeroteca Goriškega muzeja.

Literatura:

Bernik, S. 1979: *Slovenska likovna umetnost 1945–1978*, Ljubljana: Moderna galerija, Arhitekturni muzej, Mladinska knjiga.
 Bernik, S. 2004: *Slovenska arhitektura dvajsetega stoletja*, Ljubljana: Mestna galerija Ljubljana.
 EPN. 1976: Argonavti zasidrani v Novi Gorici. V: *Primorske novice*, št. 9, 27. 2. 1976, 36.
 Garzarolli, M., J. Kobe, J. Koželj 1976: Hotel Argonavti Nova Gorica. V: *AB–Arhitektov bilten*, let.5, št. 28, 7–8.
 Kosovel, M., Sušnik, E. 2017: Kamor so nas noge peljale iz navade. V: *Razpotja Nove Gorice 1947–2017*, 50–56.
 Mrduljaš, M. 2018: Toward an affordable arcadia: the evolution of hotel typologies in Yugoslavia 1960–1974. V: *Toward a concrete utopia: Architecture in Yugoslavia 1948–1980*, 78–83.
Perspektive mesta, novogoriška arhitektura v obdobju 1947–1987 [Gradivo razstave]. Panoji ob Goriški

knjižnici Franceta Bevka. Nova Gorica: Društvo primorskih arhitektov, 2017.

Pogačnik, M. 1987: *Sončna skulptura* [zgibanka]. Nova Gorica: Iskra Delta.

Ravnikar, E. *Umetnost in arhitektura, zbornik esejev*. Ljubljana: 2007, str. 131.

Skansi, L. 2018: Unity in heterogeneity: building with a taste for structure. V: *Toward a concrete utopia: Architecture in Yugoslavia 1948–1980*, 64–71.

Stres, F. 1976: Zlato runo pod plastično streho. V: *ITD*, 1. 2. 1976, 5.

Šprogar, J. 1976: Argo in sodčki pod Sveto goro. V: *7D*, 1976, 19.

Torkar, V. 1993: *Urbanistična zasnova mesta Nova Gorica*. Nova Gorica: Studio Axa.

Toward a concrete utopia: Architecture in Yugoslavia 1948–1980. 2018. New York: Museum of modern art.

Vuga, T. 2018: *Projekt: Nova Gorica*. Ljubljana: ZRC SAZU.

Zgonik, N. 2018: *Futurologija – Kaj lahko umetnost naredi za vas?* [katalog razstave]. Nova Gorica: Mestna galerija 9. – 30. 3. 2018, 4–5.

Žigon, F. 1999: Niko Lehrman: 1939–1998: sporočilo. V: *Revija SRP*, Letn. 7, št. 29/30, 56–61.

Spletni viri:

Spletni vir 1: The New Brutalism by Reyner Banham. <https://www.architectural-review.com/the-new-brutalism-by-reyner-banham/8603840.article?blocktitle=Brutalism-Banham&contentID=21719> (dostopno december 2019).

Sogovorci:

Vuga, Tomaž (november 2019).

Pogačnik, Marko (december 2019).

PREGLED POVOJNEGA RAZVOJA TURISTIČNE INFRASTRUKTURE NA LOKVAH

PETRA KOLENC

Zgodovinski inštitut Milka Kosa

petra.kolenc@zrc-sazu.si

Izveček: Prispevek kronološko predstavi povojne investicije v turistično infrastrukturo destinacije Lokve v Trnovskem gozdu, ki je v veliki meri temeljila na političnih odločitvah vsakokratnih oblasti.

Ključne besede: Lokve, Trnovski gozd, tradicija, občinska politika, Nova Gorica, turistični razvoj

Posebna skrb, ki jo je v šestdesetih letih 20. stoletja Lokvam posvečala Občinska skupščina Nove Gorice, je temeljila na tradiciji iz 19. stoletja »*ko je bil Trnovski gozd deležen obiskov visokega plemstva zavoljo lova in ko je 'poletno svežino' na območju odkrivalo goriško in tržaško meščanstvo*« (Kolenc 2017: 19). Kot odziv na obisk je bil v začetku 20. stoletja na Lokvah zgrajen penzion Winkler,¹ na Lazni pa urejeno smučišče in »zavetišče«, imenovano Kafehaus. Posebej dvajseta in trideseta leta 20. stoletja, ko je Goriška pripadala italijanski državi, so pomenila vzpon meščanske turisticke (prenočevanja in izletništva), ki je trajal vse do druge svetovne vojne, med katero je bila vas Lokve skupaj s penzionom Winkler požgana.

Po drugi svetovni vojni so se »*z načrtno aktivacijo tega čudovitega predalpskega kraja*« (Ogorevc 1969: 1) ter kasneje s študijami za Lokve kot izhodiščnim centrom destinacije

novogoriške oblasti aktivno vključevale v turistični razvoj, saj je nov družbenopolitični sistem zagotovil ustrezne razmere za povojno obnovo vasi kot tudi turističnih objektov. Leta 1959 je Občinski ljudski odbor (OLO) dodelil 400.000 din »*za ureditev vasi [Lokve] v turistične namene*«, verjetno tudi zato, ker je 3. julija 1959 tam potekal Partizanski tabor, osrednja prireditev ob proslavljanju petnajstletnice osvoboditve Slovenskega Primorja.² Denar naj bi bil namenjen za omet po vojni obnovljenih hiš, razpadajoče hiše, kamor se lastniki po vojni niso več vrnili, pa so zrušili in deloma zmleli v gramoz za posipanje cest (Kogoj 1959: 149). V vas sredi Trnovskega gozda je tedaj iz različnih delov Primorske prišlo več kot 10.000 obiskovalcev, nasploh je partizanska tradicija vasi tudi kasneje imela pomembno vlogo tako pri ob-

¹ Že leta 1894 so na Lokvah kot štacunarji in krčmarji zabeleženi Anton, Ivan in Štefan Winkler (*Kažipot po pokneženi grofni Goriško-Gradiški* 1894: 86).

² 22. decembra 1943 je bil na Lokvah ustanovljen sedež IX. korpusa, ki je imel pomembno vlogo pri osvoboditvi Primorske.

Lokve, razglednica s hotelom Poldanovec (arhiv društva LO-KO).

novi kot pri pospeševanju turističnega razvoja območja.³

V letu 1959 so sredi vasi na *Tinčkovem hribu* montirali prvo športno vlečnico,⁴ nihalko, za katero je skrbel tedanji Okrajni ljudski odbor Gorica (Kolenc 2017: 53). Jeseni 1959 je Splošno gradbeno podjetje Gorica začelo s prenovo planinskega doma Poldanovec,⁵ ki je bil zgrajen na ruševinah penziona Winkler ter prvič po vojni odprt leta 1950 kot Planinski dom, kasneje preimenovan v Hotel Poldanovec. »Delo je še v teku, [...] k prejšnji hotelski stavbi so prizidali še eno dvorano, na griču pred cerkvijo pa so zgradili vodni rezervoar, v katerega naj bi se stekala deževnica s strehe in hotela, OLO krije stroške za vsa navedena dela,« je potek gradbenih del na lokvarkem hotelu Poldanovec zabeležil vaški učitelj Leopold Kogoj (Kogoj 1960: 151). Tako je bil 22. julija 1961 na Lo-

kvah odprt prenovljen hotel Poldanovec.⁶ Decembra 1961 je bil v organizaciji Gostinske zbornice in hotela Poldanovec na Lokvah organiziran strokovni tečaj za gostinske delavce z Goriške.

Posebej od konca 60. let 20. stoletja dalje so tudi študije območja,⁷ ki jih je naročala tedanja novogoriška občina, preprečevale »nepopravljivo škodo, ki bi utegnila nastati,

⁶ Po načrtih iz leta 1959 (projekte za adaptacijo je pripravil tedanji Projektburo Nova Gorica, projektant pa je bil Ivan Kraigher) so ga preuredili predvsem z namenom povečanja njegove zmogljivosti, vložili naj bi 22 mio din, s katerimi so uredili severni trakt poslopja, pridobili šest spalnic s 24 posteljami in manjši gostinski prostor, nekakšen salon za 80 sedežev, primeren za družabne prireditve. Stavbo so dvignili, s čimer so pridobili še 41 novih postelj. Po vseh sobah je bila napeljana tekoča voda, urejene so bile tudi kopalnice in sanitarije. Do tedaj je bilo potrošenih že 300.000 din za manjše izboljšave, med katerimi je bilo posodobljeno plesišče, preurejen gostinski prostor, urejena kanalizacija, zaposlena kuharica pa je poskrbela za bolj okusno hrano. Tako je bilo v Poldanovcu tedaj na voljo prostora za 70 penzijskih gostov (prim. *Primorske novice*, 29. 6. 1959).

⁷ Leta 1971 naj bi bili pripravljene urbanistični načrti za Čepovan, Lazno in Lokve, kjer je bila predvidena »izgradnja večjega števila hotelov, športnih in rekreacijskih objektov ter zabavišč« (*Primorske novice*, 30. 4. 1971: 17); zadnja študija območja je bila opravljena leta 2009, ko so bile narejene *Strokovne podlage za program razvoja turistične destinacije Lokve: Trnovska planota z Banjško planoto; izhodišče Lokve*.

³ 26. marca 1961 je bil na Lokvah organiziran prvi pohod Po poteh IX. korpusa, kasneje so potekali tudi zbori slovenskih pionirjev, srečanja kurirjev in vezistov partizanskih enot, smučarsko tekmovanje za Iztokov pokal.

⁴ »Na Tinčkovem travniku so že pred zimo 1960/61 smučarske organizacije postavile novo žično vzpenjačo« (Kogoj 1960:51).

⁵ Na Lokvah je ob koncu 50. let planinsko društvo Nova Gorica posedovalo Planinski dom Poldanovec.

Lokve, razglednica s hotelom Poldanovec in depandanso (arhiv društva LO-KO).

če bi področje ne bilo podvrženo nikakršnim regulativom urejanja in razvoja» (Ogorevc 1969: 3). Tedaj je bila izvedena valorizacija in izdelana natančna študija vseh elementov, ki bi lahko »vplivali na samobitnost tega prostora« (Prav tam: 3). Študijo so novogoriške oblasti naročile zaradi občutljivosti območja, ki ne bi preneslo množičnega obiska turistov, čeprav je partizanska tradicija vasi prav to množičnost gojila.

Inženir Miha Ogorevc je v študiji o hortikulturni ureditvi Lokvi leta 1969 zapisal vse tisto, kar so povzemale kasnejše študije, ki so jih naročale občinske oblasti: »[...], da ležijo najbližje velikim naselitvenim centrom, hkrati pa močna frekventiranost Lokev, lahko turistično poživi vso Banjško in Trnovsko planoto. [...] vse navedeno kaže na izjemen položaj Lokev kot turističnega centra pri Gorici. Lokve je treba, kot edinstveni predalpski turistični center na Goriškem vrednotiti predvsem glede na njihov položaj v področju goriške, tržaške in videmske regije. Lokve namreč ležijo znotraj širšega pasu teh treh regij v katerem ni lepšega in pomembnejšega zimsko-športnega področja, kakršnega npr. lahko predstavljajo Lokve. Zaradi bližine Gorice, Trsta, Vidma in hitro razvijajoče se Nove Gorice predstavlja ta kraj z

edinstveno lociranim naseljem na robu mediteranskega in predalpskega klimatskega območja, docela vase koncentriran vizualni prostor. S teh aspektov in posebej z naravo-varstvenega vidika, predstavljajo Lokve v slovenskem in regionalnem prostoru neprecenljivo turistično vrednost, ki jo je treba čuvati in obravnavati z vso pozornostjo in skladno tako, da bodo poleg gostinsko-turističnih upoštevani še splošno kulturni, naravni, regionalni in urbanistični momenti« (Ogorevc 1969: 1–2).

Razvoj turistične infrastrukture na Lokvah je bil posebej močan med letoma 1963 in 1967, ko je Skupščini občine Nova Gorica predsedoval Jožko Štrukelj, ki je imel izostren čut za gospodarske izmenjave. Občinske oblasti so se odzvale na ugodne gospodarske razmere (povečan obisk italijanskih gostov in priliv deviz),⁸ kar se je kmalu pokazalo na turističnem področju. Maja 1964 je tedanji predsednik Skupščine občine v

⁸ Leta 1961 so beležili 261.842 italijanskih državljanov, ki so vstopili v Jugoslavijo, leta 1962 že 326.821, kar se je poznalo tudi v rasti menjave lir, ta je leta 1961 znašala 73.526.000 din, leto kasneje pa že 210.880.000 din, velik delež je v tej menjavi pomenila turistične potrošnja (PANG, Investicijski program za ekonomski del za novogradnjo 2 smučarskih vlečnic na Lokvah pri Novi Gorici, t. e. 76).

Lokve, avgust 1967, tedanji predsednik Skupščine Občine Nova Gorica Joško Štrukelj, ob odprtju še zadnjega, 8-kilometrskega dela asfaltirane ceste Trnovo–Lokve (arhiv društva LO-KO).

Novo Gorico na »razgovor o razvoju gostinstva in turizma v občini« (Humar 1989: 231) sklical okoli 400 aktivnih in nekdanjih gostilničarjev. Uspeh tega srečanja je bil viden že v naslednjih letih, ko so se na Goriškem odprle številne (nove in na tradiciji pretekle ponudbe temelječe) gostilne, ki so imele vse več italijanskih gostov, posebej zamejskih Slovencev. Istočasno so z novo davčno politiko in posojili oblasti podpirale odpiranje novih enot drobnega gospodarstva, kar je opogumljalo zlasti gostince, da so svoje lokale odpirali na domačijah. Tak zagon je dobila tudi lokvarska gostilna Pri Tončku (kasneje preimenovana v Gostišče Winkler) in gostilna Winkler pri Nemcih (na poti med Trnovim in Lokvami), ki je odprla svoja vrata leta 1969. Veliko spodbudo in podporo za odprtje gostilne in oddaje sob je zakoncema Vidi in Antonu Winklerju dal prav tedanji predsednik skupščine občine Nova Gorica, Joško Štrukelj osebno.

V letih 1964 in 1965 sta bili na Lokvah in Lazni, na katera se je osredotočal tedanji turistični razvoj občine, postavljeni dve novi vlečnici: na Lazni, na Travnem vrhu ter na Lokvah v Grivah.⁹ V šestdesetih letih so bile na območju zgrajene skupaj štiri žičnice (tri vlečnice na Lokvah, ena na Lazni). Leta

1965 se je hiter turistični razvoj odrazil tudi v ustanovitvi lokalnega turističnega društva. Verjetno ni naključje, da so v letih 1966 in 1967 posodobili staro infrastrukturo v vasi in asfaltirali cesto Solkan–Trnovo–Lokve (20. avgust 1967 je zabeleženo odprtje asfaltirane ceste), posodobljene so bile tudi električne napeljave, pridobljena je bila telefonska centrala. V podporo večji turistični infrastrukturi pa je bila zgrajena še manjša športna infrastruktura: minigolf, otroška igrala, kotalkališče/plesišče, nabavljenih je bilo nekaj jahalnih konj, s katerimi je upravljalo tedanje turistično društvo. Vaški učitelj Leopold Kogoj je beležil tudi nihanja v turizmu in zapisal je naslednjo ugotovitev: »Dotok turistov je mnogo večji pozimi kakor poleti; ni stalno enakomeren, ampak zelo koleba, odvisno od snežnih razmer in vremena, ki se večkrat nenadoma spremeni. Večkrat je ob nedeljah tak naval, da gostinski obrati ne morejo zadovoljivo postreči vseh gostov. Prav tako pogostoma pa se dogaja, da se gostilničarji pripravijo na obisk številnih gostov, ki pa zaradi nenadne spremembe vremena ne pridejo; zaloge živil pa ostajajo neprodane v nevarnosti, da se pokvarijo in tako povzročijo veliko izgubo« (Kogoj 1950–1980: 33–34).

Da se je lokvarski turizem po drugi svetovni vojni bolj identificiral z zimo kot s poletjem, potrjuje tudi zapis iz protokolarne občinske monografije: »Lepa zimska nedelja

⁹ V arhivskih virih beležimo, da so se lokalne oblasti šele v letu 1972 konkretnije angažirale pri izgradnji žičnic tako na Lokvah kot na Lazni (PANG, t. e. 474).

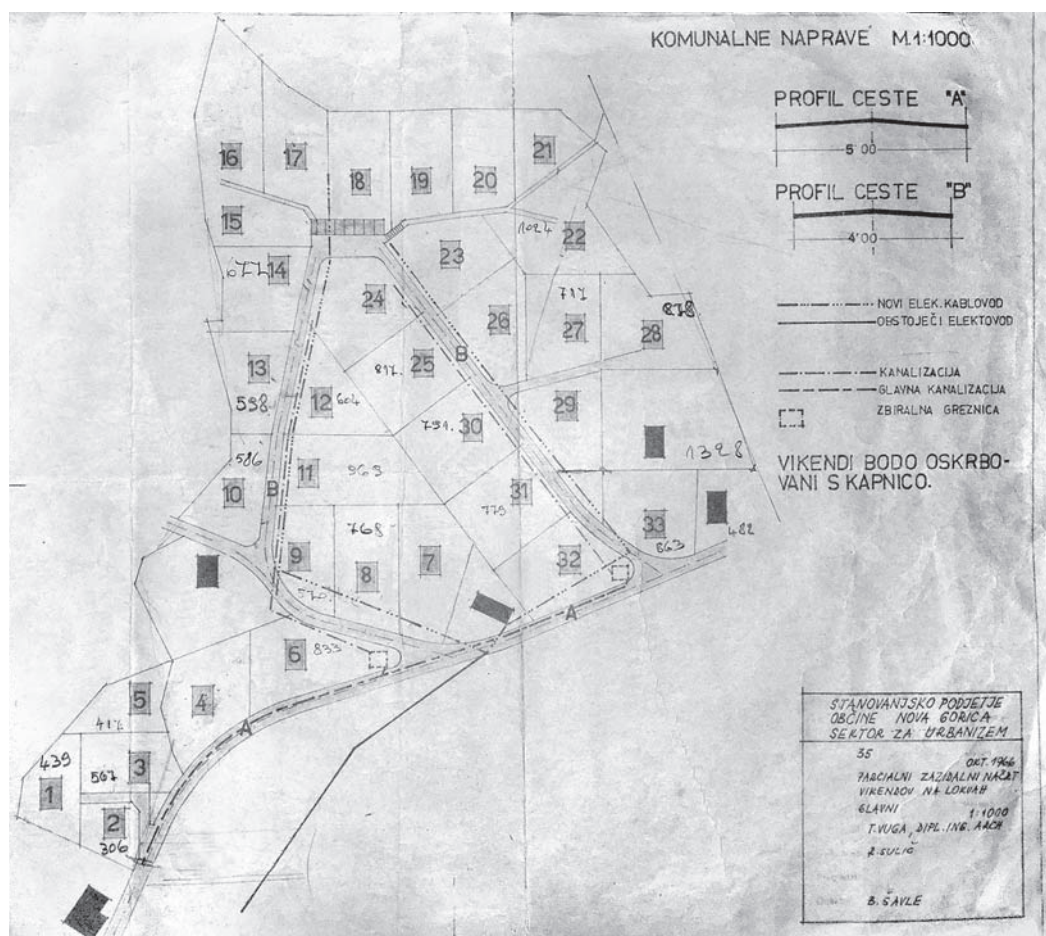
leto	dokument	opomba
1971	<i>Urbanistični program Občine Nova Gorica</i> (Zavod za urbanizem Nova Gorica)	Zastavi program razvoja turizma na Lokvah; predpiše izdelavo urbanističnih načrtov za Lokve, Lazno in Čepovan, ki pa niso bili izdelani.
1989	<i>Krajinska zasnova Trnovski gozd – Lokve, Analiza možnosti dolgoročnega razvoja</i> (Urbanistični inštitut SRS)	Zelo dobro zastavljena naloga, ki pa ni imela odziva pri nadaljnjem urejanju Lokvi in ostalih vasi na Trnovski planoti.
2000	<i>Lokve, urbanistična zasnova – osnutek</i> (Urbis, d.o.o.)	Zasnova je bila sprejeta v sklopu PUP za podeželje leta 2003. Ni imela vpliva na dogajanje na Lokvah.
2004	<i>Projekt turističnega razvoja Banjske in Trnovske planote »Vabljuje lepote Banjske in Trnovske planote«</i> (delovna skupina pri MONG in Turistični zvezi Nova Gorica)	Projekt je bolj akcijski program, ki naj bi pripeljal do ustanovitve konzorcija vseh zainteresiranih za razvoj turizma na tem delu občine. Ostal je v predalu.
2009	<i>Strokovne podlage za program razvoja turistične infrastrukture v javni rabi v turistični destinaciji Lokve – Mestna občina Nova Gorica</i> (naročnik: MONG, izvajalec Evroinvest d.o.o.)	Podrobna analiza in usmeritve za turistični razvoj Banjske in Trnovske planote z izhodiščem na Lokvah. Po začetnem navdušenju na mestnem svetu je projekt ostal v predalu.
2012	<i>Urbanistični načrt Lokve, strokovna podlaga za OPN MONG</i> (Locus d.o.o.)	Sprejet kot sestavina OPN leta 2012. Še v veljavi.

Pregled urbanistične dokumentacije za Lokve (posredoval Tomaž Vuga, 2019).

je privabila na Lokve veliko smučarjev (okoli 1000 avtomobilov), so leta 1967 zapisali v kronologiji dogajanj novogoriške občine (*Občina Nova Gorica 1947–1977*). Gostje, ki so tedaj prihajali v Trnovski gozd, so bile družine iz različnih koncev Italije; iz Milana, Torina, Bologne, tudi Rima in Catanie ter Sicilije, nekaj je bilo gostov iz drugih držav (Švica, Avstrija, Francija, Nemčija) nekaj tudi iz drugih republik nekdanje Jugoslavije, posebej Vojvodine. Lokve so obiskovali turisti vseh družbenih slojev, plačevanje v jugoslovanskem denarju (dinar) pa je bilo zanje zelo ugodno (prim. Leban 2010). V tem smislu je politično podporo razvoju turizma na Goriškem oz. v tedanji Jugoslaviji nasploh treba razumeti kot izraz ekonomskega pragmatizma in prizadevanj za vključevanje lokalnega

gospodarstva v globalne gospodarske mreže (prim. Tchoukarinea 2013: 125–154).

Turizem je z infrastrukturo v vasi (delovna mesta v gostinstvu) zadržal nekaj prebivalstva, kajti za domačine je bila prav ponudba zasebnih prenočišč ena od pomembnih dopolnitev družinskega prihodka, kar dokazuje podatek, da je bilo leta 1965 na Lokvah zabeleženih 453 nočitev pri zasebnikih, leta 1972 pa je ta podatek narasel na 4587 nočitev (prim. Leban 2010). Leta 1967 je žičnice in hotel Poldanovec prevzelo podjetje APG Gorica, TOZD gostinstvo. Gre za čas, ko so lokvarsko turistično infrastrukturo vodili direktorji (v kratkem času se jih je zvrstilo 12), ki so uspeli organizacijsko združevati velike (tudi partizanske) prireditve, množične obiske turistov in sindikalni turizem.

Parcialni zazidalni načrt vikendov na Lokvah, kot ga je leta 1966 načrtoval arhitekt Tomaž Vuga (hrani Peter Štrukelj).

Z dopolnitvijo hotela Poldanovec z depandanso (kasnejši Paradiso, danes Gostilna Lokve) je bilo v letu 1967 zabeleženih skupaj več kot 6.000 nočitev. Hotel Poldanovec je tedaj nudil 84 ležišč, zasebniki pa kar 45 dodatnih sob. Ob nedeljah in praznikih je bila uvedena redna turistična avtobusna linija iz Nove Gorice z odhodom ob 7:45h, z Lokvi pa se je avtobus vračal ob 17h. Izdan je bil dvojezični prospekt, ki je vabil na Lokve (*Lokve-Slovenija-Jugoslavija*). Kraj z okolico je bil oglaševan kot »prijetno letovišče in zimovišče sredi obsežnega in vzorno vzdrževanega Trnovskega gozda«. V širitev turistične ponudbe se je vključila tudi Lazna s

smučiščem, vlečnico in planinskim domom. Izletnikom je bilo v gozdu na voljo več urejenih prostorov za piknik,¹⁰ od katerih so bili nekateri opremljeni s kurišči.

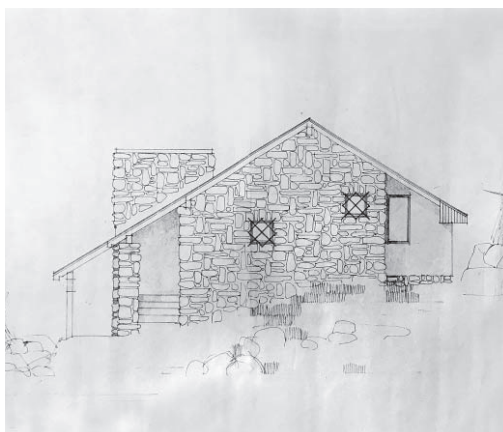
Vikend – ena od konstitutivnih izkušenj socializma

Na nek način se je turizem ponovno znašel »na križišču prastarih človekovih strasti po odkrivanju novega, vplivne politično-ekonomske liberalizacije in odločilnega tehnološkega

¹⁰ Posebej pomembna je študija gozdarskega inženirja Viktorja Klanjščka, ki je na območju Trnovskega gozda predvidel kar 16 počivališč (prostorov za piknik), namenjenih vse večjim obiskom gostov z lastnimi avtomobili.

napredka. Ponujal je vse, iluzije počitniškega brezdelja in utopije odkrivanja novih identitetnih svetov. Odlično je stregel ujetosti postmodernega človeka, njegovemu individualizmu in iskanju svobode v drugačnosti vsakdanjega življenja» (Kovač 2009: 34). Verjetno tudi kot odgovor na številne razvojne priložnosti je bil v letih 1965/1966 izdelan zazidalni načrt, ki je na Lokvah predvidel 33 individualnih gradenj (vikendov) in nekaj počitniških apartmajev v lasti proizvodnih organizacij na nekdanjem »Čargovem laz«, kot so domačini poimenovali del vasi, ki pelje proti Lazni in ki so ga tedanje občinske strukture predvidele za gradnjo počitniškega naselja.

Lokvam se je tako obetala nova, od oblasti podprta individualna gradnja z namenom pospešitve turističnega razvoja in dopolnitve hotelskih kapacitet z vikendi. V času vzpona lokvarskega turizma je sektor za urbanizem stanovanjskega podjetja tedanje Skupščine občine Nova Gorice (oktober 1966) pod vodstvom arhitekta Tomaža Vuge predstavil parcialni zazidalni načrt vikendov. Kmalu so ti dobili svoje lastnike, v večini je šlo za vodilne kadre v novogoriški politiki, gospodarstvu, bančništvu, ki so tu videli turistično-razvojne priložnosti, po drugi strani pa so jim Lokve predstavljale športne in prostočasne trenutke, ki so jih tako poleti kot pozimi iskali v idiličnem okolju Trnovskega gozda. Fenomen lastnih vikendov, ali kot so v socializmu poimenovali »hišo za oddih/dopust in rekreacijo«, se je v tistem času zdel tako normalen, da se ga sploh ni problematiziralo. Lastniški vikendi kot odmori od dela so bili večinoma domena vodstvenih kadrov, oz. (nove) elite. Po drugi strani pa se je novogoriško delavstvo ob vikendih vračalo na kmečke domove v zaledju mesta (na Trnovsko-Banjško planoto) in se lotevalo dela na lastni zemlji (pobiralo pridelke, pomagalo staršem pri kmečkih opravilih). Kmalu pa se je tudi konservativni ritem kmečke kulture,

Vzhodna in zahodna fasada počitniške hiše prvega moža tedanje Skupščine občine Nova Gorica, kot jo je izrisal arhitekt Tomaž Vuga (hrani Peter Štrukelj).

vezan na zemljo in letne čase, počasi urbaniziral.

Zanimivo je, da je prav socializem s plačanim regresom prinesel letni dopust¹¹ (poleti na morje, pozimi na smučanje) kot kulturni vzorec v 60. in 70. let prejšnjega stoletja, s čimer je na nek način izenačil delavca z vodilnimi kadri. Čeprav se je kultura gradnje vikendov začela že v 50. letih 20. stoletja, ko so jih gradili vidni člani družbe ter imetniki (politične) moči, se je pojav do

¹¹ »Turist dejansko zapušča dom in želi zamenjati svojo rezidenčnost z reprezentančnostjo drugačnega načina življenja drugih. Turizem je v fordističnem modelu kapitalizma zavezan fiksaciji dela in bivanja. Priborjene počitnice so zato sprva predvsem uživanje brezdelja na bližnjih turističnih destinacijah« (Kovač 2009: 34).

poznih 80. let prejšnjega stoletja razširil na širok sloj prebivalstva, ko so vikendi nastajali iz nekdanjih (izpraznjenih) domačij (prim. Taylor 2013: 187–223).

Pojav »vikend hiše«, neke vrste sinteze, ki je zaznamovala življenje celotne generacije domačega višjega/srednjega razreda, pa je postal konstitutivna izkušnja naše kulture (prim. Duda 2005). To se je kot študijski primer odražalo tudi v goriški realnosti. Vodili kadri, ki so novogoriško okolje sprejeli kot kraj bivanja, so si v bližnji okolici (tu izpostavljamo primer Lokvi), uredili vikend. Med njimi je bila tudi počitniška hiša prvega moža tedanje Skupščine občine Nova Gorica, Jožka Štruklja, ki jo je (projektiral v letu 1966 z izvedbo v letu 1967) zasnoval arhitekt Tomaž Vuga, njej so kmalu sledile še druge. Predstavljala je novi arhetip počitniškega objekta na Lokvah, arhitekturno se je naslanjala na tradicijo stare gradnje iz »domačega kamna in lesa, s kompaktnim bivalnim prostorom, s kaminom in ognjem kot osrednjo točko ambienta« (T. Vuga, 2019). Ker je bilo za Lokve značilno to, da so bile vse južne stene hiš zaradi burje oblečene v les, je bila to pomembna informacija za tedaj mladega arhitekta, ki je elemente lesa in sivega domačega kamna dopolnil s tipično dvokapnico, ki pa ji je namesto *korcev*, ti bi morali biti vsak posebej zaradi močnih sunkov burje obteženi s kamni, nadel streho iz pravokotnih salonitk.

Lahko bi pritrdili tezi, da je šlo pri zasebnem vikendu za »enega od najbolj verodostojnih izrazov jugoslovanske kulture, kulture, ki je hotela biti istočasno socialistični in potrošniški raj, in ki sama po sebi – nikoli ni posem uspešno – poskušala uskladiti industrijski, sodobni kolektivizem in trmast, posesiven odnos do države oz. do »še večeraj« popolnoma podeželske skupnosti«. Hkrati z načrtnim razvojem Lokvi je tudi pri vikend naselju postal turizem del »politične mobilizacije, ki je skupaj z gospodarsko preobrazbo zrcalila tedanje politične in ideološke spremembe »ju-

goslovanskega tipa« (prim. Grandits, Taylor 2013: 27) tudi na Goriškem.

Čeprav so šestdeseta in sedemdeset leta predstavljala velik razvojni preskok za Lokve, kamor so oblasti načrtno usmerjale pozornost, so se številni domačini izselili v mesto, kjer so si poleg zaposlitve v eni od novogoriških tovarn (Meblo, MIP, Vozila Gorica, Final, SGP Gorica, Solkanska industrija apna, itd.), našli tudi stanovanja. V tistem času so v Novi Gorici nastali zazidalni načrti, ki so nudili rešitve stanovanjskih problematik za vodilne kadre (npr. Vetrišče, 1963/64), in tudi za širše sloje ali kot arhitekt Tomaž Vuga večkrat poudarja, je bilo v letih od 1969 do 1982 zgrajenega polovica mestnega tkiva. Tako se je skupaj z industrializacijo in urbanizacijo hkrati začel tudi proces praznjenja vasi (prim. Bremec Šuligoj 2019: 4–21). Turizem na Lokvah pa je prav v tistem času doživljal svoj vrhunec.

V 70. letih je bil obisk Lokvi in Trnovskega gozda pospešen tudi zaradi dobro organiziranih prireditev, za katerimi so običajno stala večja podjetja in družbenopolitične organizacije iz novogoriške občine, v turistično ponudbo območja pa so začeli vnovič vstopati zasebni turistični ponudniki. Lokve so tako v osemdeseta leta stopile z dobro ponudbo zimskih športov, prenočitvenimi in gostinskimi zmogljivostmi, pa tudi z dobro organiziranimi prireditvami, kjer je glavni nosilec turističnega razvoja, tedanji Avtopromet Gorica, sodeloval z ostalimi nosilci lokvarskega turizma: turističnim društvom, gozdnim gospodarstvom, domačini (prim. Nemeč, Pirih 1999).

Sredi 80. let se je razvoj turizma prekinil, tudi zaradi krize v državi (omejitvijo prometa z osebnimi vozili, čezmejnega prometa, ...) je upadlo število gostov, Lokve so bile še vedno brez vodovoda, večina glavnih turističnih akterjev pa je prihajala od drugod (Avtopromet Gorica, pozneje Avrigo in Ingoinženiring, je oddal hotel v najem

zasebniku, žičnice pa Soškemu gozdnemu gospodarstvu), kar se je poznalo pri ponudbi. Občina Nova Gorica se je tedaj vnovič sistemsko angažirala in želela s konkretnimi ukrepi (izgradnja vodovoda, izdelava krajinske zasnove Trnovski gozd s predlogi sprememb občinskih planskih dokumentov ter študije o dolgoročnem razvoju turizma v občini s poudarki na Trnovski planoti) zajeziti negativen trend obiskov, vendar ji je v začetku 90. let 20. stoletja poleg sprememb na polju družbenega sistema »zagodla« tudi narava s pojavom t. i. »zelenih zim«, ko več let zapored na območju Trnovske planote ni zapadlo (zadostne količine) snega. Vse to je vplivalo na počasen zaton lokvarskega turizma.

V 90. letih je prišlo do vzpostavitve novih odnosov v turizmu na osnovi zasebne ponudbe in kapitala. Leta 1992 je Turistično društvo Lokve začelo sistematično označevati planinske in kolesarske poti v okolici vasi. Izdanih je bilo kar nekaj brošur s turistično promocijo, (pre)usmerjeno v poletni čas. V letu 2005 se je v razvoj vasi vključilo podjetje Evroinvest, ki je prodrlo z idejo Ekovasi, vendar se stava na »naravno okolje, njegove etnološke, kulturne in zgodovinske značilnosti ter ekologijo« oz. velikopotezni načrti za Lokve niso izšli, kljub temu da so tedanje novogoriške oblasti pomagale s spreminjanjem občinskega prostorskega načrta, ki je omogočal zazidalne spremembe območja (prim. *Strokovne podlage za program razvoja turistične infrastrukture v javni rabi v turistični destinaciji Lokve* 2009).

Lokve so se začele počasi prebujati z majhnimi koraki, leta 2017 je objekte nekdanj cvetočega gostišča Paradiso (nekdanjo dependansa hotela Poldanovec, nazadnje last Euroinvesta), kupilo zasebno podjetje, ki želi destinacijo obuditi z dobro kulinarično ponudbo in, ki stavi na neokrnjeno naravo. Tradicijo gostilne Winkler (Tončkove kmetije) nadaljuje mladi rod, na Lokvah pa

je zaživel turizem na kmetiji *pri Uk'vih*, ki skupaj z Domom na Lazni ob koncih tedna dopolnjuje kulinarično ponudbo.

Od srede 70. let 20. stoletja se na polju turistične infrastrukture na Lokvah, kljub temu, da so bile omenjene v vseh razvojnih dokumentih Občine Nova Gorica, ni zgodilo nič resnično novega (če izvememo nekaj manjših zasebnih iniciativ), razen propada Hotela Poldanovec, ki (kot poligon za reševalne pse) sredi vasi spreminja značilno lokvarsko veduto. Govorica nekdanje turistične tradicije pa je še vedno dominantna in na nek način vplivna tudi v odnosu do (novogoriških) oblasti, slednja skupaj z (neokrnjeno) naravo, ki ostaja tako v poletnem kot zimskem času tiha zaveznica lepega, arbitrarno čaka na novo »načrtno aktivacijo tega čudovitega predalpskega kraja«, morda podobno tisti iz konca 60. let 20. stoletja.

VIRI IN LITERATURA

Viri:

PANG - Pokrajinski arhiv Nova Gorica

PANG 76, Investicijski program za ekonomski del za novogradnjo 2 smučarskih vlečnic na Lokvah pri Novi Gorici, t. e. 76.

Literatura:

Bremec Šuligoj, M. 2019: Umiranje slovenskega podeželja. V: *Pro Lokovec*, 4–21.

Duda, I. 2005: *U potrazi za blagostanjem: o povjesti dokolice i potrošačkog društva u Hrvatskoj 1950-ih i 1960-ih*. Zagreb: Srednja Europa.

Duda, I. 2013: Od radnika do turista. Prava, želje i stvarnost socialnog turizma u socijalističkoj Jugoslaviji. V: *Sunčana strana Jugoslavije. Povijest turizma u socijalizmu*, 55–87.

Grandits, H. in K. Taylor (ur.) 2013: *Sunčana strana Jugoslavije. Povijest turizma u socijalizmu*. Zagreb: Srednja Europa.

Humar, J. 1989: Predstavljamo primorske strokovnjake: Joško Štrukelj, družbenopolitični delavec, gospodarstvenik. V: *Primorska srečanja* 1989, 95–96, 230–232.

Ročni kašipot po pokneženi grofovini Goriško-Gradiški 1894. Gorica: Goriška tiskarna, 86.

Kogoj, L. 1950–1980: Šolska kronika: [neobjavljeno gradivo].

Kolenc, P. 2017: Iz zgodovine turizma na območju zahodnega dela Trnovskega gozda do začetka 2. svetovne vojne. V: *Smučarska tradicija Trnovsko-Banjske planote*. Lokve: Društvo LO-KO; Nova Gorica: Društvo humanistov Goriške, 17–37.

Kovač, B. 2019: Napake in pasti turizma. V: *Mladina*, št. 34, 34.

Leban, M. 2010: *Strokovne podlage za program razvoja turistične infrastrukture v javni rabi v turistični destinaciji Lokve – Mestna občina Nova Gorica - mnenja, pobude in ideje za javno obravnavo projekta v KS Lokve – Lazna dne 7. 5. 2010* [interno gradivo]. Lokve: KS Lokve-Lazna, 7 str.

Nemec, R. in A. Pirih. 1999: *Novogoriški del Trnovske planote; inicialni razvojni načrt turistične rabe območja*. Nova Gorica: Urbis.

Občina Nova Gorica 1947–1977. 1977. Nova Gorica: Občinska konferenca SZDL.

Tchoukarine, I. 2013: Jugoslavenski put do međunarodnog turizma. Otvaranje, decentralizacija i propaganda u prvoj polovici 1950-ih. V: *Sunčana strana Jugoslavije. Povijest turizma u socijalizmu*, 125–154.

Primorske novice, 29. 6. 1959.

Vuga, T. 2018. *Projekt: Nova Gorica*. Ljubljana: ZRC SAZU.

Vuga, T. [2018]: Katalog projektov stanovanjski objekti, vikendi: 6. Vikend Štrukelj, Lokve [interno gradivo avtorja].

Taylor, K. 2013: Moja vikendica. Kuće za odmor kao idila i investicija. V: *Sunčana strana Jugoslavije. Povijest turizma u socijalizmu*, 187–223.

Strokovne podlage za program razvoja turistične infrastrukture v javni rabi destinaciji Lokve: Mestna občina Nova Gorica. 2009: Nova Gorica: Euroinvest.

Sogovornici:

Kolenc, Rajmund (november 2019).

Štrukelj, Peter (oktober 2019).

Vuga, Tomaž (september 2019).

OB DVAJSETI OBLETNICI RAZGLASITVE OGNJIŠČA V LUKČEVI HIŠI NA KAMBREŠKEM ZA KULTURNI SPOMENIK: BELEŽKA K DEDIŠČINSKEMU TURIZMU¹

ŠPELA LEDINEK LOZEJ
Inštitut za slovensko narodopisje
spela.ledinek@zrc-sazu.si

Izvleček: V prispevku je opisana kuhinja v Lukčevi hiši na Kambreškem, ki je bila leta 1999 razglašena za etnološki spomenik lokalnega pomena, in tvorna vloga Jožice Strgar pri dediščinskem ovrednotenju ognjišča, hiše in vasi.

Ključne besede: dediščina, zbirke in zbirateljstvo, Kambreško, Kanal ob Soči, turizem

Letošnje leto mineva dvajset let, odkar je Občina Kanal ob Soči kuhinjo z ognjiščem Lukčeve domačije na Kambreškem razglasila za etnološki spomenik lokalnega pomena. V dveh desetletjih sta ognjišče in Lukčeva hiša postala samoniklo kulturno in turistično središče Kambreškega – postojanka na Poti Miru, zbirka v mreži zbirk ZBORZBIRK, središče krajevnega kulturnega življenja in zavetišče za turiste, popotnike, kolesarje ter tiste, ki jih zanima preteklost območja in dobra ognjiščna kuha. Vse to bolj ali manj na pobudo solastnice in skrbnice Jožice Strgar.¹

Kambreško je razložena vas z zaselki na severnem delu Kanalskega Kolovrata med Sočo in Idrijo, mejno reko danes med Slovenijo in Italijo, v drugi polovici 19. stoletja, po letu 1866 med kraljevino Italijo in avstro-ogrsko monarhijo, in poprej med Beneško republiko in avstrijskimi deželami (Ravnik 2015: 15–120). Hiša številka 15, Lukčeva hiša – tako poimenovana domnevno po gospodarju Luki – leži v središču vasi. V nekoliko drugačnih gabaritih je vrisana že v fran-

ciscejskem katastru (Spletni vir 1). Do srede 20. stoletja je bila tod trgovina, od petdesetih do sedemdesetih let 20. stoletja gostilna.² Zatem domačija dve desetletji ni bila stalno naseljena, konec devetdesetih let pa je vnovič postala središče in srečevališče ljudi.

Po podatkih novogoriške območne enote Zavoda za varstvo kulturne dediščine je jedrni del stavbe prav kuhinja z ognjiščem iz 19. stoletja, stavba pa je bila večkrat predelana in dozidana, nazadnje leta 1922. Umeščenost in zasnova kuhinje z odprtim ognjiščem in krušno pečjo je odločala o zasnovi in oblikovanju ostalih stavbnih delov, prezidav in sprememb. Kuhinja je pravokotnega tlorisa in s predelno steno (*paradano*)³ razdeljena na dva dela. Nad polovico metra dvignjenim ognjiščem se razprostira napa, namenjena

¹ Opredelitev dediščinskega turizma je v pričujočem *Izveštju* orisana v članku kolegice Katarine Šrmpf Vendramin (prim. str. 60–67).

² V trgovini in gostilni je do smrti leta 1974 gospodinjala Pavla Pavšič (r. 1898 Laščak). Omožena je bila z učiteljem Radivojem Pavšičem iz Kontovela pri Tistu, ki je poučeval v kambreški ljudski šoli (Rijavec 2014; Rijavec idr. 2015: 134–135). Jožica Strgar domneva in raziskuje, če izvira rodbina Petra Laščaka (r. 1823 v Ročinjnu), očeta slovitega arhitekta Antonia Lasciaca (1856–1946), prav iz Lukčeve hiše (Strgar, 16. 10. 2019).

³ Le-ta je bila po domnevem izvorni situaciji rekonstruirana leta 2011 (Zavod).

Ognjišče (foto: Špela Ledinek Lozej, 30. 11. 2019).

lovljenju in prevajanju dima v prostran dimnik. Pravokotni prednji del kamnitega ognjišča je pomaknjen v prostor, tako da je je le-to dostopno s treh strani. Pod prednjim delom ognjišča je prostor za shranjevanje kuriva. Okoli celotnega dela ognjišča so nameščene lesene klopi, ki so omogočale sedenje ob oziroma na ognjišču. Ob ognjišču je zaradi skupnega odvajanja dima še ustje krušne peči, katere kupola je nekdaj segala v debelino zidu in sosednji prostor, ki pa je bila v šestdesetih letih, ob vzpostavitvi bivalne kuhinje z zidanim štedilnikom odstranjena (Strgar, 30. 11. 2019; Zavod).

Kuhinja z odprtim ognjiščem – enem zadnjih primerkov ohranjenih dvignjenih odprtih ognjišč sredozemskega tipa z napo za odvajanje dima (Ledinek Lozej 215: 222) – je bila leta 1999 na pobudo Jožice Strgar in tedanjih solastnikov, Lidije Prijon in Občine Kanal ob Soči, s strani Zavoda za varstvo kulturne dediščine ovrednotena kot profana stavbna dediščina⁴ in predlagana za razgla-

tev za etnološki spomenik lokalnega pomena. Občinski svet je na 10. seji, 7. decembra 1999, sprejel *Odlok o razglasitvi kuhinje v objektu Kambreško 15 za etnološki spomenik lokalnega pomena*. Odlok je stopil v veljavo po uradni objavi v *Primorskih novicah*, 21. januarja 2000 (Spletni vir 1; Spletni vir 2; Zavod).

Jožica Strgar, pobudnica vpisa in današnja solastnica stavbe je otroštvo preživela na Kambreškem.⁵ Kot otrok je bila bolehna, zato se ni igrala s sovrstniki, marveč je posedala s starejšimi Kambrežani in Kambrežankami ter jih spraševala o krajevni zgodovini, šegah in navadah. Sistematično je pričela zbirati predmete po potresu leta 1976. Ker v stanovanju v Desklah, kamor se je preselila leta 1980, ni bilo dovolj prostora, je predmete shranjevala sprva pri mami na Kambreškem, kasneje pa tudi v Lukčevi hiši.⁶ Ob

tranjosti, uvrščamo med redko ohranjene stavbne enote značilne za začetek 20. stoletja na širšem območju» (Zavod).

⁴ Enotna številka dediščine 12278 (Spletni vir 1). Poleg kuhinje je bila kot dediščinska prvina ovrednotena še s kamnitim podom tlakovana osrednja veža; in kot je zapisano v dokumentaciji Zavoda za varstvo kulturne dediščine, lahko stavbo »zaradi ohranjenih zgodovinskih in slogovnih vzporednic, tako na zunanosti kot v no-

⁵ Rojena je bila 11. marca 1956 pri Hostarjih, zaselku severozahodno od Srednjega. Ko je imela šest let, se je preselila na Kambreško, od koder je obiskovala osnovno šolo v Kanalu (Strgar, 16. 10. 2019).

⁶ Lukčeva hiša je bila tedaj v solastništvu Lidije Prijon (r. Pavšič), ki je sicer živila v Kopru in zgolj občasno prihajala na Kambreško (Strgar, 30. 11. 2019).

Jožica Strgar (foto: Petra Kolenc, 13. 12. 2019).

tem je leta 1997 za prehodno vežo dobesedno »odkrila« založeno in pozabljeno odprto ognjišče. In kmalu je na njem zanetila ogenj. Njeni obiski Kambreškega so postali čedalje pogostejši. Sčasoma se ni več vračala v Deskle, ampak je ostala na Kambreškem tudi prek tedna in prek zime. »Prišlo je spontano, ko enkrat zakuriš te prežame toplota od ognjišča. Sama sem tu kot začarana« (Strgar, 16. 10. 2019).

»In ko so zakurili ognjišče, so začeli prihajati domačini in obujat spomine« (Strgar, 16. 10. 2019). Ogenj in ognjišče sta pritegnila sovaščane, ki so prinašali spomine in različne predmete, z namenom, da se ohranijo.⁷

⁷ Jožica pravi, da je v zbirki »od vsake hiše [kambreške

Zbirka je rasla in danes so v Lukčevi hiši poleg ognjišča, ognjiščene, gostilniške in stanovanjske opreme iz različnih časovnih obdobj – od druge polovice 19. stoletja pa do 70. let 20. stoletja, in domoznanske knjižnice učitelja Pavšiča še zbirka raznoterih etnološko pričevalnih predmetov in fotografij, zbirka ostalin prve svetovne vojne⁸ ter zapuščine borcev (Colja 2004: 6; Rijavec 2014; 2015: 134-135; Spletni vir 4; Strgar, 16. 10. 2019 in 30. 11. 2019). Muzejski in bivalni prostori, zbirateljski artefakti in vsakdanje potrebščine so prepleteni – prav tako kot je Jožičin vsakdan vzajemno prežet z gospodinjskimi, kuratorskimi, restavratskimi in gostiteljskimi opravili.

Poleg domačinov so v Lukčevo hišo pričeli prihajati tudi obiskovalci, tako (ne)naključni kolesarji kot tisti, ki so prišli z namero ogledati si ognjišče in zbirko. Jožica jih sprejema z od-

prtimi rokami in ne le zato, ker je bil pogoj občine in svetnikov ob razglasitvi, da bo hiša odprta za javnost. Zaradi dotrajanosti konstrukcijskih elementov ostrejša je na obiskovalce (in seveda stanovalce) prežala nevarnost vdora strehe, poleg tega je v stavbo ob slehernem deževju zamakalo. Na navedeno je Jožica vseskozi opozarjala solastnike, v prvi vrsti kanalsko občino. Občina je tako zahvaljujoč prizadevanjem takratne uslužbenke Rosane Ščančar leta 2010 zagotovila sredstva za nujna vzdrževalna dela na ostrejšu in zamenjavo korčne kritine ter bila obenem primorana za-

krajevne skupnosti] nekaj, če drugega ne, kakšna črepijnja« (Ilich 2019: 12).

⁸ Po odhodu nekdanjega moža leta 2013 je ta deloma okrnjena.

četi razreševati lastništvo.⁹ Z občinski odlokom so solastniki v svojem deležu prispevali k obnovi strehe. V sledečem letu so skupaj z Zavodom za varstvo kulturne dediščine in ob prizadevanju Silvestra Gabrščka pridobili še intervencijska sredstva Ministrstva za kulturo za investicijsko vzdrževalna dela v notranjosti objekta, in sicer za sanacijo ognjišča, za menjavno podov, stopnic in polic ter za postavitve zaščitne pregradne stene med ognjiščnim in siceršnjim delom kuhinje¹⁰ (Strgar, 16. 10. 2019 in 30. 11. 2019; Zavod).

Jožica Strgar je tvorno vplivala na kulturno življenje na Kambreškem. V letih med 2002 in 2010 je vodila *Turistično rekreacijsko društvo Globočak*,¹¹ ki od leta 2003 prireja *Kulturne dneve pod Globočakom*. Še posebej odmevni sta bili proslavi ob vstopu Slovenije v Evropsko unijo leta 2004 in ob vstopu v schengensko območje leta 2007, ko so med drugim v Podklancu ob Idriji odigrali njeno avtorsko predstavo *Kontrabant čez Idrijo*. Predstava je botrovala ustanovitvi istoimenske gledališke skupine, ki sedaj deluje kot gledališka skupina *Globočak*. Vsako leto pripravi tudi zapis za *Trinkov koledar* (Ravnik 2006: 167–182; 2015: 23–30; Spletni vir 7; Strgar, 30. 11. 2019).

V okviru vseprisotnega dediščinsko-turističnega diskurza je dejavnost Jožice Strgar zanimiva za premislek (vsaj) zaradi dveh vidikov. V svojem javnem delovanju je samoniklo usvojila in učinkovito uporabila dediščinski instrumentarij (npr. vpis v register, razglasitev za spomenik, popis zbirke) ter

Vhod v Lukčevo hišo (foto: Špela Ledinek Lozej, 18. 5. 2013).

dediščinske medije (muzejska zbirka, predstava) za zamišljanje in udejanjanje svoje vizije življenja in dela na Kambreškem. Le-ta je, kakopak, mestoma pregnetena oziroma vpeta v turistično-razvojne vizije območja, pri katerih imajo, kot je na podlagi raziskave na bližnjem Tolminskem ugotovil Miha Kozorog, veliko »vlogo tudi (spontane) prakse domačinov« (Kozorog 2009: 220). Kljub temu, da je Lukčeva hiša vpeta v turistične itinerarije in vrisana na turistične zemljevide, da je torej zastopana v turistični krajini Kambreškega, Posočja in Goriške – npr. postaja na Poti miru, točka v mreži ZBORZBIRK, predstavitev na občinski strani (Spletni vir 3, 4 in 5), Jožica Strgar meni, da bi moralo biti na različnih ravneh več postorjenega za (turistično) promocijo Lukčeve hiše, torej, da ni v dovoljšni meri vpisana v (razvojne) vizije Kannelskega. In res, v *Akcijskem načrtu ukrepov*

⁹ Poleg Občine Kanal ob Soči ter Jožice Strgar, ki sta ji z namenom, da se ohrani življenje v Lukčevi hiši, zapustili svoj lastniški delež hčeri Lidije Prijon, Lilijana Trampuž in Radojka Prijon, so bili namreč še drugi lastniki, od katerih je občina odkupila deleže (Strgar, 30. 11. 2019).

¹⁰ Jožici Strgar sta pri finančnem in siceršnjem vzdrževanju stavbe pomagala tudi hči Valentina Strgar in zet Martin Andolšek (Strgar, 3. 12. 2019).

¹¹ Društvo je bilo ustanovljeno leta 1999 (Strgar, 30. 11. 2019).

Delavnica *Zbirke povezujejo* (foto: Špela Ledinek Lozej, 18. 5. 2013).

za spodbujanje trajnostnega razvoja turizma v Občini Kanal ob Soči 2019 – 2021, sprejetem na občinski seji 26. septembra 2019, Lukčeva hiša v razdelku o kulturni dediščini ni omenjena (Spletni vir 6). Razhajanja med zamišljanji razvoja lahko zasledimo povsod, sploh pa v turizmu, ki je kot zastopnik razvoja hegemon, »zaradi česar so konkretne stvari, ki jih prinaša, včasih nerefleksirano dobrodošle v vseh oblikah« (Kozorog 2009: 220).

Navedeno pa seveda ne spodkoplje emancipatorne moči Jožičine dediščinsko-turistične tvornosti, in sicer, prvič, proaktivnosti in kuratorstva pri tvorjenju¹² dediščine, ter, drugič, pristnosti, ki presega siceršnje uprizoritve avtentičnosti,¹³ vzbujene pri obiskovalcih s svojim življenjem in delom med vsakda-

nimi in muzejskimi artefakti, neposrednim in osebnim odnosom, toplino živega ognja in ognjiščno kuho. Naj bo pričujoči paberek poklon vestalki Lukčevega ognjišča!

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri:

Zavod za varstvo kulturne dediščine, Območna enota Nova Gorica, Dosje Kambreško 15.

Literatura:

Colja, V. 2004: Ni sedanosti brez preteklosti. V: *Most* 2/6: 6.

Ilich, I. 2019: Deset let občini in državi pila kri: Jožica strgar zaslužna za zbirko življenja, ki ga ni več: Lukčeva hiša na Kambreškem je muzej v muzeju. *Slovenske novice*, 12. 6. 2019, 6.

Kirschenblatt-Gimblett, B. 1998: *Destination Culture: Tourism, Museums, and Heritage*. Berkeley in Los Angeles: University of California.

Kozorog, Miha 2009: *Antropologija turistične destinacije v nastajanju: prostor, festivali in lokalna identiteta na Tolminskem*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.

Ledinek Lozej, Š. 2015: Ognjišča v zbirkah med Alpami in Krasom. V: Dapit, R., Ivančič Kutin,

¹² Dediščina namreč ni (le) odkrita in ohranjana, marveč je kot prvo (so)ustvarjena z registri, razstavami, zbirkami idr. oblikami tvornosti (prim. npr. Kirschenblatt-Gimblett 1998).

¹³ Koncept »avtentičnosti« in »uprizorjene avtentičnosti« (*staged authenticity*) je v raziskovanju turizma vpeljal Dean MacCanell (1979). Na posebnih »odrih«, tj. prizoriščih, rezerviranih za turistične dejavnosti, predvsem za interakcije s turisti, domačini navadno uprizarjajo svojo avtentično kulturo. In turist dobi občutek, da je v stiku z »avtentičnim«, dejansko pa je le z »uprizorjeno avtentičnostjo«.

B. in Š. Ledinek Lozej (ur.): *Le collezioni uniscono: Collezioni etnologiche, tradizione orale e turismo culturale fra le Alpi e il Carso = Zbirke povezujejo: Etnološke zbirke, ustno izročilo in kulturni turizem med Alpami in Krasom*. Udine: Università degli studi, Dipartimento di lingue e letterature straniere; Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovensko narodopisje, 215–233.

MacCanell, D. 1979: *The Tourist: A New Theory of the Leisure class*. New York: Schocken Books.

Ravnik, M. 2015: Živa tradicija in zgodovinski spomin v dolini Idrije – izhodišče projekta Kulturna dediščina v zbirkah med Alpami in Krasom (Zborzbirk) = Tradizione vivente e memoria storica nella valle dello Judrio – presupposto del progetto L'eredità culturale nelle collezioni fra Alpi e Carso (Zborzbirk). V: Dapit, R., Ivančič Kutin, B. in Š. Ledinek Lozej (ur.): *Le collezioni uniscono: Collezioni etnologiche, tradizione orale e turismo culturale fra le Alpi e il Carso = Zbirke povezujejo: Etnološke zbirke, ustno izročilo in kulturni turizem med Alpami in Krasom*. Udine: Università degli studi, Dipartimento di lingue e letterature straniere; Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovensko narodopisje, 9–39.

Ravnik, M. in I. Miklavčič Brezigar 2015: Liško, Kambreško in dolina Idrije = Le zone del Lig, Kambreško e la Valle dello Iudrio. V: Poljak Istenič, S. (ur.): *Kulturna dediščina med Alpami in Krasom: Vodnik po zbirkah = L'eredità culturale fra Alpi e Carso: Guida alle collezioni*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 129–133.

Rijavec, T. 2014: *Zbirka Lukčeva hiša = Collezione Lukčeva hiša*. Ljubljana; Nova Gorica: ZRC SAZU.

Rijavec T. idr. 2015: *Zbirka Lukčeva hiša = Collezione Lukčeva hiša*. V: Poljak Istenič, S. (ur.): *Kulturna dediščina med Alpami in Krasom: Vodnik po zbirkah = L'eredità culturale fra Alpi e Carso: Guida alle collezioni*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 134–136.

Sogovorci:

Jožica Strgar, Kambreško, 16. 10. 2019, 30. 11. 2019 in 3. 12. 2019.

Spletni viri:

Spletni vir 1: Register kulturne dediščine RKD. <https://gisportal.gov.si/portal/apps/webappviewer/index.html?id=df5b0c8a300145fda417eda6b0c2b52b> (dostopano 25. 11. 2019).

Spletni vir 2: Odlok o razglasitvi kuhinje z ognjiščem v objektu Kambreško 15 za etnološki spomenik lokalnega pomena. <http://www.lex-localis.info/KatalogInformacij/VsebinaDokumenta.aspx?SectionID=1e6d3116-8e09-4da4-8038-c883e08f41f6> (dostopano 25. 11. 2019).

Spletni vir 3: Pot miru. <http://www.potmiru.si/slo/lukceva-hisa-kambresko> 8 (dostopano 27. 11. 2019).

Spletni vir 4: ZBORZBIRK, <https://as.parsis.si/zborzbirk/zbirka.a5w?zid=1015> (dostopano 27. 11. 2019).

Spletni vir 5: Lea Širok: Lukčeva hiša vabi na Ogled. Moja Občina.si: Kanla ob Soči. <https://www.mojaobcina.si/kanal-ob-soci/novice/prenovljena-lukceva-hisa-vabi-na-ogled.html> (dostopano 27. 11. 2019).

Spletni vir 6: TIC Kanal. <https://www.tic-kanal.si/slovenia-green> (dostopano 27. 11. 2019).

Spletni vir 7: Naško Križnar: Podravno (urejeno gradivo). http://isn3.zrc-sazu.si/avl_arhiv/prikazenote.php?EnotaID=1440 (dostopano 26. 11. 2019).

PREDSTAVITEV TURISTIČNEGA KULINARIČNEGA PAKETA *KRAS/CARSO FOOD TOUR: UNIKATNO POPOTOVANJE V DOŽIVETO OKUŠANJE PRISTNEGA KRASA*

JASNA FAKIN BAJEC

Inštitut za kulturne in spominske študije ZRC SAZU
jasna.fakin@zrc-sazu.si

Izvleček: Prispevek predstavlja vsebino turističnega kulinaričnega doživetja z naslovom *Kras/Carso Food Tour: unikatno popotovanje v doživeto okušanje pristnega Krasa*, ki ga je Društvo za razvoj kmetijstva in turizma Planta s Krasa javnosti predstavilo maja 2019. Turistični paket je bil dokončno oblikovan v okviru mednarodnega projekta MEDFEST (Sredozemska kulinarična dediščinska izkušnja: kako ustvariti trajnostne turistične destinacije). Njegova zasnova temelji na novih trendih pri razvoju turizma v 21. stoletju in smernicah Slovenske turistične organizacije, ki turizem razvija po merilih 5-zvezdičnih doživetij (ang. Slovenia Unique Experiences), trajnosti in višje kakovosti. Prispevek pod drobnogled postavlja tudi pogoje za pridobitev znaka edinstvenih avtentičnih doživetij.

Ključne besede: gastronomija, 5-zvezdična turistična doživetja, merila, tradicija, sodobnost, Kras

Uvod

Društvo za razvoj kmetijstva in turizma Planta, katerega člani so priznani gostinci, lastniki turističnih kmetij in drugi ponudniki domačih kulinaričnih izdelkov in storitev s Krasa, se od svoje ustanovitve leta 2007 ukvarja z razvojem turizma na podeželju. Njihova ponudba temelji na predstavitvi kulinarične tradicije kraške pokrajine, vendar so njihove zgodbe vedno prepletene s sodobnimi znanji, kreativnostjo in inovativnostjo. Ob ustanovitvi društva so obudili odmevno turistično prireditev Mesec Krasa oz. Mesec kraške kuhinje,¹ v spomladanskih mesecih

pa nas v zadnjih letih ozaveščajo o pomenu zelišč, divjih rastlin in njihovi vlogi v kraški kulinariki. Oblikovali so kulinarični festival Divji okusi Krasa, kjer tako kot pri Mesecu kraške kuhinje različni kraški gostinci mesec dni v svojih restavracijah ali na kmetijah ponujajo jedi, obogatene z divjimi rastlinami. V letu 2019 so svojo ponudbo nadgradili z novo zgodbo, to je kulinaričnim doživetjem *Kras/Carso food tour: unikatno popotovanje v doživeto okušanje pristnega Krasa*, ki je njihovo

kjer so stregli hrano, mesec dni ponujali značilne kraške jedi, pripravljene po starih receptih, in vina kraških vinarjev. Med ponudniki so bile usklajene tudi cene. Akcijo, ki so jo podprla še lovška, športna, kulturna in druga društva, šola in nekatere vaške skupnosti s komenskega Krasa, so dopolnjevali še s prireditvami, predvsem prikazom že pozabljenih domačih šeg in navad. Od leta 2001 do leta 2007 Občina Komen prireditev z naslovom Mesec Krasa ni več organizirala, vnovič pa so jih oživel leta 2007, ko je pobudo prevzelo Društvo za razvoj kmetijstva in turizma Planta in se povežalo s podobno prireditvijo na tržaškem Krasu (Fakin Bajec 2011: 274).

¹ Leta 1996 je v okviru Občine Komen Odbor za kmetijstvo in turizem, kateremu je predsedoval Vid Sorta, začel izvajati akcijo Mesec Krasa, ki se je do leta 2000 odvijala v jesenskem času. Namen akcije je bil na komenskem Krasu, kjer je bil razvoj turizma nekoliko zapostavljen, oživiti turistično ponudbo, predvsem pa pritegniti goste iz zalednih krajev in ta del Krasa predstaviti tudi ostalim prebivalcem Slovenije. V okviru akcije so po gostilnah, restavracijah in drugih lokalih,

va dosejanja prizadevanja povezala v celoletno doživetje. Ideja za paket je med člani društva tlela nekaj časa, dokončno pa je bila oblikovana v okviru mednarodnega projekta MEDFEST (Sredozemska kulinarčna dediščinska izkušnja: kako ustvariti trajnostne turistične destinacije), ki so ga v letih 2016–2019 vodili sodelavci ZRC SAZU, Geografskega inštituta Antona Melika.²

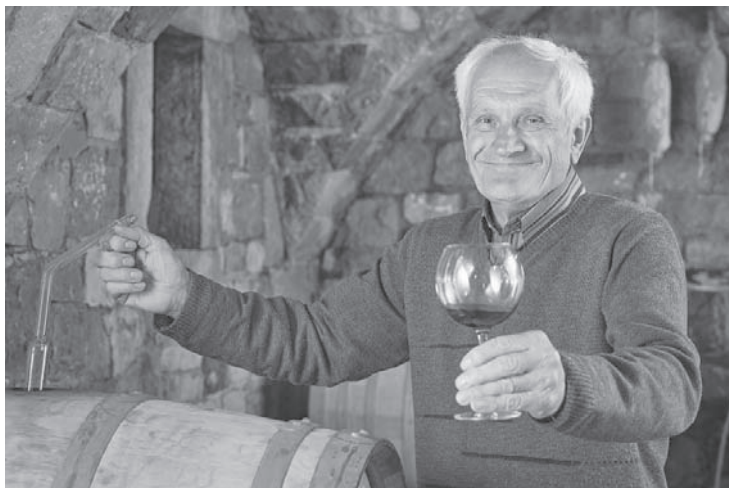
Namen članka je predstaviti kulinarčni paket na Krasu in njihove snovalce, hkrati pa spregovoriti o novih trendih v turizmu, katerim sledi tudi Slovenska turistična organizacija (STO), ki v jedro turističnega razvoja postavlja trajnostni oziroma zeleni turizem s poudarkom na gastronomskih in kulturnih doživetjih. Slovenija bo v letu 2021 tudi nosilka naziva *Evropska gastronomska regija* – to je laskavi naslov, ki ga podeljuje Mednarodni inštitut za gastronomijo, kulturo, umetnost in turizem (IGCAT). Cilj projekta ni samo odmevna, mednarodna promocija nacionalne kulinarike in gastronomije, temveč poudarja edinstvenost slovenskih kulinarčnih kultur, izobraževanje za bolj zdravo in sonaravno življenje, spodbuja inovativnost v gastronomiji ter tesnejša medsektorska povezovanja na področju prehranske politike, ga-

stronomije, gostinstva, turizma, kmetijstva, zdravja, izobraževanja in trajnostnih načel v ekonomskem, kulturnem, socialnem in okoljskem smislu (Spletni vir 1). Zato v STO poseben pomen pripisujejo tudi gastronomiji, ki je po *Strategiji trajnostne rasti slovenskega turizma 2017–2021* prepoznana kot eden od desetih vodilnih turističnih produktov. Tem načelom smo sledili tudi pri pripravi kraškega kulinarčnega paketa *Kras/Carso food tour*. Gastronomija naj bi namreč veliko pripomogla k razvoju odličnih doživetij z dodano vrednostjo oziroma butično 5-zvezdično ponudbo. Kaj pa to sploh pomeni?

Novi trendi v turističnem razvoju

V dobi, ko se vsi soočamo z izzivi, povezanimi z reševanjem posledic podnebnihih sprememb in negativnim vplivom človeka na okolje, neenakomerno porazdelitvijo političnih in gospodarskih moči, neenakostjo med spoloma, staranjem prebivalstva in bliskovitim napredkom na področju informacijskih in tehnoloških znanosti, se seveda spreminja tudi turistična industrija in navade, pričakovanja, vrednote turistov. Trenutno je postal turizem najpomembnejša gospodarska dejavnost. Svetovna turistična organizacija navaja, da je bilo v letu 2018 zabeleženih 1,4 milijarde turističnih prihodov, v Evropi 710 milijonov. V svetovnem merilu so turisti ustvarili 1,7 trilijonov ameriških dolarjev (World Tourist Organisation 2019: 18). V Sloveniji je bilo v prvih devetih mesecih leta 2019 zabeleženih več kot 5,1 milijona prihodov turistov in več kot 13,2 milijonov njihovih prenočitev, kar je za 5,8 % več prihodov in 2 % več prenočitev kot v istem obdobju prejšnjega leta (Spletni vir 2). V publikaciji Svetovne turistične organizacije še lahko preberemo, da je razvoj svetovnega turizma v mnogih skupnostih in pri posameznikih pripomogel k spremembi in izboljšanju življenja, vendar je pri tako visoki rasti potrebno učinkovito upravljanje destinacij, da turizem ne bo uničeval okolja,

² Glavni cilj projekta je bil razvoj trajnostnih kulinarčnih doživetij, predvsem v podeželskem obalnem zaledju, kot pomembnih spodbujevalcev »alternativnih« in trajnostnih turističnih destinacij. Z zavedanjem, da so trajnostna kulinarčna doživetja pomembni alternativni turistični proizvodi, povezani s tradicijo, lokalno pridelavo in okoljem, ter kot taki privlačni za turiste, so partnerji v okviru pilotnih akcij oblikovali osem turističnih paketov, ki bi pritegnili nove obiskovalce, izboljšali gospodarske dejavnosti izven sezone, spodbujali socialni razvoj podeželskih območij obalnega zaledja, zaščitili kulinarčno dediščino ter ozaveščali o pomenu lokalne proizvodnje, predelave hrane in s tem povezanih znanj (več gl: <https://medfest.interreg-med.eu/>). Vodilni partner projekta je bil ZRC SAZU, Geografski inštitut Antona Melika. Vodja projekta je bila dr. Nika Razpotnik Visković, vodja pilotne akcije na Krasu pa dr. Mateja Šmid Hribar. Pri razvijanju kraškega paketa sta sodelovala še dr. Primož Pipan in avtorica pričujočega članka ter sodelavci Javnega zavoda Komenski Kras.

Vinogradnik Bogdan Cotič z
»Buntove« kmetije v Škrbini,
2019 (foto: Marjan Močivnik).

naravnih danosti, kulture in kvalitete življenja tam živečih. Zato mora tudi turistični razvoj slediti ciljem trajnostnega razvoja in izgradnje boljše prihodnosti (World Tourist Organisation 2019: 2).

Sodoben turist ni več zadovoljen s klasično ponudbo, povezano s poležavanjem na obali, pohodništvo v hribe ali zdravljenjem v toplicah, temveč sledi novim turističnim trendom, ki jih poudarja tudi znak 5-zvezdičnih doživetij (ang. Slovenia Unique Experiences). Tega podeljuje Slovenska turistična organizacija (STO). Znak zagotavlja, da je zbirka edinstvenih avtentičnih doživetij najboljše kakovosti in v skladu s trajnostnimi načeli delovanja v turizmu. Ponudbo mora zaznamovati prevladujoča tema (prim. iz kulinarike, kulture, športa, narave, zgodovine ipd.), prepletena z lokalnim karakterjem ter osebnim pristopom in odnosom do gosta. Doživetje mora biti najboljše kakovosti (premium), individualno in butično; ponudnik pa mora zagotoviti celotno organizacijo, trženje, komunikacijske in rezervacijske kanale (Spletni vir 3). Glavna merila, ki identificirajo najboljše slovensko doživetje, pa so: lokalno, avtentično, edinstveno, izkustveno,

zeleno, butično, premium, dodana vrednost, sezonalizacija³ in 5-zvezdično (prav tam).

Podrobna analiza pravil pokaže, da mora doživetje odražati lokalno identiteto ter skozi domačo zgodbo podpirati lokalne kulturne in naravne elemente, ki označujejo posebnosti območja (prim. kamen, veter, reka, polja, hribi, gozd ipd.). Dušo zgodbi seveda dajejo domačini, zato se priporoča interakcijo gosta z lokalnim prebivalstvom, ki na različne načine spregovori o svojem načinu življenja nekoč in danes (prim. preko kulinarike, obrtne dejavnosti, kulturnih in pohodniških poti, festivalov, novih aplikacij ipd.). Lokalna identiteta se mora odražati tudi v kulinarčni ponudbi in spominkih. Merilo avtentičnosti oziroma pristnosti odraža zahtevo, da doživetje predstavlja naravo, kulturo, ljudi območja, na katerem se izvaja. To ne pomeni, da se kopirajo prakse ali zgodbe drugih turističnih destinacij (prim. ponudba sivke iz Toskane). Doživetje mora izražati tudi izkustveno noto in obiskovalca nagovarjati na čustveni in praktični ravni. Turist z aktivno udeležbo na delavnicah (prim. kuharska delavnice, delavnice tradicionalnih obrtnih izdelkov, udeležbe v kmečkih opravilih ipd.) ne samo spremlja, obišče, si ogleda kulturne posebnosti

³ razvoj turističnih vsebin izven glavnih turističnih sezon

Del članov društva Planta s predsednico društva Aleksandro Pelicon v Coljavi, 2019 (foto: Marjan Močivnik).

območja, temveč na praktičen način »stopi« v kulturo tamkajšnjih ljudi. S tem se gost tudi nauči novih stvari, hkrati pa ponudba lahko vključuje različna presenečenja. Pomembno je še, da ima doživetje prvine edinstvenosti in odkriva skrite koticke sveta (prim. sprehodi po vinogradih, poljih, travnikih, gozdovih), kjer ni interneta in telefonskega signala ipd. Med visoko turistično ponudbo spadajo tudi paketi, ki vključujejo nočno opazovanje zvezd, pitje vode iz naravnih izvirov, uživanje hrane z domačega vrta, adrenalinsko ali aktivno raziskovanje podeželja ipd. (Peljhan 2019). V nasprotju z masovnim turizmom so trenutno v trendu prihodi manjših skupin ali celo posameznikov, ki od doma pobegnejo le za dva, tri oziroma do sedem dni. Sodobni, petični turist se želi spočiti v novem okolju, pozabiti na stres in naporno vsakdanje življenje. Zato išče t. i. individualno ponudbo, namenjeno le njegovim potrebam, znanju in želji po raziskovanju. To odraža tudi merilo butičnosti, ki obiskovalcu omogoča občutek intimnosti in možnost, da se poveže z vodnikom in drugimi udeleženci turističnega paketa. Ponudba ne sme biti dostopna vsem turistom, temveč mora biti ekskluzivna le za peščico. Kot najpomembnejše merilo pa velja izpostaviti varovanje okolja – torej zelen pristop, kar pomeni, da ni plastične embala-

že, gost ne onesnažuje okolja, izpostavlja se pohodništvo, kolesarstvo, ponudba različnih navadnih in modificiranih koles ali možnost najetja električnih vozil.

Z drugimi besedami, sodobni turist si želi pozabiti na vsakodnevne skrbi, odtujenost (osebno, družbeno), spoznati drugačno okolje ter ga polno doživeti. Ne želi si narave in kulture le videti, temveč ju polno izkusiti. S tem želi odkrivati pristnosti različnih kultur, preprostost in hkrati doživeti raznolike aktivnosti (adrenalinski šport, kolesarjenje, tek ...). In kako ta merila vključiti v edinstven kulinarčni paket in hkrati nagovoriti domačine, da živijo v edinstveni in butični pokrajini?

Kras/Carso Food Tour ni zgolj turistično kulinarčno doživetje po Krasu, temveč zgleden primer sodelovanja med ponudniki

Pri snovanju kulinarčnega paketa smo si vsi udeleženi zadali nalogo, da upoštevamo merila 5-zvezdičnih doživetij in oblikujemo pakete z višjo dodano vrednostjo, namenjene petičnim in ozaveščenim gostom, ki si v kraškem okolju želijo spoznati naravne in kulturne znamenitosti, se sprostiti v mirnih in odmaknjenih koticčkih kraških vasi, sklepati nova poznanstva ter se naučiti različnih praks, povezanih s predelavo in uživanjem

Ponudnik Dejan Kukanja iz Komna (foto: Jasna Fakin Bajec, maj 2019).

hrane. Končno različico paketa smo snovali skoraj eno leto, s tem, da so se že pred tem člani društva veliko pogovarjali, kako bi svoji dosedanji ponudbi dodali dodano vrednost. Zaradi tega je društvo za svoje člane organiziralo več strokovnih izobraževanj in izletov v tujino, kjer so spoznavali uspešne prakse. Po enoletnem intenzivnem sodelovanju med ponudniki in nami – raziskovalci ZRC SAZU – smo kraško kulinarico doživeti strnili v štiri tematske sklope, v katerih prevladujejo kulinarčne teme, povezane s kraško naravo, podnebjem, znanjem in karakterjem Kraševcev in Kraševk.

Metodologija priprave ponudbe je temeljila na pogostih sestankih med glavnimi člani društva in sodelavci ZRC SAZU, poglobljenih intervjujih s člani društva, skupno interaktivno delavnico, ogledom dobrih praks v tujini ter testiranjem pripravljenih paketov. Skozi intervjuje smo želeli spoznati zgodovino in izkušnje družin, njihove posebnosti, razmišljanja, ponudbo in želje. Glavno vodilo končne priprave paketa pa je bilo vrednotenje kraška narave in njenih kulinaric-

nih sestavin, pomen tradicionalnih kulinaricnih znanj in domačih okusov, ustvarjalna in inovativna znanja ponudnikov ter sočuten odnos do gostov. Paketi zajemajo tudi različna izkustva, njihova osrednja tema pa je na drugačen način spoznavati posebnosti kraške kuhinje nekoč in danes.

Krajsa predstavitev posameznih paketov

Spomladanski paket »Kraška zelišča in divje rastline – sprostitvev in užitek na cvetočih kraških travnikih in gmajnah« goste ozavešča o botanični pestrosti kraških rastlin na gmajnah in travnikih. Že od nekdaj so kraško spomladansko kulinariko zaznamovala prva sveža zelišča, ki so jih naše *none* vključevale v jedi. Vsaka gospodinja je na svojem vrtu imela kotiček z zelišči, kjer ni smel manjkati peteršilj, zelena, timijan, lovor idr. Na kraških gmajnah pa je moč nabrati šetraj, koromač, meliso, meto in divje rastline, kot so šparglji, kopriva, regrat. Na krožniku nam ti ne pričarajo le naravnih in močnih okusov, ki so nam danes nekoliko neznan, temveč kar celotno kraško divjino. K tradicionalni kraški kuhinji, ki jo v spomladanskih dneh zaznamujejo zeliščne frotalje, regratova solata, zelenjavne mineštre, danes priznane kraške kuharice in kuharji dodajo še novodobne jedi s sestavinami ali izdelki, pridelanimi ali vzrejenimi na Krasu (mlečni izdelki, suhomesni izdelki, kraški med, jagnjetina, svinjsko meso idr.). V okviru spomladanskega kulinaricnega paketa pa se lahko gost na spomladanskem soncu še poduči o posebnostih divjih rastlin, veččinah nabiranja zelišč ali pripravi zeliščnih mil, mazil in tinktur. Gurmane pa bo na zeliščni njivi pričakala *marenda* (dopoldanska malica) – prav taka, kot so jo Kraševci na polju zaužili ob večjih kmečkih delih, kot so bili košnja in spravilo sena, žetev žita in trgatav.

Tema drugega kulinaricnega paketa je pomembna sestavina v kraški kulinariki, in sicer suhomesni izdelki, med katerimi kraljuje pršut. Naslov paketa »Kraški pršut – kulinaric-

Predstavitve turističnega paketa novinarjem na Buntovi domačiji v Škrbini (foto: Jasna Fakin Bajec, maj 2019).

no bogastvo, plod dolgoletnih izkušenj kraških kmetov in posebnosti kraške narave« že nakaže, da znanja o pripravi in sušenju pršuta niso sodobna, temveč veljajo za tradicionalno večščino Kraševcev, ki so v preteklosti bolje znali prisluhniti podnebnim posebnostim. Vetrovni in mrzli zimski dnevi, ko burja še danes pometa po ozkih kraških *gasah* (ulicah), so kot nalašč za pomemben družinski praznik oziroma na Krasu imenovan svinjski praznik, ko se gospodar, družinski člani, sosede ali prijatelji zberejo na kmečkem *borjaču* (dvorišču) in zakoljejo prašiča. Mrzel zrak ohladi meso in ustvari dobre pogoje za pripravo svežih in suhomesnih izdelkov. Priprava in zorenje pršuta zahteva posebne postopke soljenja in sušenja. Ves trud pa je poplačan, ko se na roke narezana rezina pršuta kar stopi v ustih. V tej kulinarični ponudbi lahko gost spozna celoten postopek soljenja in sušenja pršuta, lahko pa se tudi izkusi v njegovem ročnem rezanju.

Med kraškimi vinskimi posebnosti pa ne gre izpustiti vina teran, kateremu je namenjen tretji tematski paket z naslovom »*Kraško vinogradništvo – preplet podnebja, kraške rdeče zemlje, znanja in marljivih rok kraškega človeka*«. Paket zaznamuje tako spoznavanje zgodovine vinogradništva na Krasu kot učne tradicionalnih in sodobnih znanj o pri-

delovanju terana in belih sort, ki se na Krasu prenaša iz roda v rod. Med najbolj priznanimi vini je seveda kraški teran – avtohtono temnordeče vino, pridelano na kraški rdeči zemlji (terri rossi ali jerini) iz sorte refošk. Njegove blagodejne učinke so poznali že Rimljani. Ponudniki tega paketa bodo goste z veseljem povabili tako v svoje podzemne kleti, kjer bodo lahko okušali tudi druge sorte vin in spoznali razvoj kraškega kletarstva, kot na največji kmečki praznik – *bendimo* (trgatev). Prav šege in navade, povezane s trgatvijo, lahko pričarajo nepozabno doživetje ter spoznavanje o prepletu kraške kulture in narave z gostoljubnostjo kraškega človeka.

Črti, zadnji paket pa temelji na stari gostinski dejavnosti, saj so v mnogih kraških gostilnah ali *ošterijah*, kot jim rečejo na Krasu, že v 19. stoletju vedeli, kaj njihovi gostje (takrat furmani, popotniki in kasneje turisti) cenijo na gostilniškem meniju. Čeprav takratna ponudba ni bila bogata, je vedno vsebovala lokalne kulinarične sestavine z domačih vrtov, njiv in okoliških kmetij. Danes ni nič drugače in vsak gurman v okviru paketa »*Kraška visoka kulinarika – kjer se tradicija starih gostiln sooči s sodobnostjo in ustvarjalnostjo*« spozna, da med ponudnikom visoke kulinarike lokalni okusi in sestavine veljajo za pomembno merilo. Butičnost in pristnost

ponudbe dodatno bogatijo degustacijski meniji s štirimi, šestimi ali osmimi hodi, vrhunsko dodelani krožniki, vinska spremljava, dodatna degustacijska ponudba in seveda čas, ki ga vsak kuhar ali kuharica ter natarak ali natarakarica posveti svojemu gostu. Kot poudarjajo priznani kraški kuharji in kuharice, tu ni prostora za hitenje, temveč ob vrhunski hrani spoznati kulturo kraškega človeka med tradicijo in sodobnostjo.

Kratka predstavitev ponudnikov

Ponudniki, ki prepletajo niti kulinaričnega paketa v celoletno zgodbo, se zavedajo, da brez tradicije ni inovacije, brez spoštovanja narave in domačih sestavin ni dobrih okusov, brez drznosti in vztrajnosti ni uspeha, brez medsebojnega spoštovanja ni osebnega zadovoljstva. Hkrati jih družijo spoznanje, da lahko hrana poveže ljudi, ustvari medsebojno zaupanje in splete dobre medsebojne odnose. Ob pristnih, razumevajočih in sproščujočih pogovorih se lahko rodijo tudi uspešne poslovne odločitve. Vsak ponudnik ob kulinaričnem doživetju želi na svoj način predstaviti svojo vas in družino, kjer črpa navdih za svoje delo. Nekatere zgodbe nadgrajujejo tradicijo družine, druge odkrivajo poslanstvo vrhunske kuhinje, spet tretje se oblikujejo povsem na novo. Vse pa sledijo prepričanju, da le lokalne sestavine iz bližnjega gozda, z gmajn, njiv ali kmetij lahko prinesejo domač in vrhunski okus. Kdo pa so glavni snovalci doživetja, ki se še kako zavedajo pomena medsebojnega sodelovanja in načina prepleta preteklih znanj s sodobnimi trendi in pogoji?

To so Turistična kmetija Ostrouška-Pelicon iz Coljave, Gostilna Skok iz Štorij, Gostilna Komel iz Kobjeglave, Turistična kmetija Krasberry, Vanesa Jež z Gorjanskega, Kmetija »Pri Buntovih« iz Škrbine, Gostilna Špacapan iz Komna, vinogradnik Dejan Kukanja iz Komna in Dediščinska kmetija Čilčevi s Pedrovega. Da vendarle ne bomo preveč razkrili, saj si ponudniki želijo, da vsak

gost na svoj način začuti njihovo ljubezen do kulinarike, naj navedemo le njihov glavni moto, ki je bil večkrat izpostavljen v poglavljenih intervjujih in lepo odraža posebnosti vsakega gostitelja.

Aleksanda Pelicon ali Sandra, kot ji rečejo domačini, s Turistične kmetije Ostrouška-Pelicon iz Coljave (Sandra je tudi predsednica društva Planta in glavni steber ohranjanja kraške kulinarike), pravi: *»Mi imamo ponudbo že od začetka vezano na tradicijo. Tako kot se je kuhalo včasih, tako kuhamo tudi zdaj. Ne po gostinsko, ampak kot tradicionalna kraška kuhinja.«* Desna roka predsednice društva in aktivna zagovornica razvoja zelenega turizma je lastnica gostilne Skok iz Štorij, Katja Skok, ki je pri predstavitvi gostilne poudarila: *»Čim več sestavin je z naše njive. Če ni z naše, je s sosedove kmetije«.* Inovativen in drzen član društva, ki s svojimi idejami in željo po kvalitetnejšem sodelovanju daje zagon vsem članom, je Simo Komel, ki v Kobjeglavi uspešno vodi nekdanjo Mipovo gostilno. Njegov glavni moto pa je, da *»krožnik ne gre na mizo, če ni zraven povedano, kako je bil narejen, zakaj je bil tako narejen, zakaj smo se tako odločili«.* Novo zgodbo o kraški kulinariki sta podala tudi Vanesa in njen mož Pepi, gospodarja Turistične kmetije Krasberry z Gorjanskega in gojitelja jagod, ki se strinjata, da se pri njih *»kubinja dela na njivi in na pašniku«.* Pomen tradicije in spoštovanja starih znanj nenehno poudarja najstarejši član društva, lastnik kmetije »Pri Buntovih« iz Škrbine – Bogdan Cotič, ki skupaj s svojo hčerko Tjašo pravi, *»če hočeš cenit življenje, moraš vseeno malo bolj pametno jesti«.* Nekoliko umetniško noto in sproščenost daje vinogradnik Dejan Kukanja iz Komna, ki je zgodaj spoznal, da *»kmetijstvo ni služba, kmetijstvo je način življenja«.* Podobno velja za najmlajšega člana društva Tomija, ki skupaj z Borutom piše novo zgodbo na Dediščinski domačiji Čilčevi na Pedrovem, kjer *»poudarek dajemo tradicionalnim pasmam, ki so naj-*

bolj prilagojene temu okolju in najbolj znajo izkoristiti naravne danosti in naravne vire tega okolja». Za konec velja predstaviti še poizvedovalno članico iz Komna, Ado Špacapan, ki skupaj s sinom Agom sledi zgodbi »zmeraj smo delali na tipičnih domačih jedeh, čim bolj lokalno obarvano«.⁴

Zaključek

Vsi snovalci, ki smo sodelovali pri izvedbi kulinarčnih paketov, smo prepričani, da bo gost na Krasu užival, pa ne zgolj zaradi lepe, neokrnjene narave, posebnosti kraške kulture, temveč tudi zaradi Kraševcev in Kraševk, ki so in bodo pisali pristne, edinstvene in inovativne zgodbe. Mirno lahko trdimo, da smo v okviru paketa vsi spoznali, da ni dovolj, da živiš v lepi, neokrnjeni naravi z bogatim tradicionalnim znanjem in novimi idejami, temveč je za pristen uspeh treba imeti še mnogo socialnih vrtilin. Potrebno je sodelovanje, sočutnost in razumevanje drugega, znati drugemu pomagati in ga opolnomočiti, znati deliti in ne skrivati svojih znanj in idej, znati vzpostavljati kompromise in včasih tudi stopiti korak nazaj. Le tako je možno ob dobrih zunanjih in finančnih pogojih stopiti dva koraka naprej in lažje doživeti svoj osebni in družbeni uspeh. Brez socialnih vrednot namreč trajnostni turizem ne bo zaživel in ne bo prispeval k boljšemu in bolj zdravemu življenju v skupnosti.

VIRI IN LITERATURA

Literatura:

Fakin Bajec, J. 2011: *Procesi ustvarjanja kulturne dediščine: Kraševci med tradicijo in izzivi sodobne družbe*. Ljubljana: Založba ZRC.

Peljhan, L. 2019: *Poletimo v novo turistično sezono: spoznavanje trendov v turizmu in dobrih praks za ustvarjanje turističnih inovacij*. Interno gradivo pridobljeno na delavnici organizirani v okviru

projekta FOST-INNO in Združenja za razvoj turizma pri Območni obrtno-podjetniški zbornici Ajdovščina v sodelovanju z RRA Severne Primorske d.o.o. Nova Gorica.

World Tourism Organization (UNWTO). 2019. *International Tourism Highlights*. Madrid: UNWTO.

Spletni viri:

Spletni vir 1: *Podelitev prestižnega naziva Evropska gastronomska regija 2021 Sloveniji kot edinstveni vrhunski gastronomski destinaciji*. <https://www.slovenia.info/sl/novinarsko-sredisce/sporocila-za-javnost/8809-podelitev-prestiznega-naziva-evropska-gastronomska-regija-2021-sloveniji-kot-edinstveni-vrhunski-gastronomski-destinaciji> (dostop: 29. 11. 2019).

Spletni vir 2: *V prvih devetih mesecih več kot 13,2 milijonov prenočitev*. https://www.slovenia.info/sl/novinarsko-sredisce/novice/10641-v-prvih-devetih-mesecih-vec-kot-13-2-milijonov-prenocitev?utm_campaign=si-nov19-pr-tta-43&utm_medium=email&utm_source=Net-Results# (dostop: 28. 11. 2019).

Spletni vir 3: *Izbira za petko*. <https://www.slovenia.info/sl/edinstvena-doizvetja-slovenije> (dostop: 28. 11. 2019).

⁴ Več o načinu in možnosti naročanja paketov pa na spletni strani www.krascarso-foodtour.com.

KOSTUMIRANJE ZA TURISTIČNE NAMENE: (NE)USTVARJANJE »BRIŠKE NOŠE«

KATARINA ŠRIMPF VENDRAMIN

Inštitut za slovensko narodopisje

katarina.srimpf@zrc-sazu.si

Izvleček: Oblačenje oziroma preoblačnje za ustvarjanje avtentične podobe za turiste in obiskovalce neke destinacije ni nekaj novega in sega že vsaj v čas konca 18. stoletja. Z ustvarjanjem na preteklosti temelječe oblačilne podobe in z dediščinskim turizmom je vedno povezano tudi uprizarjanje, spreminjanje in strateška uporaba elementov kulturne dediščine. Pogosto je to »avtentično« predstavljanje za turiste pri domačinih spodbudilo večje zavedanje lastne identitete, identifikacijo s uporabljenimi elementi kulturne dediščine in s tem povezano zavedanje o njej. Tudi v Brdih so se s praznikom česenj začeli ustvarjati kostumi, temelječi na preteklih oblačilnih praksah z namenom ustvarjanja bolj pristne, avtentične podobe. V prispevku bo osvetljen razvoj in pojavne oblike teh kostumov ter procesi identifikacije v povezavi z njimi.

Ključne besede: turizem, dediščina, kostumiranje, identitete, Goriška Brda

Privabljanje turistov z organizacijo različnih prireditev, na katerih se predstavlja kulturna dediščina, ni nekaj novega. Pravzaprav bi lahko rekli, da je dediščinski turizem¹ star skoraj toliko kot turizem sam. Dediščina je sicer temelj turističnega gibanja vsaj že od konca 18. stoletja naprej, ko je med plemstvom in meščanstvom naraščalo navdušenje nad vsem drugačnim, predvsem pa nad evropskim podeželjem in tam živčim kmetstvom. Podeželje je postalo priljubljena destinacija za obiskovalce in potopisce, potovanja pa so postala modna muha mestnih elit (Smetinger 2014: 231; Kutter 1991: 39).

Turističnega potenciala in ekonomske vrednosti dediščine so se ponekod na podeže-

lju že zelo hitro zavedali. Tako so v vasi Interlaken sredi švicarskih Alp že leta 1805 priredili velik dogodek imenovan *Unspunnenfest*, da bi pokazali šege in navade ter oblačila pastirjev okoliša. Gledalci, dostojanstveniki in gosti iz tujine so bili priča predstavitvi plesa, glasbe, pesmi v izvedbi domačinov oblečenih v tradicionalna oblačila kakor tudi športnim panogam, kot je rokoborba na prostem in metanje drevesnih hlodov (Bendix 1989: 131). Tudi na slovenskem etničnem ozemlju je že zgodaj prihajalo do podobnih teženj. V Ziljski dolini so že vsaj ob koncu 18. ali v prvih letih 19. stoletja prirejali prikaze ziljskega štehanja in prvega reja² za predstav-

¹ Na kratko bi lahko rekli, da je dediščinski turizem podzvrst turizma, ki temelji na zgodovinskih atributih turističnega območja ali znamenitosti (Poljak Istenič 2013: 138).

² Štehanje in ples prvi rej sta del ziljskega žegna. Ziljski žegen poteka vsako leto od maja do oktobra v številnih krajih v Ziljski dolini na avstrijskem Koroškem. Sestavljen je iz treh glavnih elementov: svečana maša s procesijo, štehanje in lipov ples. Štehanje je fantovska igra s

Briške žene in dekleta v delovni verziji kostumov (arhiv ZTKMŠ Brda, avtor: Damijan Simčič - Zoso Foto).

nike dvora in političnega življenja. Tako so na primer ob obisku cesarja Franca I. v Plajberku, podobno kot prej in večkrat kasneje, priredili prikaz ziljskega štehanja in prvega reja: »*Ko je cesar Franc I. obiskal Plajberk, so mu fantje z dekleti na konjih iz Šeentštefana v nemški kraj Plajberk odjezdili naproti, na prireditve, ki so jo organizirale krajevne oblasti, za kar so posebej preoblekli basista v kostum (v orig. Kostüm) njihovih dedov. Prikazali so ljudski ples in nabadali sod (v orig. stachen die Kufe). Cesar zaradi posebnih oblek, navad in šeg teh in okoliških veselih prebivalcev ni mogel zadržati prešernega smeha*« (Jarnik v Kidrič 1934: 134).

Turistični obiski štehanja iz bolj ali manj odmaknjenih krajev so spodbudili vse večje zavedanje lastne identitete pri Ziljanah in s tem povezano zavedanje svoje kulturne dediščine. Obiski predstavnikov dvora in političnega življenja pa so tako imeli pomembno vlogo pri procesih folklorizacije, predstavljanju kulturne dediščine in poudarjanju drugačnosti Ziljanov. Predstavljanje drugim je že v 19. stoletju pri Ziljankah in Ziljanah

konji, pri kateri se v tla zabije lesen drog, na katerega je poveznjen lesen sodček obit z leskovimi obroči. Fantje nato jezdi mimo in zbijajo sodček s posebnimi kovinskimi kiji. Po končani igri sledi še ples, ko fantje peljejo dekleta na rej pod lipo. Fantje in dekleta vključeni v dogajanje so oblečeni v t. i. ziljsko nošo. Ziljski žegen je od leta 2018 vpisan v avstrijski register nesovne kulturne dediščine (Spletni vir 1).

postalo ključni del procesov uzaveščanja njihove edinstvenosti, a je istočasno spodbudilo procese folklorizacije, kajti žegnanje v Ziljski dolini je v precejšnji meri postalo tudi predstava za druge, na katerega so vabili tudi s plakati (Simetinger 2014: 235–236).

Folklorizacija, ali kot bi v tem primeru lahko rekli tudi prilagajanje dediščine za potrebe uprizarjanja avtentičnosti, je pogosto povezana tudi s povsem materialnimi vidiki, ne samo z uporabo različnih rekvizitov, od orodij do drugih predmetov iz kmečkega okolja, in hrano, ampak tudi z obleko. Ziljani so pod temi vplivi zavestno ohranjali način oblačenja določenega obdobja, s čimer se je počasi razvila ziljska noša,³ tipizirano oblačilo, pripadnostni kostum, ki je danes prepoznavno po kratkem, plisiranjem krilu in močno nagubanem ovratniku bluže (krežlju) (Makarovič 1991a; Simetinger 2014: 234).

Ustvarjanje pripadnostnih kostumov⁴ oz. narodnih noš je (bil) sicer proces ustvarjanja preobleke, oblačilne podobe, ki so povezane z etnično ali prostorsko identifikacijo in v večini primerov z zavestnim namenom izkazovanja pripadnosti določeni predstavi skupnosti. V tem procesu ustvarjanja pripadnostnih kostumov se ustvarjalci zgledujejo po nekdanjih oblačilnih oblikah (Knific 2010: 17). Pripadnostni kostumi pa imajo nato predvsem funkcijo ločevanja, izkazovanje lo-

³ Priprava ziljske noše je zaradi likanja naborkov, ki jo krasijo, precej zamudna in posledično razmeroma dolgotrajna. Tovrstna obleka se je uporabljala zgolj za posebne priložnosti in je bila namenjena izključno obisku maše, štehanja in prvega reja, nato pa so se dekleta preoblekla (Simetinger 2014: 234).

Več o oblačilni kulturi Ziljanov v delu Marije Makarovič: *Slovenska ljudska noša v besedi in podobi (peti zvezek): Zilja* (1991).

⁴ Pripadnostno kostumiranje in iz tega izhajajoča preobleka oz. pripadnostni kostum je »oznaka za oblačenje kostumov, s katerimi nosilci hote ali nehote izražajo pripadnost drugim predstavnim skupnostim«, ki so povezane z etnično ali prostorsko identifikacijo ter se zgledujejo po nekdanjih oblačilnih oblikah (Knific 2010: 17).

kalne, regionalne ali etnične pripadnosti, so torej nosilci identitetne sporočilnosti.

Začetki t. i. narodne noše segajo v sredino 19. stoletja, ko se je kot kostum, preobleka za posebne priložnosti začela razvijati v delu narodnozavedne meščanske družbe. V sedemdesetih letih 19. stoletja se je nato uveljavila tudi med kmečkim prebivalstvom, in sicer kot posebna oblika manifestiranja slovenstva, in od takrat do danes ostala prisotna kot posebna slavnostna preobleka (Baš 1985, Makarovič 1991b, Knific 2003). V svojem materialnem bistvu je narodna noša »nekakšna, na podlagi kmečke noše oblikovana uniforma za izpričevanje slovenske nacionalne zavesti in pripadnosti slovenskemu narodu« (Makarovič 1991b: 268). Istočasno se je v tem v materializirano podobo prelitem identitetnem procesu izoblikovalo več pripadnostnih kostumov.

Ko govorimo o t. i. narodni noši je v prvem planu asociacija na t. i. gorenjsko narodno nošo ali slovensko narodno nošo, ki ima nacionalno reprezentančno in identifikacijsko vlogo. Ko se vanjo oblečeni posamezniki pojavljajo ob različnih lokalnih, državnih tudi mednarodnih priložnostih in dogodkih, ima v očeh javnosti status »posvečene narodne reči«, ki nagovarja narodna čustva in neti narodni ponos in zanos, kot se je izrazil etnolog, antropolog Jernej Mlekuž (Mlekuž 2015: 6). Obstajajo pa tudi drugi pripadnostni kostumi (t. i. primorska, prekmurska, metliška noša itn.), ki so se skozi čas razvili iz različnih vzgibov, od političnih in identitetnih do praktičnih potreb folklornih skupin (Knific 2010: 69–110). Le-ti pa so svoje mesto našli tudi v turizmu.

Prav kostumi, ki v sebi nosijo simboliko povezanosti s prostorom in preteklostjo, so del ustvarjanja avtentičnosti turistične ponudbe, temelječe na dediščini, že od začetkov dediščinskega turizma. Ti so namreč »značka identitete«, ki predstavlja podeželsko skupnost navzven (Noyes & Bendix 1998: 109). Še več, določeni pripadnostni kostumi, ki so se razvili

Pražnja, »društvena« oblačila podoba članic društva Briških žen in deklet (arhiv ZTKMŠ Brda, avtor: Damijan Simičič - Zoso Foto).

prav pod vplivom turizma, kot na primer v Zilji, v švicarskih Alpah v vasi Saas-Fee, ob Bretonski obali, na Havajih in še kje (za več glej: Makarovič 1991, Freudenberg Hostettler 1975, Young 2017, Morgado & Reilly 2012). Za vse te pripadnostne kostume, naj so bili osnovani na tradiciji ali pa so povsem sodobnega dizajna, pa je značilno, da so skozi čas dosegli prepoznavnost in so danes tudi s strani turističnih in kulturnih organizacij sprejeti kot tipična, avtentična predstavitev nacionalne, regionalne ali lokalne oblačilne dediščine.

Uporaba raznih historičnih kostumov pogosto sovпада z dediščinskim turizmom, ki kot strategijo privabljanja turistov uporablja elemente tradicionalne kulture, kot so na primer folklorne tradicije, izdelki domače in umetnostne obrti, kulinarika, etnična zgodovina, šege in praznovanja ter drugi. Komercialna uporaba dediščine ima funkcijo privabiti obiskovalce, ki jih nostalgija po preteklosti in želja po avtentičnem doživljanju in spoznavanju tradicije nekega območja ali kraja motivira za obisk (v Poljak Istenič 2013: 138–139, Chhabra idr. 2003: 703). Pomemben atribut dediščinskega turizma je torej tudi avtentičnost ali vsaj dojemanje le-te. V resnici je osredotočenost na ustvarjanje avtentičnosti osnovno načelo za razvoj te vrste turizma (Chhabra idr. 2003: 703).

Čeprav so najpogostejše destinacije dediščinskega turizma različne tradicionalne hiše in druge zgradbe, gradovi in objekti industrijske dediščine, pa so v zadnjih desetletjih festivali, ki temeljijo na predstavljanju kulturne dediščine postali najbolj obiskane destinacije (Chhabra idr. 2003: 704). Te prireditve niso pomembne samo zaradi ekonomskega dobička, ampak tudi zaradi drugih procesov, ki jih spodbujajo znotraj skupnosti, ki jih ustvarja. Kot je ugotavljala etnologinja Saša Poljak Istenič: *»Dediščina, lokalni ali nacionalni simboli, slovesnosti in šege skupnosti ali naroda so skoraj neizčrpna zaloga gradiva, ki si ga je mogoče prisvojiti in prilagoditi, da bi (po)ustvarili občutek lokalnosti/ nacionalnosti«* (Poljak Istenič 2013: 140). Turistične podobe in prezentacije dediščine za namene takšnih praznikov so vedno uprizorjene in spremenjene, da ustrezajo tako gostom kot tudi gostiteljem, lokalno prebivalstvo pa se s promoviranimi podobami lahko poistoveti in primerja (ali pa tudi ne) (Chhabra idr. 2003: 703; Poljak Istenič 2013: 140).

Tudi v Brdih niso ubežali privlačnosti predstavljanja lokalne kulturne dediščine in ustvarjanj vtisa avtentičnosti za turizem. Začetke predstavljanja lokalne dediščine za turistične namene lahko umestimo v leto 1967 in ko je bil organiziran drugi praznik česenj. O ideji in prvi izvedbi prireditve, kot se jo pozna danes, je njena začetnica, dolgoletna učiteljica in zbiralka lokalnega izročila Darinka Sirk povedala takole: *»Kar priletela mi je v glavo. Tisto leto (1966), ko so češnje skoraj izginile iz Brd, so na Pospeshevalni službi na Dobrovem (njen direktor je bil mož Milan) sklenili, da bodo v Brdih ponovno spodbudili sajenje česenj. Pripravili so predavanje, razstavo česenj, prikazali nove sorte, organizirali razstavo otroških risb in izbrali najboljše češnje. Naslednje leto naj bi vse skupaj ponovili, pa se mi je v hipu, kar tako iznenada, zjutraj, preden je mož odšel v službo, utrnula ideja, da bi vsebino praznika razširili in v obliki povorke prikazali, kako so, denimo, nekoč prodajali češnje. /.../ Poleg povorke smo*

v šoli ali na šolskem dvorišču – zraven obvezne razstave česenj, seveda – organizirali še druge razstave, na katerih smo prikazali velikonočne jedi, martinovo večerjo, jedi ob likofu, peciva, pobištvo in "balo moje none", kuhinjo nekoč, pravo briško domačijo s štaljo, svinjakom, kletjo, kuhinjo, spalnico« (Sivec 2016: 16). Še danes je stalnica praznika česenj in nedeljskega dogajanja, povorka žensk in deklet s kolesi ali peš, s polnimi košarami in jerbasi česenj, nato pa jim sledijo vozovi, ki jih ustvarjajo vaške skupnosti in predstavljajo različne elemente briške kulturne dediščine.

Od leta 1967 naprej se tako v povorki predstavijo tudi članice Društva briških žena in deklet v različnih oblačilih, ki naj bi prikazovale oblačenje v Goriških Brdih v preteklosti. Te so že s prvim sodelovanjem pri prazniku česenj začele z izoblikovanjem na lokalni pretekli oblačilni kulturi temelječe oblačilne podobe. Da je bila njihova podoba že od začetka skrbno ustvarjena, kaže tudi komentar Darinke Sirk o tem, kako si je zamislila prvo povorko: *»Treba je bilo od žene do žene, jih spraševati in prepričevati, da bi pokazale, kako so s češtelami nosile češnje v Karmin. Ali da so moški pristali in ponovno sedli na kolo in si na buinc oprtali dzej. Z vsakim posebej se je bilo treba pogovoriti, kako naj se obleče, kako naj se obnaša«* (Sivec 2016: 16). Takrat je torej nastala prva preobleka briških žen in deklet, ki jo od tedaj še vedno nosijo ob različnih priložnostih. Kostumi⁵ zasnovani takrat naj bi predstavljali oblačenje žensk ob delovnikih, (po obliki sodeč iz časa po 2. sv. vojni). To je dolgo enobarvno temno ali rožasto krilo, bela bluza in črn predpasnik z naramnicami in prsnikom.

⁵ Izraza kostum ali preobleka najbolje opišeta oblačila, ki jih nosijo članice Društva briških žen in deklet. Lahko jih razumemo tudi kot del pripadnostnega oblačenja, kot ga je definiral etnolog Bojan Knific, in sicer »kot oznako za oblačenje uniform in nekaterih oblek drugih vrst, s katerimi nosilci izkazujejo pripadnost določeni vojaški, poklicni, društveni organizaciji« (Knific 2010: 17).

Živi grb ustvarjen na podlagi grba Občine Brda (arhiv ZTKMŠ Brda, avtor: Damijan Simčič - Zoso Foto).

V želji po lepši in prepoznavnejši podobi so si briške žene in dekleta v obdobju 2016–2017 dale narediti nove kostume. V iskanju avtentičnosti so navdih zanje našle v leta 2012 izdani knjigi Darinke Sirk z naslovom *Devetindevetdeset meštirjev - sto mižerij*, in sicer v objavljenih fotografijah iz 20. in 30. let 20. stoletja. Ob vizualni drugačnosti oblačilne podobe žensk na fotografijah jih je pritegnil tudi opis, ki namiguje na posebnost in edinstvenost oblačilne podobe: »(p)o prvi svetovni vojni (se je) zelo udomačila noša, podobna avstrijski. Zapisi in ustno izročilo Dore Objubek potrjujejo, da sta to nošo prinesli v Brda njeni svakinji, ki sta bili med vojno begunki na Dunaju« (Sirk 2012: 132). Novo, praznjo, lepšo podoba so nato ustvarile s pomočjo Darinke Sirk, a jo, kot pravijo same, nekoliko priredile za sodobne potrebe in glede na materiale, ki so jih dobile. Ta »društvena podoba«,⁶ kot

⁶ V Društvu sicer deluje tudi ženski pevski zbor, ki ima

jo imenujejo, vsebuje žameten telovnik, ki se spredaj zavezuje z rdečo vrvico, srajco s čipko in rožasto krilo, ki sega do pod kolen (Brašnič Saffigna 2019).⁷

Preteklo oblačilno podobo Brd predstavlja tudi t. i. živi grb. Gre za oživitve varuhov grba, Brica in Brike, kot si ju je zamislil Miran Princič iz Kozane, ki je grb leta 2013 prvič predstavil na prazniku češenj (Brašnič Saffigna 2013: 24). Podlaga za nastanek te, lahko bi rekli maskote,⁸ je dejanski grb ob-

prav tako dve preobleki, vendar se mu tukaj ne bom posvečala.

⁷ Pravzaprav gre za modo »slovenske dečve«, ki je bila priljubljena v času med obema vojnoma in je bila razširjena in priljubljena na celotnem slovenskem prostoru (za več glej npr. Gombač 2011: 251–276).

⁸ Živi grb Občine Brda lahko dojamemo kot maskoto (angl. spokes-character tudi brand character), saj sta Bric in Brika kostumska lika, torej kostumirana lika v človeški obliki (Svetek 2016: 25–26), katerih namen je predstavljanje Brd kot občine in kot turistične destinacije.

čine. Kot je zapisano v opisu grba na spletni strani občine: *»Kot varuha grba občine Brda sta upodobljena mož in žena. Na desni heraldični strani je mož - kmet z brenoto na ramenih, na levi pa žena - Brika s češtelo sadja na glavi, pridna in delovna ter zaslužna za preživetje briške družine v preteklosti«* (Spletni vir 2). Varuha grba naj bi bila upodobljena v oblačilih iz 19. stoletja (Spletni vir 3, Spletni vir 4),⁹ ki pa so nekoliko likovno prirejena, a vendar temelječa na zgodovinskih virih (Saksida 2019). Moški je oblečen v rjave dolge hlače, belo srnjco in zelen telovnik, na glavi ima zelen klobuk, obut je v črne škornje. Ženska je oblečena v rdečo obleko, bel predpasnik, na glavi ima belo ruto (pečo), obuta je v gležnarje z vezalkami. Barva oblačil varuhov grba je bila izbrana premišljeno, ne toliko na podlagi virov, ampak z ozirom na simboliko barv v heraldiki, je povedal avtor grba in zgodovinar Herko Saksida. Zelena barva moškega telovnika in klobuka pomeni zmago, čast, prijaznost, veselje, prijateljstvo, medtem pa rdeča barva ženske obleke simbolizira vrednost, moč, plemenitost, drznost (Saksida 2019). Živi grb bolj ali manj verno poustvarja oblačilno podobo z grba. Sicer pa se živi grb od predstavitve na prazniku češenj leta 2013 naprej pojavlja na različnih prireditvah doma in v tujini, kjer se Brda predstavljajo kot turistična destinacija.

V več kot 50-letnem obdobju, kar obstaja praznik češenj in z njim tudi sodelovanje članic Društva briških žena in deklet¹⁰ ter vsakoletno predstavljanje kulturne dediščine, tudi oblačilne, bi bilo pričakovati, da bodo vsaj kostumi članic društva v lokalnem okolju prepoznani kot simbolni predstavniki lokalnosti, s katerimi se identificira tudi lokalno prebivalstvo. A že pogovor s peščico doma-

činov kaže, da to ne drži. Tudi v odnosu do živega grba in grba na splošno ter oblačilne podobe, ki jo predstavljata varuha grba oz. v kostume oblečena fant in dekle, je zaznati zadržanost. Ljudje predstavljene oblačilne podobe ne dojemajo kot tipično briške oz. je pogost odziv stavek, ki ga je v eni od svojih knjig zapisala tudi Darinka Sirk: *»V Brdih ne poznamo značilne briške noše«* (Sirk 2012: 132), ali odgovor v smislu *»jaz ne vem, če je bila to briška noša; Brici smo bili kmetje«*.

Kljub zadržanosti lokalnega prebivalstva do akterjev, ki se oblačijo v kostume nastale z mislijo na pretekle oblačilne prakse v Brdih, pa se je vseeno pojavila želja po novih oblačilih, kostumih, ki bi (bolj) odražali lokalno pripadnost Brdom (Jelina 2019, Brašnič Saffigna 2019). To jasno nakazuje tudi želja oz. predlog za izdelavo *»briške narodne noše«*, ki jo je na eni od preteklih sej občinskega sveta Občine Brda izrazila svetnica in podžupanja občine Teja Jelina (Spletni vir 5). Zaradi vse pogostejšega predstavljanja Brd v tujini, predvsem v Avstriji, ter zgledovanja po tamkajšnji oblačilni tradiciji, ki se je prilagodila sodobnim potrebam, a istočasno obdržala pridih tradicionalnosti, se je tudi v Brdih pojavila želja, da bi vsaj tisti, ki se udeležujejo takšnih predstavitev, imeli podobno opravo (Jelina 2019, Saffigna 2019). Medtem se drugim zdi, da je za turistične namene takšna oblačilna podoba, kot jo imajo članice Društva briških žen in deklet, ter živi grb povsem dovolj, kar daje slutiti tudi odgovor direktorice Zavoda za turizem, kulturo, mladino in šport Brda Tina Samec Novak: *»Glede na dejstvo, da tradicije z nošo v Brdih nismo nikoli ohranjali, se pojavi vprašanje smiselnosti, da se jo sedaj umetno "nastavi". Vsekakor imamo že svoje predstavnike v tipičnih oblačilih, Briške žene in dekleta ter predstavnika Briškega grba. Sicer niso historično "točna" inačica oblačilne kulture, so pa nastala v procesu formiranja briške občine in so nek približek«* (Spletni vir 6).

⁹ Glej Spletni vir 4, natančneje Statut občine Brda: 2017, člen 6.

¹⁰ Društvo je bilo uradno pod tem nazivom ustanovljeno leta 1997, pred tem so bile poznane kot združenje kmečkih žen (Spletni vir 7).

Zaključek

Oblačenje oziroma preoblačenje za ustvarjanje avtentične podobe za turiste in obiskovalce torej ni nekaj novega in sega že vsaj v čas konca 18. stoletja. Z ustvarjanjem na preteklosti temelječe oblačilne podobe in z dediščinskimi turizmom pa je vedno povezano tudi uprizarjanje, spreminjanje in strateška uporaba elementov kulturne dediščine. Pogosto je to »avtentično« predstavljane za turiste pri domačinih spodbudilo večje zavedanje lastne identitete in s tem povezano zavedanje o lastni kulturni dediščini. Se Brici in Brike zaradi praznika češenj bolj zavedajo svoje kulturne dediščine? Glede na dosežanje ugotovitve se ne istovetijo z oblačilno podobo temelječo na dediščini, ki jo predstavljajo članice Društva briških žena in deklet, ter živi grb. Kaj manjka? Zdi se, da manjka predvsem to, da bi se ob pojavljanju akterjev, ki nosijo oblačila, kostume, ustvarjene na podlagi vedenja o lokalni oblačilni kulturi, le-to tudi bolj jasno in na glas povedalo. Je morda skromnost članic Društva briških žen in deklet, ki pripomnijo, »da imajo nekaj za obleči, ker se to spodobi in je lepo« (Brašnič Saffigna 2019), odvrnila prebivalce Brd, da bi se poistovetili z njihovimi oblačili? Ali jih morda moti to, da se kostumi članic društva zgledujejo po oblačilni podobi iz polpretekle zgodovine, do katere še ne čutijo potrebne časovne distance? Morda pa oblačilne podobe niti ne vidijo kot predmet identifikacije. Raje kot z oblačili se identificirajo s pokrajino, zemljo, trto, grozdom, vinom in češnjami, kar so tudi glavni elementi siceršnje turistične promocije Brd. Očitno pa je, da vsaj pri nekaterih, ki se zavedajo pomena oblačilne podobe pri promociji v turizmu, želja po prepoznavni oblačilni podobi obstaja.

VIRI IN LITERATURA

- Baš, A. 1985: Oblačilna moda kot sredstvo politične propagande: pri Slovencih ob revoluciji 1848. V: *Etnološki pregled*, 20–21, 5–9.
- Bendix, R. 1989: Tourism and Cultural Displays: Inventing Traditions for Whom?. V: *The Journal of American Folklore*, 102 (404), 131–146. Dostopno na: <https://www.jstor.org/stable/540676> (dostop: 6. 8. 2019).
- Brašnič Saffigna, S. E. 2013. Praznik češenj: Pestro dogajanje. V: *Briški časnik*, 71 (poletje 2013), 22–26. Dostopno na: https://issuu.com/obcina_brdal/docs/briskicasnik-poletje2013.
- Chhabra, D., Healy, R. & Sills, E. 2003: Staged Authenticity and Heritage Tourism. V: *Annals of Tourism Research* 30 (3): 702–719. Dostopno na: https://www.researchgate.net/publication/222046919_Staged_authenticity_and_heritage_tourism (dostop 10. 9. 2019)
- Freudenberg Hostettler, A. 1975. The Native Costumes of the Oberwallis: Tourist Gimmick or Tradition?. V: *The Journal of American Folklore*, 88 (347), 51–57. Dostopno na: <https://www.jstor.org/stable/539185>.
- Gombač, M. 2011: »Modni péle mêle« slovenske družbe med svetovnjima vojnama. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.
- Kidrič, F. 1934: *Korespondenca Janeza Nepomuka Primca: 1808–1813*. Ljubljana: Znanstveno društvo.
- Knific, B. 2010: *Folklornikom s(m)o vzeli noše: kostumiranje folklornih skupin – med historično pričevalnostjo in istovetnostjo*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Knific, B. 2003: Vprašanje narodne noše na Slovenskem. V: *Etnolog*. Nova vrsta (Ljubljana), 13 (1), 435–468. Dostopno na: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-D6MQDACZ>.
- Kutter, U. 1991: Der Reisende ist dem Philosophen, was der Arzt dem Apotheker – Über Apodemiken und Reisehandbücher. V: Hermann Bausinger (ur.), *Reisekultur. Von der Pilgerfahrt zum modernen Tourismus*. München: C. H. Beck, 38–47.
- Makarovič, M. 1991a: *Slovenska ljudska noša v besedi in podobi (peti zvezek): Zilja*. Ljubljana, Celovec: Zveza kulturnih organizacij Slovenije, Krščanska kulturna zveza.

Makarovič, M. 1991b: Oblačilna kultura agrarnega prebivalstva v 19. stoletju. V: *Slovenski etnograf*, 33/34, 247–300. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-LWTIQTSE>.

Mlekuž, J. 2015: Nos in dve ušesi naroda. V: Mlekuž, J. (ur.), *Venček domačih: predmeti, Slovencem sveti*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.

Morgado, M. & Reilly, A. 2012: Funny Kine Clothes: The Hawaiian shirt as popular culture. V: *Paideusis-Journal for interdisciplinary and Cross-Cultural Studies*, 6, D1–D24. Dostopno na: http://smu-facweb.smu.ca/~paideusis/volume6/D_v6_MarciaMorgado_AndrewHReilly.pdf.

Noyes, D., & Bendix, R. 1998: Introduction: In Modern Dress: Costuming the European Social Body, 17th–20th Centuries. V: *The Journal of American Folklore*, 111(440), 107–114. Dostopno na: <http://www.jstor.org/stable/541936>.

Poljak Istenič, S. 2013: *Tradicija v sodobnosti: Janče - zeleni prag Ljubljane*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Simetinger, T. 2014: *Historično-antropološka analiza plesne kulture na južnem Koroškem: doktorska disertacija*. Ljubljana: [T. Simetinger].

Sirk, D. 2012: *Devetindevetdeset meštirjev - sto mižerij: izročilo o briški rokodelski ustvarjalnosti*. Dobrovo: samozaložba.

Sivec, I. 2016: Darinka Sirk o prvih začetkih praznika česenj: Ljudje so od navdušenja ploskali, vriskali. V: *Briški časnik*, 83 (poletje 2016), 16.

Svetek, B. 2016: *Priložnosti za maskote v sodobnem marketinškem komuniciranju*: diplomsko delo. Ljubljana: [B. Svetek].

Young, P. 2017 [2012]: *Enacting Brittany: Tourism and Culture in Provincial France, 1871–1939*. Routledge: London.

Spletni viri:

Spletni vir 1: <https://www.unesco.at/kultur/immaterielles-kulturerbe/oesterreichisches-verzeichnis/detail/article/untergaitaler-kirchtagsbraeuche-und-untergaitaler-tracht-ziljski-zegegen-in-ziljska-nosa/>, 14. 10. 2019.

Spletni vir 2: https://www.obcina-brda.si/obcina_brda/o_obcini/simboli/2015061017374929/, 10. 09. 2019.

Spletni vir 3: Navodila za uporabo občinskega grba in zastave. https://www.obcina-brda.si/obcina_brda/medijsko_sredisce/, 10. 9. 2019.

Spletni vir 4: Statut občine Brda: https://www.obcina-brda.si/obcina_brda/o_obcini/statut_obcine/, 10. 9. 2019.

Spletni vir 5: Ad2_zapisnik 5. redne seje. pdf. <https://www.obcina-brda.si/mma/zapisnik%205.%20redne%20seje%20/2019090408412434/?m=1567579284>,

Spletni vir 6: Ad14.1_Odgovori na pobude in vprašanja_5_redna_seja.pdf. <https://www.obcina-brda.si/mma/odgovori%20na%20pobude%205.%20seje%20/2019090409052903/?m=1567580729>

Spletni vir 7: https://www.obcina-brda.si/obcina_brda/drustva_in_organizacije/kulturna_drustva/2015052614135736/

Sogovornici:

Brašnič Saffigna, Silvestra Elen (Goriška Brda), pogovor 24. 9. 2019.

Saksida, Herko (Goriška Brda), pogovor 10. 9. 2019.

Jelina, Teja (Goriška Brda), elektronska korespondenca 20. 9.–30. 9. 2019.

O MOŽNOSTIH RAZVOJA KULTURNEGA TURIZMA V BRDIH

DANILO ZULJAN KUMAR
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
DZuljan@zrc-sazu.si

TANJA GOMIRŠEK
Goriški muzej, Grad Dobrovo
tanja.gomiršek@goriskimuzej.si

Izvleček: Prispevek na kratko predstavlja osebno razmišljanje avtoric prispevka o stanju na področju turizma v Brdih danes ter prinaša nekaj predlogov o njegovem nadaljnjem razvoju predvsem na področju kulturnega turizma, temelječega na pripovedovanju zgodb.

Ključne besede: Brda, turizem, kulturni turizem

Stanje razvoja turizma v Brdih danes

Brda so v zadnjih dvajsetih, petindvajsetih letih na turističnem področju naredila veliko.¹ Ko sem [prva navedena] konec 80. in v začetku 90. let 20. stoletja študirala v Ljubljani, sem ob odgovoru na vprašanje, od kod sem, pogosto poslušala izjave kot: »O, to je pa daleč.« Poznana je bila Medana zaradi šolskih ekskurzij na Gradnikovo domačijo in to je bilo vse, kar so moji vrstniki poznali o Brdih. Ko danes odgovarjam na taisto vprašanje, so izjave nekako takšne: »Tam je tako

lepo,« »Bil sem v Biljani,« »Poznam vinarja iz Kozane,« »Šli smo po krajih, kjer so snemali *Žlahtno storjo*,«² »Kje je v Brdih Slapnik, kjer naj bi snemali resničnostni šov?« Če bo razvoj šel naprej v takem tempu, potem bo Slapnik, ki danes predstavlja le kup hudo načetih hiš, toda v katerem je vseeno še lepo viden briško-beneški arhitekturni slog, v katerem so bile v preteklosti grajene vse briške vasi (s strnjjenimi ulicami, imenovanimi *gase*), morda res obnovljen v istem slogu in ga bodo Brda lahko tržila enako, kot danes tržijo vas Šmartno.

Kot dobra se je izkazala odločitev Občine Brda, ki je pred leti začela Brda kot sredozem-

¹ V času, ko tole piševa, je Občina Brda pridobila zlati znak Slovenia Green Destination. Na svoji spletni strani je zapisala: »Destinacija se je Zeleni shemi slovenskega turizma priključila leta 2015, jeseni 2016 pa izpolnila pogoje za srebrni znak Slovenia Green Destination. V zadnjih treh letih je destinacija veliko truda vložila v trajnosti razvoj, predvsem v širitev ponudbe čez vse leto, zmanjševanju turističnega pritiska na najbolj obiskane turistične točke in naravo, v spodbujanje mehke mobilnosti in ločevanja odpadkov ter spodbujanje ponudnikov k vključitvi v mednarodne trajnostne sheme. Aktivnosti na vseh frontah trajnostnega razvoja so pripomogle, da je destinacija ob ponovnem ocenjevanju stopila stopničko višje in pridobila zlati znak« (Spletni vir 1).

² *Ena žlahtna storja* je slovenska romantična komedija v nadaljevanjih produkcijske hiše Mangart, ki je bila na sporedu na POP TV tri sezone od leta 2015 naprej in so jo snemali predvsem v medanskem zaselku Gredič (Bri- ci rečemo v Grediču in ne na Grediču, kot se je uveljavilo v medijih glede na rabo v nadaljevanji), v Biljani in Snežehah. Z najinega stališča kot avtohtonih Brik so bili izjemno dragoceni predvsem panoramski posnetki Brd v vseh letnih časih, posneti z dronom, ki so tudi nam Bricem prinesli nove, še nevidene poglede na Brda.

sko pokrajino na robu slovenskega in slovanškega sveta oglaševati najprej na avstrijskem Koroškem, potem pa po celotnem avstrijskem območju, pri čemer je najprej vzpostavila sodelovanje z občinami s slovenskim prebivalstvom (Globasnica, Pliberk, Velikovec, potem pa tudi z Mestnima občinama Beljak in Celovec) (Spletni vir 2). Danes je v Brdih videti veliko avtomobilov z avstrijskimi kot tudi nemškimi registrskimi tablicami. Tisti, ki razpolagajo s prenočitvenimi kapacitetami, ugotavljajo, da narašča število Hrvatov, Belgijcev, Nizozemcev, Francozov, Švicarjev, Izraelcev, tudi Američanov, Kitajcev idr., ob seveda že stalnih italijanskih gostih (gl. tudi Spletni vir 3).

Poleg enološkega in gastronomskega turizma se tu vedno bolj razvijata tudi festivalsko dogajanje,³ pohodništvo⁴ in kolesarstvo. Tudi ponudba kulturnih dogodkov je bogata in raznolika.⁵ Velik korak v razvoju Brd bo prispeval tudi vpis pokrajine na Unescov se-

³ Kot kaže, uspeva Zavodu za turizem, kulturo, mlade in šport (dalje ZTKMŠ) voditi dejavnosti v Vili Vipolže uravnoteženo. Poleg profitnih komercialnih dogodkov (poslovni turizem in poroke), iz katerih se Vila Vipolže financira, je bera umetniških, neprofitnih kulturnih dogodkov, ki se v njej prirejajo, raznolika in bogata. Omeniti gre npr. Festival renesančne glasbe Flores Musicae ter festival Sanje v Medani, ki potekata tudi v Vili Vipolže, ter Brda contemporary music festival, ki je posvečen džezu in improvizacijski glasbi ter ga vodi Bric in nagradjenec Prešernovega sklada Zlatko Kaučič, Gradnikove večere, otroške predstave s skupnim naslovom Miškina potepanja po Vili, predstavitev knjig, razstave, gledališke, filmske in operne predstave. Gl. Vila Vipolže: koledar dogodkov (Spletni vir 4).

⁴ Občina Brda je v zadnjih letih vzpostavila več pohodnih poti, tj. sklop več poti s skupnim imenom Poti češnjavega cveta, Gradnikovo učno pot ter eno od etap pohodne poti Alpe Adria (Spletni vir 5).

⁵ Poleg finančne podpore gre tu omeniti tudi to, da je namjem Viteške dvorane gradu Dobrovo ali Vile Vipolže za domača društva brezplačen. Enako tudi za posameznike, ki organizirajo kulturne dogodke, povezane z Brdi. Prva od obeh avtoric prispevka sem se pogovarjala z več predstavniki kulturnih društev iz drugih slovenskih občin in vtis je, da manjše občine bolj skrbijo za kulturna društva kot velike.

Dimnik na kolonski hiši v Višnjeviku leta 1958 (Karel Plestenjak, fototeka Goriškega muzeja).

znam kulturne dediščine, za katerega dokumentacijo skupaj pripravljajo Občina Brda na slovenski strani ter občine Dolenje (Dolegna), Koprivno (Capriva), Fara ob Soči (Fara d'Isonzo), Moš (Mossa), Šlovrenc ob Soči (San Lorenzo Isontino), Krmin (Cormons), Števerjan (San Floriano-Števerjan) in Gorica (Gorizia) na italijanski strani.

Vizija razvoja kulturnega turizma v prihodnje

Glede na ponudbo in cene so Brda usmerjena v višji srednji in visoki razred turistov (prim. Spletni vir 7). Odločitev je prava, saj si masovnega turizma v Brdih niti ne želimo. Kljub zgoraj navedenim dosežkom se nama zdi, da Brici potrebujemo razmislek, kako naprej, kaj si želimo obiskovalcu Brd še ponuditi, da ga zadržimo več kot le dva ali tri dni in ne da bi vmes skočil do Pirana, Benetk ali Bleda. Tu puščava ob strani infrastrukturno plat razvoja in se osredotočava predvsem na vsebinska vprašanja. Poleg nadstandardne ponudbe prenočišč ter vsega, kar Brda danes že ponujajo, misliva, da moramo gostu ponuditi nekaj, kar je našega in je vendar obiskovalcu neznano. To pa je – po najinem mne-

Razgibana pokrajina Goriških Brd s kulturnimi terasami in vasmi na vrhu slemen (arhiv ZTKMŠ Brda, foto: Damijan Simič - Zoso Foto).

nju – intimen vpogled v naše življenje, naše delo, naše vrednote in naše sanje. Če stopiva na gledišče sodobne kultivirane turistke – ta svoj odklop od vsakodnevnih obveznosti na dopustu želi zapolniti z vsebinami, ki človeku dajo misliti, mu razširijo obzorja vedenja, hkrati pa prinašajo spodbudna sporočila o preživetju neke skupnosti, ki se je morala skozi zgodovino vedno zanesti nase, na svoje sposobnosti in je hkrati ohranjala spoštovanje do narave, čeprav jo je vseskozi kultivirala –, je prikaz življenja skozi zgodovino Brd dobra odločitev. Kajti življenje v Brdih je dejansko posebno. Prva navedena avtorica sem se tega zavedela, ko sem se zaradi študija preselila v Ljubljano. V študentski družbi sem tako enkrat omenila, kako sem nesla trgačem kosilo v naš vinograd v Italijo in kako sem se bala, da bo italijanski *financar* kompliciral, ker sem hotela skozi mejni prehod Ceglo, skozi katerega smo lahko prehajali le z dvolastniškimi propustnicami, jaz pa sem imela to pretečeno. Študentje iz drugih delov Slovenije so se samo čudili, kako pri nas pre-

hajamo mejo. Takrat me je zadelo spoznanje, da je briško življenje v slovenskem merilu res posebno. Ne samo, da smo poleg potnih listov poznali propustnice, tisti, ki smo imeli zemljo v Italiji (tudi to je nekaj posebnega), smo poznali še dvolastniško propustnico, s katero smo lahko prehajali mejo le na določenih t. i. kmečkih mejnih prehodih.

Kaj si želimo obiskovalcu še prikazati? Starejši Brici radi povedo, da se kmet pri vsaki trti na leto ustavi devetnajstkrat (!). Želiva, si, da bi posneli film, ki bi v vsej svoji razsežnosti prikazal sožitje briškega kmeta s trto, njuno medsebojno povezanost, predanost briškega človeka svoji zemlji. Film naj bo osnovan na pripovedih kmetov, tako starejših kot mladih, saj oboji s svojim aktivnim delom ustvarjajo pokrajino, ki jo lahko vidimo na sodobnih z droni posnetih razgledih Brd. Briška terasirana pokrajina je nekaj, kar človeku ob obisku Brd takoj pade v oči. Zakaj ne bi našim obiskovalcem predstavili, kako je moral človek zaradi močne erozije sicer trde flišnate, a zelo rodovitne zemlje najti način,

kako to zadržati? V svetu poznamo predvsem terase, na katerih se gojijo monokulture (npr. riževe terase), briška terasa pa je izrazito večkulturna. Na njej najdemo trto, sadje, oljko, vrbo, katere veje so bile v preteklosti izjemnega pomena za privezovanje mladih poganjkov trte. Kot je nekoč rekel Bruno Podveršič, kateremu gredo velike zasluge za vnovično uvajanje oljk in oljčnikov v Brdih, je briška kmetija izrazito mediteranska, na njej najdemo širok izbor sadja, od prvih česenj v začetku maja do kostanja v novembru. Vse to je znal kmet dobro izkoristiti, da je preživel. In to, se nama zdi, bo turista zanimalo.

Druga stvar, ki bo turista zanimala, je naša obmejnost. In čeprav smo Brici obmejni, nismo nikoli bili (o-)/zamejeni. Starejši ljudje so nama pripovedovali, kako so vsi govorili furlansko in tudi Furlani, s katerimi so trgovali, so znali slovensko. Kar ni tako običajno na romansko-slovanski meji, toda oba naroda sta bila ekonomsko soodvisna in če je nekaj v tvojem ekonomskem interesu, se boš pač potrudil.

Sabotinska ali t. i. osimska cesta je primer ceste, ki je speljana po ozemlju druge države, kar morda z današnje perspektive ni nekaj posebnega, toda če vemo, da je bila zasnovana konec 70. let 20. stoletja, torej še v času, ko je bila meja med Vzhodno in Zahodno Evropo še kako živa, potem razumemo, da je bila že ideja o taki cesti res nekaj neobičajnega.

Za turiste bo zanimivo tudi, kako je bila dejansko meja propustna, čeprav so bili cariniki in miličniki na njej zelo strogi. Konec koncev prva navedena Nove Gorice v ranih otroških letih sploh nisem poznala, saj smo vse nakupe opravljali v Krminu in Čedadu. V Novi Gorici sem bila prvič, ko smo šli kupit šolsko haljico, to pomeni pri sedmih letih. To je del naše zgodovine, o katerem bi turistom morali pripovedovati. Pripovedovanje zgodb (story-telling) namreč postaja vedno pomembnejši del turistične ponudbe.

Način, kako obiskovalcem predstaviti sebe in svoje življenje, je po najinem mnenju vzpostavitev sodobnega multimedijskega muzeja, pri čemer je poudarek na pridevniku sodobnega. Muzej si namreč še vedno predstavljamo kot vitrine s predmeti in table z napisi. Morda bi bil boljši izraz center. Taki centri po svetu že dolgo obstajajo, nam najbližji je Slovensko multimedijsko okno (SMO), ki so ga zasnovali Slovenci v Špetru v Benečiji. Center prikazuje kulturno krajino od Julijskih Alp do morja, od Mangarta do Tržaškega zaliva in se uvršča med nove oblike tematskih in pokrajinskih muzejev, ki ne slonijo več na zbiranju predmetov, temveč na pripovedi.⁶ Zastavljen je kot aktiven, dinamičen, prijazen in spodbuden prostor, kjer se skozi značilne vidike krajevne kulture razvija pripoved o teh krajih. V tem prostoru se prepletata umetniško eksperimentiranje in razsežnost spomina, obiskovalcu muzej ponuja interaktivna popotovanja in multimedialne freske krajine, ki je skupek ljudi in krajev, zgodb in spominov in ki vzbujajo dražljaje in razmišljanja. Skozi pripoved prepoznavamo krajino, jo lahko poslušamo in ugotavljamo, kako je jezik povezovalac mnogih kulturnih variant, mikrokozmosov, ki prekipujejo od zgodb (Spletni vir 8). Snovalci muzeja so življenje Slovencev na tem območju prikazali ne kot trpljenje, muke, strah (čeprav dejansko je bil to del življenja), ampak kot umečnost preživetja kljub težkim razmeram. To pa je nekaj, kar zanima nas vse, kako preživeti in osmisлити naše bivanje ne glede na razmere v družbi. V tem smislu se nama Brda z vsemi resničnimi! (ne izmišljenimi) zgodbami iz svoje zgodovine zdijo odlično izhodišče

⁶ SMO (Slovensko multimedialno okno – Finestra multimediale slovena) je muzej v Špetru v Beneški Sloveniji, ki je bil narejen v okviru strateškega projekta JEZIK/LINGUA, financiranega v okviru Programa čezmejnega sodelovanja Slovenija-Italija 2007–2013 iz sredstev Evropskega sklada za regionalni razvoj in nacionalnih sredstev.

za razvoj kulturnega turizma na temelju pripovedovanja zgodb – katerih cilj je sodobnemu človeku pokazati pot naprej na izkušnjah preteklih rodov. Lep primer je npr. tudi Nordijski center v Planici (Spletni vir 9). Del dejavnosti je za obiskovalca brezplačen, del pa plačljiv. Sam se odločaš, ali si boš ogledal proste vsebine ali pa izbral tudi plačljive in katere. Podobno bi morali, seveda s primernimi vsebinami, vezanimi na naše območje, načrtovati tudi v Brdih. Predlagava, da bi tak center postavili na Dobrovem, ki je dejansko središče Brd. Ena od možnosti je v okviru grajskega kompleksa, ki bi poleg temeljite obnove potreboval povezavo vseh vsebin, ki se tu nakazujejo v prihodnosti.

Brda bi bilo potrebno na nek način povezati tudi z več muzejskimi zbirkami. Povsem skrita je še hiša v lasti Darinke Sirk v zaselku *Frlanšče* v Krasnem. Gre za popolnoma ohranjeno staro briško kolonsko hišo s talnim ognjiščem *in situ*. Poleg te stoji še ena zapuščena hiša, ki bi jo lahko preuredili v sodobni del etnološkega muzeja z recepcijo in sanitarijami za obiskovalce. Zaradi specifik v briški materialni kulturi bi predlagali organizacijo tudi drugih razpršenih etnoloških zbirk. Poleg gradu Dobrovo je tako možno razširiti muzejsko ponudbo v prostorih, ki jih ima danes mladinski klub Strelišče, saj so za take namene odprli Mladinski center v t. i. Štalonih (Spletni vir 10). Tu bi lahko razstavili in predstavili del zasebne zbirke tekstila Darinke Sirk, ki obsega okoli 1000 kosov. V Šmartnem je že na ogled t. i. *briška hiša*, ki je bila leta 2003 obnovljena (Spletni vir 11). V njej je bila sprva predstavljena razstava o arhitekturni zasnovi briških hiš (Briška hiša 2015). V letu 2019 pa je bila dopolnjena z muzejskimi predmeti. Poleg te bi kazalo v Šmartnem odpreti še kakšno zbirko. V okroglem obrambnem stolpu predlagava predstavitev razstave o meji v zgodovini. V pritličju praznega šmartenskega župnišča bi lahko uredili sakralni muzej Brd. Vsa župni-

šča hranijo med drugim tudi dragocene plastike iz različnih obdobij pa tudi neuporabno cerkveno opremo. Glavno parkirišče pri vходу v Šmartno, imenovano *Padrate*, stoji na visokih stebrih, pod katerimi je velik in visok prostor. Tu bi lahko predstavili agrarno zgodovino Brd z večjim pa tudi manjšim obdelovalnim orodjem, kot so vozovi, brane, plugi, koši, *žbrenčlje* idr.

Poseben in za ogled praktično še neizkoriščen kraj je Kojsko. Tu bi bilo lepo povezati skrite zaklade v župnijski cerkvi, glavni oltar, slike Sebastijana de Vite (Šerbelj 1999: 135–155) ter še zlasti sedanjo zakristijo, ki je pravzaprav lep, a neurejen in neobnovljen gotski prezbiterij. V eni od sob nekdanjega gradu v Kojskem bi lahko uredili spominsko sobo Srečka Kumarja in le-to navezali na predstavitev aleksandrink ter drugih načinov preživetja briških družin v preteklosti. Za večino obiskovalcev Brd je za ogled nedostopen najstarejši gotski krilni oltar iz leta 1515, ki stoji v cerkvi Svetega križa nad Kojskim (Peskar 2016: 35–50). Cerkev bi morala biti tako kot tista v Hrastovljah odprta za ogled. V tem primeru bi turist v Kojskem za ogled potreboval najmanj en dopoldan, če ne cel dan. Zaradi organizacijskih zapletov, zlasti osebja, bi določene zbirke imele prosti vstop na račun povišanja turistične takse ali pa bi uredili elektronski dostop s centralno prodajo kart.

Če dajemo poudarek posameznim gostom in njihovim individualnim obiskom in izkušnjam, bi se lahko pred posamezne cerkve⁷ – ki zaradi lege⁸ ne morejo biti tako kot cerkvi v Medani in Šmartnem čez dan odprte –, postavilo informacijske table s fo-

⁷ Marsikatera cerkev je pravi umetnostnozgodovinski biser. Naj med drugim omeniva freske v cerkvi sv. Andreja v Vrhovlju pri Kožbani, Mušičev križev pot v Gradnem, gotski prezbiterij in novo odkrite freske v Biljani (Premrl 2011) idr.

⁸ Nekatero cerkve ležijo izven naselij, kar pomeni nevarnost vandalizma ali kraj.

tografijami in osnovnimi informacijami. Za zahtevnejše obiskovalce bi na tablah postavili povezave na spletne strani, kjer lahko posegajo po razširjenih vsebinah ali celo virtualnem prehodu po notranjosti zaprte zgradbe. Enako bi uredili tudi informacije v posameznih vaseh. Primer dobre prakse je Šmartno, kjer so bile s projektnimi sredstvi po vasi postavljene večjezične informativne table. Podobno bi kazalo urediti tudi v drugih briških vaseh. Na izhodišču bi bila tabla z osnovnimi podatki in zemljevidom, kje se v vasi nahaja zanimiva točka. V nadaljevanju pa bi podobne table postavili še pri posameznih točkah. S tem bi si turisti lahko samostojno ogledali Brda in se glede na želje in zahteve poučili o zanimivosti krajev, v katerih se nahajajo. Take zanimive točke so bile že evidentirane s projektom PHARE leta 2000. Enako bi kazalo opremiti pohodne poti. Z imeni starih briških sort češenj so opremljene danes urejene pešpoti, ki pa turistom razen eksotičnega imena ne povedo ničesar. Dodati bi jim morali fotografije in opise imenovanih sort iz knjige Zorana in Gregorja Božiča (Božič 2013). Brda lahko prepredemo tudi z novimi potmi, vezanimi na našo kulturno dediščino. Kot osnovo lahko vzamemo recimo zgodovinske pripovedke, že zbrane v publikaciji *Zlata koza pod razvalinami* (2008) in povežemo ruševine ali zgolj lokacije vseh nekdanjih gradov, ki so zaradi meje stali v Brdih od srednjega veka dalje.

Pogosto slišimo, da Brda v arhitekturnem pogledu »niso več to, kar so bila v preteklosti«. Tudi arhitektura je vitalen in spreminjajoč se element kulturne dediščine. Na splošno ugotavljamo, da se je s popotresno obnovo izgubil marsikateri za Brda tipični arhitekturni element, kot sta npr. *žbatafur* (spahnjenica) in *ganjk* (leseni balkon). Nekatere turistične kmetije že ponujajo sobe in apartmaje v stavbah, ki jih krasijo elementi briške arhitekturne dediščine (Spletna vira 12, 13). V Šmartnem so na posameznih hi-

šah postavljeni panoji, ki kažejo posamezne stavbe leta 1953, da jih lahko primerjamo s trenutnim stanjem. Zelo zanimiv se nama zdi predlog Darinke Sirk, da bi na gričku na Vrhovlju postavili apartmajsko naselje, ki bi ga sestavljale majhne hišice, oblikovane tako, kot so bile briške hiše v preteklosti, a hkrati z vsem udobjem, ki ga nudi sodobni način gradnje. Vsaka hišica bi imela drugačen dimnik, ki bi ga oblikovali po skicah, narejenih leta 1953 v okviru raziskovalne t. i. Orlove ekipe (Sosič 1992: 366–367). Taki projekti prispevajo k revalorizaciji in dvigu zavesti o vrednosti tradicionalne stavbne dediščine.

Brda se s svojimi posebnostmi in že raziskanim bogastvom kulturne in zgodovinske dediščine lahko na različnih ravneh povežejo v zanimivo in privlačno turistično destinacijo. Kulturni turizem je eden od še ne dovolj izkoriščenih segmentov te destinacije. Marsikateri od predlogov ne zahteva večjih investicij in ga je mogoče izvesti z malo truda. Pogosto imava vtis, da so turisti, ki prihajajo v Brda, tisti, ki so prepoznali vrednost in pomen naše dediščine, morda še pred nami samimi. Da se je del kulturne dediščine ohranil, se moramo zahvaliti tistim redkim Bricem, ki so bogastvo naše preteklosti ohranjali ne glede na v vsakem obdobju nove »modne« teznje. Šele v zadnjem (morda petnajstletnem) obdobju se je namreč spremenil trend razvoja v prid ohranjanja tradicionalne arhitekture, starih sadnih in trtnih sort ter lokalne kulinarike. To je razveseljivo, saj kaže na dejstvo, da Brici ozaveščamo svojo identiteto, postajamo ponosni na svoje korenine in to želimo deliti s tistimi, ki nas obiščejo, zato svojo bogato dediščino uspešno vpletamo v mozaik turistične ponudbe.

VIRI IN LITERATURA

Literatura:

Božič, Z., Božič, G., Gumzi, M. 2013: *Stare sadne sorte na Goriškem*. Ljubljana: Nosorogi, zavod za kulturno dejavnost.

Briška hiša: katalog k stalni razstavi v Šmartnem = Brda house: catalogue for the permanent exhibition in Šmartno. 2015. Dobrovo: TD+M biro.

Peskar, R. 2016: Cerkev sv. Križa v Kojsem v luči poznogotske arhitekturne produkcije na Goriškem. V: *Poznogotski krilni oltar v cerkvi sv. Križa v Kojsem (1515) in življenje v Brdih v 16. stoletju*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 35–50.

Premrl, B. 2011: *Briški teri: zgodbe cerkva in zvonikov v Brdih*. Sežana: Kulturno društvo Vilenica.

Sosič, B. 1992: Terenska ekipa Etnografskega muzeja v Goriških Brdih. V: *Etnolog: glasnik Slovenskega etnografskega muzeja*, št. 2, 345–376.

Šerbelj, F. 2016: Slikar Sebastiano Devita in njegova dela na Goriškem. V: *Acta historiae artis Slovenica*, 4, 1999, str. 135–150.

Zlata koza pod razvalinami: vjedence in druge folklorne pripovedi iz Brd in okolice Gorice. Celje: Društvo Mohorjeva družba: Celjska Mohorjeva družba, 2008.

Spletni viri:

Spletni vir 1: Občina Brda pridobila zlati znak Slovenia Green Destination. https://www.obcina-brda.si/obcina_brda/novice/2019111921193107 (dostop: november 2019).

Spletni vir 2: občina Brda. Pobratene občin. https://www.obcina-brda.si/obcina_brda/o_obcini/pobratene_obcine (dostop: november 2019).

Spletni vir 3: Katja Željan: Ne le češnje, vino in olive, Brda imajo še zvezde in sanje. Del, 24. 8. 2011. <https://www.delo.si/druzba/trip/ne-le-cesnje-vino-in-olive-brda-imajo-se-zvezde-in-sanje.html> (dostop: november 2019).

Spletni vir 4: Vila Vipolže: koledar dogodkov. https://www.vilavipolze.eu/koledar_dogodkov (dostop: november 2019).

Spletni vir 5: Pohodna pot Alpe Adria. Dosegljivo na: https://brda.si/dozivetja/tematske_poti/2012071809091143/Pohodna%20pot%20Alpe%20Adria (dostop: november 2019).

Spletni vir 6: Tatjana Gregorič: Opoldan in pol. <https://4d.rtvsl.si/arhiv/dopoldan-in-pol/174642119> (dostop: november 2019).

Spletni vir 7: Strategija celostne komunikacije enotne tržne turistične znamke Banjška in Trnovska planota (Fundacija Bit Planota), 2013, str. 67. http://www.motor-mti.eu/resources/files/Strategija_celostne_komunikacije_enotne_trzne_turisticne_znamke_Banjške_in_Trnovske_planote.pdf (dostop: november 2019).

Spletni vir 8: SMO. <https://www.mismotu.it> (dostop: december 2019).

Spletni vir 9: Nordijski center. <https://www.nc-planica.si> (dostop: december 2019).

Spletni vir 10: Mladinski center štaloni na Dobrovem. <https://www.mc-novagorica.si/mladinski-center-staloni-na-dobrovem> (dostop: december 2019).

Spletni vir 11: https://www.brda.si/znamenitosti/kulturne_znamenitosti/2012051414572992/%C5%A0martno (dostop: december 2019).

Spletni vir 12: <http://www.klinecplesivo.si> (dostop: december 2019).

Spletni vir 13: <https://www.info-slovenija.si/sl/imenik/turizem/apartmaji/valentincic-turizem-kojsko> (dostop: december 2019).

POROČILO O DELU SODELAVCEV RAZISKOVALNE POSTAJE ZRC SAZU V NOVI GORICI OD 1. 12. 2018 DO 31. 12. 2019

PERSONALNI SESTAV

V letu 2019 so strokovno in raziskovalno delo na Raziskovalni postaji (dalje RP) ZRC SAZU v Novi Gorici opravljali: doc. dr. **Danila Zuljan Kumar**, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, koordinatorka delovnih aktivnosti na RP ZRC SAZU v Novi Gorici; dr. **Jasna Fakin Bajec**, Inštitut za kulturne in spominske študije; dr. **Katarina Šrimpf Vendramin** (od 1. 6. 2019) in doc. dr. **Špela Ledinek Lozej**, Inštitut za slovensko narodopisje (do 1. 7. 2019 tudi Uprava); dr. **Petra Testen Koren**, Inštitut za kulturno zgodovino (polovični delovni čas), polovično na ERC Advanced Grant projekt EIRENE: Post-war transitions in gendered perspective: the case of the North-Eastern Adriatic region, ki ga vodi prof. dr. Marta Verginella (več glej: <http://project-eirene.eu>); pridr. prof. dr. **Neva Makuc** in dr. **Petra Kolenc**, Zgodovinski inštitut Milka Kosa; dr. **Alenka Di Battista** (do 1. 5. 2019 na porodniškem dopustu, s 1. 9. 2019 sodelavka ZVKDS, OE Nova Gorica in v dopolnilnem delovnem razmerju na ZRC SAZU), **Klavdija Figelj** (od 1. 6. 2019 polovični delovni čas) na Umetnostnozgodovinskem inštitutu Franceta Steleta ter prof. dr. **Branko Marušič**, znanstveni svetnik v pokoju.

DOKTORSKI ŠTUDIJI

☉ **Petra Kolenc:**

Petra Kolenc je 26. 3. 2019 na Fakulteti za humanistiko (študijski program *Zgodovina Evrope in Sredozemlja*) Univerze na Primorskem zagovarjala doktorsko disertacijo z naslovom *Trnovski gozd v gospodarsko-političnih in kulturno-socialnih dinamikah treh stoletij (od 18. do 20. stoletja): med mikro-zgodovinsko obravnavo in pisanjem lokalne zgodovine* pod mentorstvom prof. dr. Marte Verginella in somentorstvom prof. dr. Aleksandra Panjeka.

☉ **Klavdija Figelj:**

Klavdija Figelj je 19. 9. 2019 na Podiplomski šoli ZRC SAZU, Modul Transformacija moderne misli – filozofija, psihoanaliza, kultura, zagovarjala dispozicijo doktorske naloge z delovnim naslovom *Avantgarde na robu*.

GOSTOVANJA NA UNIVERZAH IN OSTALIH RAZISKOVALNI INŠTITUCIJAH

☉ **Neva Makuc:**

Med 1. 8. in 1. 12. 2019 je gostovala na Inštitutu za srednjeevropska kulturna srečanja – Istituto per gli incontri culturali mitteleuropei v Gorici (Italija). Poleg izvajanja raziskovalnega dela je sodelovala pri organizaciji 54. Srednjeevropskega kulturnega srečanja v Gorici ter sodelovala pri pobudi za oblikovanje evropskega kulturnega distrikta »GO.MOZAIK«.

☉ **Danila Zuljan Kumar:**

Med 1. 3. in 31. 3. ter od 21. 10. do 31. 1. 2020 gostuje na Univerzi v Padovi, Oddelku za jezikovne in literarne študije.

PEDAGOŠKO DELO NA UNIVERZI V NOVI GORICI

☉ **Neva Makuc:**

V okviru programa Kulturna zgodovina na Fakulteti za humanistiko je v zimskem semestru 2018/2019 kot nosilka predmetov predavala *Uvod v študij zgodovine* in *Zgodovino historiografije*.

☉ **Petra Testen Koren:**

V okviru program Kulturna zgodovina na Fakulteti za humanistiko je v zimskem semestru 2019/2020 izvajala seminar/vaje pri predmetu *Kultura fevdalne družbe*.

☉ **Danila Zuljan Kumar:**

V okviru programa Slovenistika na Fakulteti za humanistiko je nosilka predmetov *Dialektologija* in *Sociolingvistika*.

PEDAGOŠKO DELO NA PODIPLOMSKI ŠOLI ZRC SAZU

☉ **Špela Ledinek Lozej:**

V okviru modula Slovenske študije – tradicija in sodobnost je nosilka predmeta *Dediščine, dediščinski procesi in prakse*.

MENTORSTVO

☉ **Danila Zuljan Kumar:**

V okviru Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša je mentorica mladi raziskovalki Urški Vranjek Ošlak.

ČLAN KOMISIJE

☉ **Danila Zuljan Kumar:**

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta: članica komisije za zagovor doktorskega dela Janoša Jezovnika z naslovom *Notranja glasovna in naglasna členjenost terskega narečja slovenščine*.

Univerza v Novi Gorici, Fakulteta za humanistiko: članica komisije za zagovor diplomskega dela Lionelle Costantini z naslovom *Dileme pri usvajanju pomožnih glagolov v italijanščini s strani slovenskih govorcev*.

PREDAVANJA, REFERATI NA KONFERENCAH IN SIMPOZIJIH

☉ **Jasna Fakin Bajec:**

Ajdovščina, 29. 1. 2019: predavanje *O veliki evropski kulturni poti, ki povezuje s sv. Martinom povezane kraje med Madžarsko in Francijo* v Lavričevi knjižnici Ajdovščina.

Idrija, 21. 3. 2019: predavanje *Novi kreativni izdelki in storitve, osnovani na tradiciji in prilagojeni sodobnim trendom in potrebam* za Razvojno agencijo Idrija.

Ljubljana, 3. 4. 2019: predavanje *Revitalization and management of cultural heritage with people and not for people* na konferenci Revitalization of cultural heritage with the involvement of public and private sector, v organizaciji Fakultete za poslovne vede v okviru zaključne konference mednarodnega projekta RESTAURA.

Tolmin, 10. 4. 2019: predavanje *Vloga kulturne dediščina za razvoj podeželja in opolnomočenje kmečkih žena* v okviru izobraževalnih srečanj Kulturnega društva kmečkih žena iz Zgornjega Posočja.

Krakow (Poljska), 20. 8. 2019: predavanje *St. Martin's heritage and its social values of Sharing between local and transnational/societal environments* na 5. Mednarodnem dediščinskem forumu Centralne Evrope z naslovom *Heritage and Environment v organizaciji International Cultural Centre*.

Matavun, Park Škocjanske jame, 22. 10. 2019: predavanje *Establishing an integrative approach in safeguarding and sustainable using of cultural and natural heritage between theory and practice* na Experts

meeting in frames of UNESCO MAB programme in Karst and River Reka Basin Biosphere Reserve z naslovom *Linkage between academic institutions and BRs: application of traditional knowledge and aiming to sustainable coexistence of man and nature in modern times.*

📍**Špela Ledinek Lozej:**

Santiago de Compostela (Španija), 17. 4. 2019: predavanje *Alpine pasture in Friuli: heritages and practices* na 14. kongresu SIEF *Track Changes: Reflecting on a Transforming World.*

Tours (Francija), 6. 6. 2019: predavanje *Tolminc cheese scuffles behind the closed door and highlanders' autonomy* v sekciji *Geographical designations, valorisation and heritagisation* na 5. mednarodni konferenci IEHCA (Institut Européen d'Histoire et des Cultures de l'Alimentation).

Lima (Peru), 1. 7. 2019: predavanje *Cultivating interdependency: insights into governance of the commons in the Slovenian Alps* na 17. bienalni IASC konferenci *In Defense of the Commons: Challenges, Innovation, and Action* (skupaj z N. Bogataj in M. Šmid Hribar).

Videm (Italija), 24. 11. 2019: predavanje *AlpFoodway - interdisciplinarni, transnacionalni in participativni pristop k dediščini alpske prehrane* na mednarodni konferenci *Dediščina prehrane na stičišču Alp in Jadrana* (Univerza v Vidmu).

📍**Neva Makuc:**

Ljubljana, 18. 12. 2018: predavanje *Plemiška mobilnost na Goriškem v 17. stoletju: Francesco Maria Neuhaus* na znanstvenem posvetu *Družbena in identitetna mobilnost v slovenskem prostoru med poznim srednjim vekom in razpadom Habsburške monarhije: znanstveni posvet* v organizaciji Zgodovinskega inštituta Milka Kosa ZRC SAZU.

Ljubljana, 3. 4. 2019: predavanje *The revitalisation of cultural heritage with the involvement of public and private sector: A Slovenian good practice* na konferenci *Revitalization of cultural heritage with the involvement of public and private sector* v organizaciji Fakultete za poslovne vede v okviru zaključne konference mednarodnega projekta RESTAURA.

Gorica (Italija), 24. 5. 2019: vabljen predavanje v slovenskem jeziku, posvečeno goriški deželni zavesti v novem veku, v okviru panela *Le famiglie mitteleuropee nel Goriziano storico, cerniera di lingue e civiltà* na 15. mednarodnem festivalu *È storia - Festival internazionale della Storia Famiglie.*

Varšava (Poljska), 5. 6. 2019: predavanje *Challenges facing research on collective identities of frontier areas in the light of contemporaneous Enlightenment historiography* na mednarodni metodološki konferenci *Jak badać Oświecenie? / How to study the Enlightenment? / Comment étudier les Lumières?* v organizaciji Univerze v Varšavi.

Portorož, 18. 9. 2019: *Identities in the early modern border area between the Venetian Republic and the Habsburg hereditary lands* na mednarodni konferenci *Societies and Spaces in Contact: Between Convergence and Divergence* v organizaciji Znanstveno-raziskovalnega središča Koper, Slovenskega raziskovalnega inštituta iz Trsta in Inštituta za narodnostna vprašanja iz Ljubljane.

Gorica (Italija), 25. 10. 2019: vabljen predavanje v slovenskem jeziku *Plurilinguismo e identità di un area di confine: il Goriziano storico nell'età moderna* [Večjezičnost in identitete na obmejnem prostoru: historična Goriška v novem veku] na 54. Srednjeevropskih kulturnih srečanjih z naslovom *Gorizia, Gorica, Görz: incrocio fecondo delle tre civiltà europee*, v organizaciji Inštituta za srednjeevropska srečanja (ICM) iz Gorice.

Trst (Italija), 14. 11. 2019: vabljen predavanje *Attività storiografica degli umanisti friulani tra Quattrocento e Cinquecento* na 22. letnem simpoziju Zgodovinega društva Julijske krajine iz Trsta *Aspetti della cultura umanistica nell'area alto adriatica tra Quattrocento e Cinquecento.*

Gorica (Italija), 27. 11. 2019: vabljen predavanje *La Contea di Gorizia in età moderna – l'identità di una provincia di confine* [Goriška grofija v novem veku – identiteta obmejne dežele] v prostorih Palače Coronini (Cingrof) v organizaciji Državnega arhiva v Gorici in fundacije Fondazione Palazzo Coronini Cronberg iz Gorice.

☉**Danila Zuljan Kumar:**

Padova (Italija), 19. 3. 2019: predavanje *Identiteta Beneških Slovencev v odnosu do identitete Furlanov v Furlaniji - Julijski krajini* na Oddelku za jezikovne in literarne študije Univerze v Padovi.

Padova (Italija), 26. 3. 2019: predavanje *Leksikalna semantika v narečnih govorih* na Oddelku za jezikovne in literarne študije Univerze v Padovi.

Koper, 24. 9. 2019: prispevek *The agricultural lexis in the western and eastern parts of the Goriška Brda territory from the point of view of the Slavic-Romance language contact* na konferenci IGU 2019 *Thematic Conference Transformation of Traditional Cultural Landscapes, Session B: Mediterranean Landscape: Transitions, Prospects, Challenge* na Fakulteti za humanistične študije Univerze na Primorskem.

Vilna (Litva), 3. 10. 2019: prispevek *The function of contemporary culture and art in revitalizing the endangered language and reawakening of the dying culture and identity* na *26th International Scientific Conference of Jonas Jablonskis: Linguistic Diversity in the Modern World - Language Power and Prestige* na Inštitutu za litovski jezik Univerze v Vilni.

Opava (Češka), 19. 11. 2019: predavanje *Slovene dialects* na Oddelku za bohemistiko in knjižničarstvo Filozofske in naravoslovne fakultete Univerze v Opavi.

Opava (Češka), 21. 11. 2019: predavanje *The Function of Contemporary Culture and Art in Revitalizing the Endangered Language and Reawakening of the Dying Culture and Identity* na Oddelku za bohemistiko in knjižničarstvo Filozofske in naravoslovne fakultete Univerze v Opavi.

Brno (Češka), 25. 11. 2019: predavanje *The Region of Brda/Cueil/CollioA Mediterranean territory in the surroundings of the town of Gorizia/Gurizel/Gorica* na Oddeleku za klasične študije Masarykove univerze v Brnu.

Opava (Češka), 27. 11. 2019: predavanje *Slovenia: the development of its national identity* na Oddelku za zgodovino Filozofske in naravoslovne fakultete Univerze v Opavi.

Padova (Italija), 9. 12. 2019: Simpozij o Milku Matičetovem *Mitski svet Terskih dolin* na Univerzi v Padovi.

☉**Petra Testen Koren:**

Ljubljana, 6.–7. 6. 2019: prispevek z naslovom *Violence against women as reflected in the material of the Archivio di stato di Gorizia (1919–1921)* na mednarodnem simpoziju v okviru ERC projekta EIRENE z naslovom *Women and post-war transitions: violence* v Trubarjevi hiši literature.

☉**Katarina Šrmpf Vendramin:**

Videm (Italija), 24. 10. 2019: prispevek z naslovom *Prehranjevalne zapovedi, prepovedi in tabuji v času nosečnosti, poroda in zgodnjega otroštva na zahodnem slovenskem območju* na mednarodni konferenci *Dediščina prehrane na stičišču Alp in Jadrana* na Univerzi v Vidmu.

IZOBRAŽEVALNE DELAVNICE

☉**Jasna Fakin Bajec:**

Ajdovščina, 17. 12. 2018: v sodelovanju s profesorico angleščine mag. Melito Lemut Bajec so-vodenje delavnice *Kulturna dediščina* na Srednji šoli *Veno Pilon*, na gimnazijskem programu, (1. in 2. letnik), pri predmetu angleščina.

Sežana, 23. 1. 2019: vodenje delavnice *O dediščini sv. Martina* na Srednji šoli Srečka Kosovela, program ekonomski tehnik, pri predmetu Robotika.

Ajdovščina, 13. in 21. 2, 5. 3. 2019: vodenje izobraževalnih delavnic za odrasle v okviru operacije sodelovanja LAS na Ljudski univerzi »Program izobraževanja za razvoj in krepitev dejavnosti na kmetiji« (ukrep LEADER, podukrep 19.2). Teme delavnic: Vloga in pomen dosežkov in znanj naših prednikov za boljši jutri; Kuhanje po starih receptih je več kot oživljanje lokalne dediščine in iskanje lastnih korenin; Novi kreativni izdelki, osnovani na tradiciji in kulturni dediščini.

Cirje, 12. 3. 2019: vodenje izobraževalne delavnice o zgodovini in etnologiji Krasa v okviru izobraževalnega programa za Turistične vodnike kraških občin.

Ajdovščina, 22. 3. 2019: Osnovna šola Šturje: vodenje delavnice Dediščina mojega kraja v okviru tehničnega dneva za 3. razred.

Vipava, 9. 10. 2019; Ajdovščina, 15. in 16. 10. 2019; Planina pri Ajdovščini, 11. 10. 2019: vodenje štirih delavnic na temo obujanja domačih in umetnostnih obrti pekarstva za upokojene in ženske nad 50 letom starosti v okviru operacije sodelovanja LAS »Domače in umetnostne obrti – dediščina in sodobnost« (ukrep LEADER, podukrep 19.3), ki ga za LAS Vipavska dolina vodita Razvojna agencija ROD Ajdovščina in Občina Ajdovščina.

☛Špela Ledinek Lozej:

Renče, 11. 2. 2019: delavnica *Etnologija, kulturna antropologija in etnografske metode raziskovanja* na osnovni šoli Lucijana Bratkoviča Bratuša.

Ljubljana, 3. 12. 2019: okrogla miza *Dediščina v mobilnem svetu* (skupaj z M. Bofulin, N. Rogelja Caf, P. Pipan, M. Topole in M. Pisk) v Skuhni.

☛Katarina Šrimpf Vendramin:

Tolmin, 22. 11. 2019: predavanje »*Kaj naredi dobro koreografijo?*« na *Folklorni delavnici* JSKD OI Tolmin, Kinogledališče Tolmin.

PREDSTAVITVE, GOVORI IN DRUGI JAVNI NASTOPI

☛Alenka Di Battista:

Ljubljana, 12. 11. 2019: predavanje *Arhitekturno ustvarjanje med obema vojnama na Slovenskem. Revija Arhitektura in krog njenih sodelavcev* na Jesenskem ciklusu predavanj Slovenskega umetnostno-zgodovinskega društva v Narodni Galeriji.

☛Jasna Fakin Bajec:

Ljubljana, 3. 3. 2019: sodelovanje na okrogli mizi *Revitalization of cultural heritage in the 21st century* v organizaciji Fakultete za poslovne vede v okviru zaključne konference mednarodnega projekta RESTAURA.

Pliskovica, 25. 4. 2019: sodelovanje na okrogli mizi *Suhi zid – naša identiteta – UNESCO dediščina* v okviru otvoritve spomladanskega dela festivala Kraška gmajna - festival naravoslovnega in dediščin-skega turizma.

Nova Gorica, 18. in 19. 2. 2019: gostujoči predavanji pri predmetih *Zgodovina historiografije* in *Uvod v študij zgodovine* na Fakulteti za humanistiko, Program kulturna zgodovina Univerze v Novi Gorici.

Brežice, 5. 11. 2019: gostujoče predavanje pri predmetu *Gastronomija in enogastronomija na Slovenskem* na Univerzitetnem študijskem programu Turizem na Fakulteti za turizem.

☛Petra Kolenc:

Nova Gorica, 18. 12. 2018: predstavitev 42. številke *Goriškega letnika: zbornika Goriškega muzeja* posvečene Evropskemu letu kulturne dediščine (skupaj z A. Ferleticem in T. Gerbec) na Gradu Kromberk, Goriški muzej.

Gorica (Italija) 10. 4. 2019: predstavitev *Izvestja 25/2018* (skupaj z D. Zuljan Kumar, K. Figelj in A. Di Battista) v Katoliški knjigarni v sklopu pogovorov Na kavi s knjigo.

Lokovec, 16. 1. 2019; Grgar, 8. 2. 2019; Čepovan, 8. 3. 2019; Lokve, 10.3. 2019; Trnovo, 14. 3. 2019; Kal nad Kanalom, 28. 4. 2019; Grgarske Ravne, 7. 6. 2019; Kanal, 5. 8. 2019: predstavitev knjige *Krčme in gostilne na Trnovsko-Banjski planoti* (skupaj z M. Bremcem Šuligojem in ostalimi soavtoricami).

Nova Gorica, 24. 5. 2019: Predstavitev *Marušičevega zbornika: Zgodovinopisec zahodnega roba, prof. dr. Branku Marušiču ob 80-letnici* (skupaj s Petro Svolfjšak, Oto Luthrom in Danilo Zuljan Kumar) na Gradu Kromberk, Goriški muzej.

Lokve, 18. 8. 2018: voden pohod po (zgodovinski) poti za zidom; voden ogled malega muzeja škafarske obrti (prostoru društva LO-KO) na *Prazniku narave 2019*.

Nova Gorica, 17. 12. 2019: predstavitev 43. številke *Goriškega letnika: zbornika Goriškega muzeja* posvečene Evropskemu letu kulturne dediščine (skupaj z Andrejem Ferleticem) na Gradu Kromberk, Goriški muzej.

Špela Ledinek Lozej:

Nova Gorica, 17. 1. 2018: predstavitev *Izvestja 15/2018* (skupaj z J. Fakin Bajec, K. Figelj in N. Makuc) v Galeriji Frnaža.

Ljubljana, 20. 2. 2019: nastopno predavanje *Ognjišča – od središča vsakdanjih praks do kulturne dediščine* na Podiplomski šoli ZRC SAZU.

Koper, 18. 3. 2019: gostujoče predavanje *Razvoj kuhinjskega prostora v Vipavski dolini* v okviru *Zgodovinske pomladi 2019* pri predmetu *Zgodovina tradicionalne ljudske kulture* na Univerzi na Primorskem.

Bela peč (Italija), 12. 5. 2019: sodelovanje na srečanju o ohranjanju kulturne dediščine Slovencev v Italiji v organizaciji Slovenskega etnološkega društva, na Jalnovni domačiji.

Ljubljana, 11. 6. 2019: sodelovanje na okrogli mizi *O etnologiji v konservatorstvu ter o njeni vlogi pri varovanju in ohranjanju kulturne dediščine v 21. stoletju: Izkušnje, vloga, izzivi* v organizaciji Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Delovne skupine etnologov konservatorjev in Slovenskega etnološkega društva v Slovenskem etnografskem muzeju.

Lima (Peru), 5. 7. 2019: vabljen predavanje *Participatory transnational and cross-border approaches to Alpine food heritage and cultural heritage collections* na delavnici *Collective action, governance and adaptation: Lessons from the Alps and Andes* na Pontificia Universidad Católica del Perú.

Matajur (Italija), 31. 8. 2019: predstavitev knjige *Matajur – Živiet na planinah, vivere sui pascoli* Luise Battistig v okviru Gorskega praznika v Zavetišču Pelizzo.

Humin (Italija), 1. 9. 2019: predstavitev filma *Mleko, kafe in sir* na festivalu *Sguardi sui territori: Antropologia visuale ed ecomuseo*.

Gorica (Italija), 29. 11. 2019: predstavitev knjige Luise Battistig *Živiet na planinah, Vivere sui pascoli – Matajur* (skupaj z V. Klemšetom) v Trgovskem domu.

Neva Makuc:

Nova Gorica, 17. 1. 2018: predstavitev *Izvestja 15/2018* (skupaj z J. Fakin Bajec, K. Figelj in Š. Ledinek Lozej) v Galeriji Frnaža.

Petra Testen Koren:

Kobarid, Kobariški muzej, 12. 4. 2019: predavanje z naslovom »Dajte nam kruha! Sklenite mir!« *Prehrana, pomanjkanje in protesti – ženske preživetvene strategije med prvo svetovno vojno* ob odprtju e-razstave *Ženske v prvi svetovni vojni* v prostorih Fundacije Poti miru v Posočju.

Danila Zuljan Kumar:

Gorica (Italija) 10. 4. 2019: predstavitev *Izvestja 25/2018* (skupaj s P. Kolenc, K. Figelj in A. Di Battista) v Katoliški knjigarni v sklopu pogovorov *Na kavi s knjigo*.

Nova Gorica, 24. 5. 2019: Predstavitev *Marušičevega zbornika: Zgodovinopisec zahodnega roba, prof. dr. Branku Marušiču ob 80-letnici* (skupaj s P. Svolfjšak, O. Luthrom in P. Kolenc) na Gradu Kromberk, Goriški muzej.

RAZSTAVE

☛ **Klavdija Figelj:**

Tolmin, 14. 2. 2019: odprtje razstave *Tinka Volarič: Črta je vate zazrta*, Knjižnica Cirila Kosmača, 14. 2. 2019–28. 3. 2019.

Tolmin, 8. 7. 2019: odprtje razstave *Damijan Kracina: Nelagodje smisla/Discomforting Meaning*, Knjižnica Cirila Kosmača, 8. 7. 2019–9. 8. 2019.

Nova Gorica, 3. 12. 2019: odprtje razstave *Vasja Kavčič: Krog v kvadratu*, Mestna galerija Nova Gorica, 3.–24. 12. 2019

☛ **Petra Testen Koren:**

Brežice, 11. 1.–15. 2. 2019: gostovanje razstave *Na krilih zgodovine 1915–1917: Avstro-ogrsko letalstvo na soški fronti* (soavtorji: M. Močnik, M. Ravbar, J. Silič, T. Koren) v malem avditoriju Posavskega muzeja.

Pariz (Francija), 9.–17. 4. 2019: v sodelovanju z arhivi slovanskih držav je Forum slovanskih kultur gostoval z razstavo *Ženske in velika vojna/Women and the Great War. WWI through women's eyes* (s slovenske strani soavtorji: M. Verginella, A. Cergol Paradiž, I. Selišnik, U. Strle) na sedežu Unesca.

Kobarid, april–oktober 2019: e-razstava *Ženske v prvi svetovni vojni* (soavtorji: M. Verginella, R. Devetak, K. Ajlec, A. Cergol Paradiž, I. Selišnik, U. Strle, T. Koren, P. Mikša, P. Svolfšak, M. Klavora, Ž. Koncilija, J. Kosi) v prostorih Ustanove Fundacija »Poti miru v Posočju«.

BIBLIOGRAFIJA

☛ **Jasna Fakin Bajec:**

Zeleno je dobro: načrtovanje urbanih zelenih površin z ljudmi, ne za ljudi. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2019 (soavtorstvo z M. Pogačarjam, P. Kolenc, J. Tiranom, K. Horvat Polajnar in A. Smrekarjem).

Green is good: planning urban green spaces with people, not for people. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2019 (skupaj z Martinom Pogačarjam, Petro Kolenc, Jernejem Tiranom, Katarino Horvat Polajnar in Alešom Smrekarjem).

Promises and Limits of Participatory Urban Greens Development: Experience from Maribor, Budapest, and Krakow (soavtorstvo z M. Pogačarjem, K. Polajnar Horvat, A. Smrekarjem, J. Tiranom). V: *Participatory Research and Planning in Practice* (ur. J. nared in D. Bole). Cham: Springer, str. 75–89.

Vpliv urbanega razvoja Trsta na življenje kraškega kmeta konec 19. in v prvi polovici 20. stoletja V: *Kronika, Iz zgodovine Trsta*, št. 67, št. 3, str. 629–647.

The Interpretation and Utilization of Cultural Heritage and Its Values by Young People in Slovenia: Is Heritage Really Boring and Uninteresting?. V: *Etnološka tribina: Journal of Croatian Ethnological Society*, Vol. 48, No. 41.

Predstavitev turističnega kulinaričnega paketa Kras/Carso Food Tour: unikatno popotovanje v doživeto okušanje pristnega Krasa. V: *Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici*, št. 16, Nova Gorica: ZRC SAZU, str. 52–59.

☛ **Alenka Di Battista:**

Občinska stavba v Novi Gorici (soavtor Katarina Mohar), Umetnine v žepu 17. Ljubljana: Založba ZRC, 2019.

Zametki novogoriškega hotela Park. V: *Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici*, 16 (2019), str. 15–23.

Znanstveni sestavek v leksikonu:

Cotič, Marko. V: *Novi Slovenski biografski leksikon*. Zv. 4. Ljubljana: Založba ZRC [pred objavo].

Černivec, Josip. V: *Novi Slovenski biografski leksikon*. Zv. 4. Ljubljana: Založba ZRC [pred objavo].

Černigoj, Milan. V: *Novi Slovenski biografski leksikon*. Zv. 4. Ljubljana, Založba ZRC [pred objavo].

🌐 **Klavdija Figelj:**

Axis mundi kot os sveta ali zakaj je v kvadratu vrisan krog. V: *Vasja Kavčič: krog v kvadratu* [katalog razstave]. Nova Gorica: Kulturni dom, 2019, 2–3.

Damijan Kracina, Nelagodje smisla/ Discomforting Meaning [zgebanka]. Tolmin: Knjižnica Cirila Kosmača, 2019.

Lehrmanovi Argonavti, želja po izvirnosti za vsako ceno. V: *Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici*, 16 (2019), str. 24–35.

🌐 **Petra Kolenc:**

Trnovski gozd v gospodarsko-političnih in kulturno-socialnih dinamikah treh stoletij (od 18. do 20. stoletja): med mikrozgodovinsko obravnavo in pisanjem lokalne zgodovine: doktorska disertacija. Koper: [P. Kolenc], 2019, 275 str.

Lokve, vas, ki jo obdaja suhokamnit zid. V: *Pro Lokovec*. Lokovec: KTD Lokvec, 2018, str. 28–29.

Zeleno je dobro: načrtovanje urbanih zelenih površin z ljudmi, ne za ljudi. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2019 (skupaj z M. Pogačarjam, J. Fakin Bajec, J. Tiranom, K. Horvat Polajnar in A. Smrekarjem).

Green is good: planning urban green spaces with people, not for people. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2019 (skupaj z M. Pogačarjam, J. Fakin Bajec, J. Tiranom, K. Horvat Polajnar in A. Smrekarjem).

Gradivo za bibliografijo Branka Marušiča med letoma 1956 in 2018. V: *Marušičev zbornik: zgodovinopisec zahodnega roba: prof. dr. Branku Marušiču ob 80-letnici*. Ljubljana: Založba ZRC, 2019, str. 29–117.

Marija in Henrik: poskus rekonstrukcije (intimnega) odnosa V: *Razpotja*. Nova Gorica: DHG, 2019, str. 70–74.

Ivan Mignozzi. V: *Vesela Goriška: zbornik o ljubiteljski kulturi*. Nova Gorica: Zveza kulturnih društev, 2019, str. 142–145.

Pregled povojnega razvoja turistične infrastrukture na Lokvah. V: *Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici*, 16 (2019), str. 36–45.

Uredniško delo:

Marušičev zbornik: zgodovinopisec zahodnega roba: prof. dr. Branku Marušiču ob 80-letnici. Ljubljana: Založba ZRC, 2019 (skupaj z O. Lutharjem, P. Svoljšak in D. Zuljan Kumar).

Il patrimonio alimentare nell'area di contatto fra le Alpi e l'Adriatico: conferenza internazionale = Dediščina prehrane na stičišču Alp in Jadrana: mednarodna konferenca = Food heritage at the crossroads of the Alps and the Adriatic: international conference: 24. 10. 2019, Sala convegni, konferenčna dvorana, conference hall Roberto Gusmani, via, ulica, street T. Petracco 8, Udine, Viden, Udine [program s povzetki]. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2019 (skupaj s Š. Ledinek Lozej, M. Godina Golija in R. Dapitom).

Goriški letnik: Zbornik Goriškega muzeja, št. 43. Nova Gorica: Goriški muzej Kromberk, 2019 (skupaj s T. Gerbec in A. Ferleticem).

Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici 16 (2019), Nova Gorica: ZRC SAZU, 2019.

●Špela Ledinek Lozej:

Collaborative Inventory—A Participatory Approach to Cultural Heritage Collections. V: *Participatory Research and Planning in Practice* (ur. J. Nared in D. Bole). Cham: Springer, str. 121–131.

Planinsko pašništvo na Matajurju = L'alpeggio sul Matajur. V: *Živiet na planinah = Vivere sui pascoli: Matajur* (ur. L. Battistig). Čedad = Cividale del Friuli: Most, str. 13–19.

Planine v Nadiških dolinah. V: *Goriški letnik*, 43, 2019, str. 93–107.

Ob dvajseti obletnici razglasitve ognjišča v Lukčevi hiši na Kambreškem za kulturni spomenik: Beležka k dediščinskemu turizmu V: *Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici*, 16 (2019), str. 46–51

Uredniško delo:

Il patrimonio alimentare nell'area di contatto fra le Alpi e l'Adriatico: conferenza internazionale = Dediščina prehrane na stičišču Alp in Jadrana: mednarodna konferenca = Food heritage at the crossroads of the Alps and the Adriatic: international conference: 24. 10. 2019, Sala convegni, konferenčna dvorana, conference hall Roberto Gusmani, via, ulica, street T. Petracco 8, Udine, Viden, Udine: [program s povzetki]. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2019 (skupaj z R. Dapitom, M. Godina Golija in P. Kolenc).

●Neva Makuc:

Novoveška družbena mobilnost v luči šolstva notranjeavstrijskih dežel. V: *Družbena in identitetna mobilnost v slovenskem prostoru med poznim srednjim vekom in 20. stoletjem* (ur. B. Golec). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2019, str. 331–351.

Prispevek k preučevanju družbene mobilnosti na primeru epizode krminske fajde iz prve polovice 17. stoletja V: *Marušičev zbornik: zgodovinpisec zahodnega roba: prof. dr. Branko Marušič ob 80-letnici* (ur. Petra Kolenc et al.). Ljubljana: Založba ZRC, 2019, str. 199–209.

Il territorio di confine in età moderna quale cerniera di lingue e milieux culturali. V: *Nuova iniziativa isontina: rivista del Centro studi politici, economici e sociali »Sen. A. Rizzatti«*, 2019, št. 80, str. 10–11.

Vključujoča deželna identiteta večjezične historične Goriške v novem veku. V: *Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici*, 16 (2019), str. 7–9.

●Branko Marušič (izbor):

Slavnostni govor na proslavi 90-letnice TIGRa. V: *Primorski rodoljub*, št. 27, december 2018, str. 28–31.

Sloenci in italijanski preporod/risorgimento. V: *Trinkov Koledar* 2019, str. 47–57.

Tomaž Pavšič (21. 3. 1931–9. 2. 2019). Razumnik in narodni buditelj. V: *Primorski dnevnik*, 26. 3. 2019, št. 72, str. 18.

Vendarle predvsem graditelj prihodnosti. O političnem opredeljevanju Maksa Fabianija. V: *Primorski dnevnik*, 26. 5. 2019, št. 124, str. 11.

Predstavitev Julija Beltrama - Janka. V: *Julij Beltram - Janko (1913–1989). Gradivo s simpozija ob 30. obletnici smrti politika in partizana*, Vogrsko, 13. april 2019, Nova Gorica OZZB za vrednote NOB, 2019.

Solkanska pismenost. V: *Koledar Goriške Mohorjeve družbe* 2020, str. 197–203.

Stoletje društvene dejavnosti na Goriškem. V: *Vesela Goriška. Zbornik o ljubiteljski kulturi na Goriškem*. Nova Gorica, ZKD, 2019, str. 24–42.

Kako so Slovenci spoznavali Beneško Slovenijo v predplebiscitnem času (do oktobra 1866)? V: *Goriški letnik*, št. 43, 2019, str. 31–44.

Kako sem preživel prvo leto življenja. V: *Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici*, 16 (2019), str. 3–6.

O začetkih slovenskega knjižnega ustvarjanja pri Beneških Slovencih. V: *Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici*, 16 (2019), str. 10–14.

☉**Danila Kumar Zuljan:**

Pragmatic Functions of Repetitions in Spontaneous Spoken Dialect Discourse. *Dialectologia et Geolinguistica* 27 (2019), 123–141.

Word order in Slovene dialectal discourse. *Slovenski jezik - Slovene linguistic studies*, 2019, 12, str. 53–74.

Pripovedni svet Terskih dolin. V: Šekli, Matej (ur.), Rezoničnik, Lidija (ur.). *Slovenski jezik in njegovi sosede*, (Zbornik Slavističnega društva Slovenije). Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije. 2019, str. 407–415.

La realtà transfrontaliera di Schengen dal punto di vista della linguistica. V: Čok, Štefan (ur.), Škarabot, Anja (ur.). *Dietro, a ridosso, oltre il confine: gli sloveni in Friuli Venezia Giulia a dieci anni dall'adesione della Slovenia all'area Schengen*. Trieste: Slovenski raziskovalni inštitut: = Istituto sloveno di ricerche. 2019, str. 81–84.

Znanstveni pogled na šengensko čezmejno stvarnost - s stališča jezikoslovja. V: Čok, Štefan (ur.), Škarabot, Anja (ur.). *Zamejski, obmejni, čezmejni: Slovenci v Furlaniji - Julijski krajini deset let po vstopu Slovenije v šengensko območje*. Trst: Slovenski raziskovalni inštitut. 2019, str. 81–84.

Govor Gornjega Cerovega. V: Klemše, Vlado. *Med Biršo, Vrbačno in Prevalo: krajevna, ledinska, vodna, hišna in gorska imena v Gornjem in Dolnjem Cerovem in sosesčini*. Gorica: Zadruga Goriška Mohorjeva. 2019, str. 9–11.

O možnostih razvoja kulturnega turizma v Brdih (skupaj s T. Gomiršek). V: *Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici*, 16 (2019), str. 68–74.

Uredniško delo:

Marušičev zbornik: zgodovinopisec zahodnega roba: prof. dr. Branku Marušiču ob 80-letnici. Ljubljana: Založba ZRC, 2019 (skupaj z O. Lutharjem, P. Svoljšak in P. Kolenc).

Klemše, Vlado (avtor, fotograf), *Med Biršo, Vrbačno in Prevalo: krajevna, ledinska, vodna, hišna in gorska imena v Gornjem in Dolnjem Cerovem in sosesčini*. Gorica: Zadruga Goriška Mohorjeva, 2019. 131 str.

☉**Petra Testen Koren:**

Iz Posočja v Istro: vojna kronika Neže Rejec (1914–1918). V: *U sjeni Velikoga rata: odraz ratnih zbivanja na život istarskoga civilnog stanovništva: zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanoga u Puli 13.–15. listopada 2016* (ur. M. Dabo, M. Radošević). Pula: Istarsko povijesno društvo = Società Storica Istriana = Istrsko zgodovinsko društvo: Povijesni i pomorski muzej Istre = Museo storico e navale dell'Istria, 2019, str. 363–391 (skupaj z U. Strle).

Sostenitori e collaboratori maschili di Slovenka (1897–1902). V: *Slovenka: il primo giornale femminile sloveno (1897–1902)*. 1a ed. (ur. M. Verginella). Trieste: Vita Activa, 2019, str. 107–123.

Mesto žensk v biografiji. V: *Biografija na prehodu v digitalnost* (ur. M. Ratej). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC ZAZU, 2019, str. 99–111.

☉**Katarina Šrimpf Vendramin:**

»Medanc podklanc je figo zagledal, je milil, da je žganc«: Oblike, vsebina in funkcija medkrajevne g zbadanja na Slovenskem. V: *Glasnik SED* 60/2, 2019.

Kostumiranje za turistične namene: (Ne)ustvarjanje »briške noše«. V: *Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici*, 16 (2019), str. 60–67.

REDNA IN IZREDNA DEJAVNOST

☉ **Jasna Fakin Bajec:**

Strokovno sodeluje z Društvom gospodinj in dramske skupine Planina pri Ajdovščini.

Je članica sveta za turizem, posvetovalnega telesa župana Občine Ajdovščina za razvoj turizma v Zgornji Vipavski dolini in Odboru pametna regija za pripravo Regionalnega razvojnega programa Severne Primorske (Goriške) za obdobje 2021–2027.

Je članica uredniškega odbora revije *Andragoška spoznanja*.

V letu 2020 je svoje raziskovalno delo s področja razumevanja in uporabe kulturne dediščine v sodobnem svetu usmerila na mlade. V raziskavi jo je zanimalo, kako mladim bolje približati dediščino in jih hkrati vključiti v različne dediščinske prakse, ki se odvijajo po vaseh ali društvih. V ta namen je v letu 2019 izvedla več intervjujev s srednješolskimi profesorji.

V sodelovanju s Petro Testen Koren (ZRC SAZU, Inštitut za kulturno zgodovino) je sodelovala v raziskavi o tekstilnih delavka in hišnih pomočnicah na Komenskem Krasu. V letu 2019 je bilo izvedenih več intervjujev s starejšimi krajanki iz Občini Komen.

☉ **Petra Kolenc:**

Od leta 2015 je članica ožjega uredniškega odbora *Goriškega letnika: zbornika Goriškega muzeja* ter urednica *Izvestja* Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici.

Od avgusta 2017 je del delovne skupina za pripravo kandidature Poti miru – dediščina 1. svetovne vojne za vpis na Unescov Seznam svetovne dediščine.

Sodeluje pri pripravi programov za EPK, je avtorica ideje o knjigotrkškem središču, ki je bila upoštevana pri pripravi Lokalnega programa za kulturo pri MONG.

Strokovno sodeluje z društvom Planota (Lokve), kjer vodi sekcijo za kulturo, v okviru katere nastaja knjižna zbirka *Besede s Planote*.

Sodeluje tudi s Krajevno skupnostjo Lokve, Krajevno skupnostjo Trnovo, Turističnim in kulturnim društvom Lokovec, Turističnim društvom Lokve ter z KTŠ društvom LO-KO (Lokve), kjer pripravlja strokovne vsebine, povezane z zgodovino Trnovske planote.

Od novembra 2018 je članica sveta KS Rožna Dolina.

☉ **Špela Ledinek Lozej:**

Špela Ledinek Lozej je članica znanstvenega sveta Narodne in študijske knjižnice v Trstu, akcijske skupine 6 EUSALP, širšega uredniškega odbora *Goriškega letnika: zbornika Goriškega muzeja* in enciklopedije *Dedi*.

Zastopala je ZRC SAZU pri pripravi kandidature Mestne občine Nova Gorica za Evropsko prestonico kulture 2025.

☉ **Neva Makuc:**

Od leta 2015 je članica širšega uredniškega odbora *Goriškega letnika: zbornika Goriškega muzeja*.

Od leta 2016 je dopisna članica Istituta Pio Paschini (Videm, Italija).

Leta 2019 je bila izvoljena za redno članico Istituta per gli Incontri Culturali Mitteleuropei-ICM (Gorica, Italija).

☉ **Petra Testen Koren:**

Življenja in dela, Biografske študije. Testen, Petra (urednica 2015-). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2015-.

Življenja in dela, Kulturnozgodovinske študije. Testen, Petra (urednica 2013-). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006-.

Področna urednica *Novega Slovenskega biografskega leksikona* (balet).

Članica mednarodnega uredniškega odbora *Retrospektiv*, Znanstvene revije za zgodovino pisje in sorodna področja.

☛ **Danila Zuljan Kumar:**

Koordinira delo na RP Nova Gorica, pripravila je program dela RP Nova Gorica za leto 2019 za Znanstveni svet ZRC SAZU ter vsebinski in finančni načrt dela za 2020 za projekt *Zahodna slovenska narodnostna meja v luči sprememb časa* za sofinancerja, to je MONG.

Skupaj s Petro Kolenc je pripravila polletno in letno finančno poročilo o projektu *Zahodna slovenska narodnostna meja v luči sprememb časa*.

Sodeluje v strokovni skupini za pripravo novega programa za kulturo (LPK) v MONG.

Sodeluje v slovensko-italijanski skupini, ki pripravlja dokumentacijo za vpis pokrajine Brda/Collio/Cuei na Unescov seznam kulturne dediščine.

Jezikovno je pregledala Izvestja ter različne dokumente, povezane z RP Nova Gorica,

Sodeluje pri organizaciji *Škrabčevih dnevov* ter *Gradnikovih večerov*.

☛ **Katarina Šrampf Vendramin:**

Strokovno sodeluje z folklornimi skupinami po Sloveniji, v zadnjih letih še posebej intenzivno s skupinami na Goriškem (Folklorna skupina Gartrož, Folklorna skupina Razor Tolmin, Folklorna skupina Na placi iz Šempetra, Folklorna skupina Vipava).

Od leta 2018 je članica uredniškega odbora strokovne revije s področja folklorne dejavnosti *Folklornik*.

Od leta 2015 je strokovna spremljevalka srečanj odraslih folklornih skupin v organizaciji Javnega sklada za kulturne dejavnosti Republike Slovenije.

SODELOVANJE PRI TEKOČIH PROJEKTIH IN PROGRAMIH ZRC SAZU

Zahodna slovenska narodnostna meja v luči sprememb časa (Projekt sofinancirata Mestna Občina Nova Gorica in Občina Brda)

☛ **Petra Kolenc:**

Specialna znanstvena knjižnica Raziskovalne postaje v Novi Gorici (biblioteka SAZU, Hn) ter knjižnica in arhiv dr. Henrika Tume:

Vodila je specialno znanstveno knjižnico RP v Novi Gorici (COBISS Biblioteka SAZU, Raziskovalna postaja, Hn) ter skrbela za arhiv in knjižnico dr. Henrika Tume. Z zamenjavami, nakupi ter darovi je pridobila nove publikacije (dar Branka Marušiča, NŠK Trst). V preteklem letu so bile izposojene 104 enote knjižničnega gradiva. Novo katalogiziranih v sistemu Cobiss pod Hn je bilo 426 enot. Inventariziranih je bilo tudi dodatnih 29 enot drobnega tiska goriškega (primorskega) domoznanstva (skupaj 522 enot) ter 85 enot preostalega (predvsem) periodičnega tiska, ki ga postopoma vključujemo v vzajemno katalogizacijo.

Gradivo Tumove knjižnice in arhiva je bilo v obdobju, ki ga zajema poročilo, uporabljeno pri pravi naslednjih del:

Nina Merljak: Življenje in zapuščina posameznikov, zaslužnih za razvoj planinstva in gornišva na Goriškem: diplomsko delo. Nova Gorica: [N. Merljak], 2018.

Kolenc, Petra: Marija in Henrik: poskus rekonstrukcije (intimnega) odnosa. V: *Razpotja*. Nova Gorica: DHG, 2019, str. 70–74.

Makuc, Neva: Drobci iz korespondence Franca Kosa in Henrika Tume: Frančišek Borgia Sedej. V: *Goriški letnik*, 43, 2019, str. 121–132.

☛ **Špela Ledinek Lozej:**

Etnološko raziskovanje dediščine in predvsem dediščinotvornih praks in procesov na stičišču vzhodnih Alp in severnega Jadrana.

☉Neva Makuc:

Ob arhivskem raziskovalnem delu v Furlaniji-Juljski krajini nadaljuje z evidentiranjem različnega gradiva, pomembnega tudi za slovensko zgodovino. Na treh vabljenih predavanjih v Gorici je predstavila čezmejno tematiko, vezano na zgodovino historične Goričke in njeno deželno zavest v novem veku (podrobneje zgoraj).

☉Danila Zuljan Kumar:

Nadaljevala je z jezikoslovnimi raziskavami na območju zahodnih slovenskih narečij (predvsem briškega in terskega narečja).

☉Katarina Šrmpf Vendramin:

Opravila se je sondažna raziskava javnih plesnih zabav na Goriškem v 20. stoletju (s poudarkom na plesnih zabavah v Bukovici).

Začelo se je sistematično delo na raziskovanju preteklih in sodobnih oblačilnih praks temelječih na dediščini na zahodnem slovenskem prostoru.

Mednarodni in nacionalni raziskovalni ter aplikativni projekti

WoP – Walk of Peace: Trajnostni razvoj dediščine prve svetovne vojne med Alpami in Jadranom (vodja projekta pri ZRC SAZU dr. Petra Svoltjšak, Zgodovinski inštitut Milka Kosa)

☉Petra Kolenc:

Posebnost programskega območja je prisotnost dediščine prve svetovne vojne izjemnega zgodovinskega pomena, ki je mestoma slabo ohranjena, njen potencial za razvoj turizma pa še ni ustrezno izkoriščen. Projekt bo prispeval k spremembi obstoječega stanja s skupnimi čezmejnimi aktivnostmi za dolgoročno ohranjanje dediščine prve svetovne vojne ter krepitev njene uporabe za razvoj trajnostnega kulturnega turizma. Za okrepitev skupne promocije in trženja dediščine prve svetovne vojne bo uvedena krovna destinacijska znamka Poti miru s smernicami za trženje, spletna stran in druga promocijska gradiva. Nadgrajene in urejene bodo nove tematske poti, informacijske točke in središča z inovativnimi in interaktivnimi predstavitvami dediščine. Naložbe male vrednosti bodo namenjene ohranjanju dediščine prve svetovne vojne izjemnega pomena.

Sodelavci ZRC SAZU v sklopu projekta preučujejo umetniške odgovore na vojno in s tem povezane teme o begunstvu in povojni obnovi Posočja in Furlanije, ki predstavljajo posebej pomembno sporočilo Poti miru. Izvajajo se arhivske raziskave in zbiranje podatkov o padlih vojaki avstro-ogrske vojske na soški fronti (posebej za območje Banjške planote in Krasa).

ALPFOODWAY – A cross-disciplinary, transnational and participative approach to Alpine food cultural heritage, mednarodni evropski projekt, sofinanciran iz Evropskega sklada za regionalni razvoj, program transnacionalnega sodelovanja Alpsko območje 2014–2020.

☉Špela Ledinek Lozej (vodja projekta pri ZRC SAZU):

Alpski tradicionalni prehranjevalni načini so povezani z znanjem in veščinami pridelave in predelave živil, s šegami in navadami uživanja hrane ter s skupnimi vrednotami, značilnimi za celotno alpsko območje. Glavna cilja projekta sta bila oblikovanje vzdržnega razvojnega modela za obrobna gorska območja, zasnovanega na ohranjanju in ovrednotenju dediščine prehrane alpskega območja in na inovativnih orodjih trženja in upravljanja te dediščine, ter oblikovanje nadnacionalne alpske identitete, temelječe na skupnih kulturnih vrednotah, ki se, med drugim, izražajo v dediščini prehrane. Neposredni učinki projekta so: (1) popis tradicionalne alpske nesnovne kulturne dediščine prehrane (prim. popis enot iz Slovenije na spletišču *Intangible Search* http://www.intangiblesearch.eu/search/search_by_free_key.php?db_name=intangible_search&lingua=italiano&new_query=true&free_key=Slovenia);

(2) smernice za urejanje pravic skupnosti na področju intelektualne lastnine nesnovne kulturne dediščine; (3) smernice za uspešno trženje alpske dediščine prehrane; (4) smernice za uspešne integralne prehranjevalne verige, temelječe na ovrednotenju nesnovne kulturne dediščine; (5) večravninska mreža alpskih skupnosti; ter (6) vizija in Listina alpske prehranske dediščine (prim. <https://www.alpfoodway.eu/home/slovenian>). V okviru projekta smo v sodelovanju z Univerzo v Vidnu 24. 11. 2019 organizirali regionalno zaključno konferenco *Dediščina prehrane na stičišču Alp in Jadrana*, ki so se je udeležili etnologi, antropologi, jezikoslovci in geografi iz Avstrije, Hrvaške, Italije in Slovenije.

100 % lokalno, aplikativni raziskovalni projekt, sofinanciran iz Evropskega parlamenta, program Alpine Region Preparatory Action Fund II (ARPAF II).

Špela Ledinek Lozej (vodja projekta pri ZRC SAZU):

Projekt se osredotoča na krepitev kratkih kmetijsko-živilskih oskrbovalnih verig na območju Alp, ki jih razumemo kot množico deležnikov, sodelujočih v pridelavi in predelavi, trženju ter prodaji pridelkov in izdelkov, ki so v celoti pridelani in predelani lokalno: tovrstni pristop bo v tem projektu poimenovan 100 % lokalno.

RESTAURA-Revitalising Historic Buildings through Public-Private Partnership Schemes, mednarodni evropski projekt, sofinanciran iz Evropskega sklada za regionalni razvoj, program transnacionalnega sodelovanja Srednja Evropa 2014–2020.

Neva Makuc (vodja projekta pri ZRC SAZU), Jasna Fakin Bajec, Petra Kolenc:

Temeljno vodilo projekta, ki se je zaključil maja 2019, je dejstvo, da je v srednjeevropskih državah veliko zgodovinskih stavb v slabem stanju. Pogosto ni dovolj javnih finančnih sredstev za obnovo in valorizacijo teh stavb, zato se kaže potreba po uveljavljanju novih rešitev, kakršne lahko ponuja zasebno-privatno partnerstvo. V projekt je bilo vključenih deset partnerjev ter enajst pridruženih partnerjev s Poljske, iz Slovenije, Hrvaške in Slovaške. Slovenski projektni partnerji so bili ZRC SAZU, Mestna občina Nova Gorica in Fakulteta za poslovne vede (Ljubljana), pridruženi pa Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Slovenska škofovska konferenca in Nadškofija Ljubljana.

Sodelavci in sodelavke ZRC SAZU so sodelovali pri vseh delovnih paketih s posebno pozornostjo do slovenskega prostora. Aktivno so sodelovali na transnacionalnih srečanjih in na zaključni konferenci (jan. 2019 v Varšavi in apr. 2019 v Ljubljani). Ob posvetovanjih z deležniki so pripravili slovensko različico dokumenta *Smernice za načrtovanje in pripravo projektov kulturne dediščine skladno z modelom javno-zasebnega partnerstva*. Bili so posebno dejavni pri diseminaciji rezultatov projekta (spletne novice, obveščanje in srečanja z deležniki, radijski intervju, javne predstavitve projekta itd.).

UGB – Urban Green Belts – Smart integrated models for sustainable management of urban green spaces for creating more healthy and liveable urban environments, mednarodni evropski projekt, sofinanciran iz Evropskega sklada za regionalni razvoj, program transnacionalnega sodelovanja Srednja Evropa 2014–2020.

Jasna Fakin Bajec (vodja projekta pri ZRC SAZU), Petra Kolenc:

Življenje v velikih mestih s parkom, otroškimi igrali, zelenim obrežjem ali vrtom predstavlja vedno večjo prednost, saj bližina zelenih površin ponuja kvalitetnejše življenje. Mestne zelene površine za prebivalce mest niso pomembne le kot prostor za počitek, igro in rekreacijo, temveč tudi zmanjšujejo posledice onesnaženosti zraka, omilijo posledice mestnega hrupa in ohranjajo biodiverzitetu. V kolikor mestne zelene površine niso pravilno vzdrževane, lahko hitro postanejo sredstvo konfliktov med prebivalci in pristojnimi političnimi in upravnimi organi. Da bi tako zelene površine kakovostnejše in učinkovito upravljali tudi v 21. stoletju, so sodelavci projekta razvili pristope, orodja in strategije s

poudarki na sodelovanju s prebivalci in drugimi odločujočimi akterji (politiki, strokovnjaki, gospodarskim sektorjem). S skupnimi močmi stroke, občin in razvojnih agencij so razvili tri modele, ki z inovativnimi pristopi, metodi in tehnikami predstavljajo poti, kako bolje izkoristiti zeleno infrastrukturo (GIS podatke), kako učinkovite vključiti mestne skupnosti v upravljanje in vzdrževanje zelenih površin in kako krepiti zmogljivosti in znanja političnih akterjev. S tem so bili narejeni pomembni koraki za razvoj integriranega in participativnega sistema pri načrtovanju, upravljanju in vzdrževanju mestnega zelenega okolja. Pri projektu, ki se je zaključil maja 2019, je sodelovalo deset partnerjev iz sedmih držav Centralne Evrope. Model za aktivno vključevanje lokalnega prebivalstva v upravljanje zelenih površin in skupna spoznanja vseh pilotnih akcij, kjer so partnerji testirali modele, so bili prevedeni tudi v slovenski jezik. Gradivo je moč dobiti v Raziskovalni postaji ZRC SAZU v Novi Gorici in na Inštitutu za spominske in kulturne študije, ZRC SAZU v Ljubljani.

NewPilgrimAge: 21th century reinterpretation of the St. Martin related shared values and cultural heritage as a new driver for community-sourced hospitality, mednarodni evropski projekt, sofinanciran iz Evropskega sklada za regionalni razvoj, program transnacionalnega sodelovanja Srednja Evropa 2014–2020.

☛ Jasna Fakin Bajec (vodja projekta na ZRC SAZU, Inštitut za kulturne in spominske študije):

Glavni namen projekta je iskanje in preverjanje različnih pristopov, metod in sodobnih interpretacijskih orodij, kako dediščino sv. Martina približati mladim in malim podjetnikom na način, da jo bodo razumeli kot pomemben vir za iskanje možnih poti iz trenutnih socialnih, kulturnih, gospodarskih in okoljevarstvenih problemov. Partnerska mesta, ki ležijo ob Evropski kulturni poti (Sombotel, Maribor) ali njenih odsekih (Albenga, Trentino, Dugo Selo) so v okviru pilotnih aktivnosti oblikovala in testirala inovativna komunikacijsko-informacijska orodja za promocijo, ohranjanje in rabo dediščine. Trenutno se v okviru projekta pripravlja model/priročnik o načinih valorizacije kulturne dediščine oziroma njenih vrednot, ki naj bi izražale želje, izkušnje, znanja in ideje lokalnega prebivalstva. Model bo vseboval praktične smernice o sodobnih pristopih in orodjih vključevanja skupnosti (zlasti mladih) v nastajanje, ohranjanje in trajnostno rabo neizkoriščenih dediščinskih potencialov. Partnerji skupaj z lokalnimi deležniki in kulturnimi promotorji tudi razvijajo lokalni akcijski načrt, s katerim bo mogoče določiti nadaljnje strateške korake za vzdržno upravljanje kulturne dediščine in opolnomočenje lokalnih skupnosti. Projekt bo postavil temelje za kvalitetnejšo in bolj aktivno transnacionalno mrežo mest, povezanih z dediščino sv. Martina, ki bo obogatena s skupno blagovno znamko in skupno prepoznavno strategijo.

Vloga raziskovalcev iz ZRC SAZU je ozaveščati in izobraževati partnerje o novih pristopih ohranjanja, predstavljanja in uporabe dediščine za razvoj lokalnih skupnosti. Partnerjem smo tudi strokovno pomagali pri izvedbi projektnih aktivnosti. Na podlagi rezultatov izobraževalnih delavnic in pilotnih akcij pripravljamo model o načinih valorizacije kulturne dediščine za doseganje ciljev trajnostnega razvoja, integriranega pristopa pri upravljanju s kulturnimi praksami in doseganje medsektorskega povezovanja.

Mapiranje urbanih prostorov slovenskih mest v zgodovinskem okviru. Modernistična Nova Gorica in njeni konteksti, aplikativni projekt ARRS (L6-8262) 2017–2020, ki ga financirajo ARRS (75 %), Mestna občina Nova Gorica (12 %) in Slovenska akademija znanosti in umetnosti (13 %). (vodja projekta na ZRC SAZU doc. dr. Helena Seražin, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta)

☛ Alenka Di Battista in Klavdija Figelj:

Umetnostnozgodovinski projekt obravnava nastanek povojnega modernističnega mesta Nova Gorica, njegovo urbanistično zasnovo, vlogo in pomen njegovih javnih in arhitekturnih spomenikov

ter razvoj mesta od nastanka do danes. V okviru projekta potekajo temeljne umetnostnozgodovinske znanstvene raziskave povojnega urbanizma in modernistične arhitekture, ki bodo omogočile podrobne podlage za osnovanje smernic za boljše varovanje povojne dediščine na naših tleh ter pomagale podati temelje za pripravo ustreznih urbanističnih in konservatorskih načrtov podobnih urbanih naselij. Raziskovanje se namreč osredotoča tudi na študij primerljivih, podobno zasnovanih mest zlasti na področju Slovenije in celotne bivše Jugoslavije. Rezultati projekta bodo tako pripomogli k umestitvi povojne dediščine v širši jugoslovanski in evropski kontekst, znotraj katerih doslej še ni bila (ustrezno) identificirana in ovrednotena, in bodo služili kot vzorčni primer za raziskovanje modernistične arhitekturne in urbanistične dediščine drugih slovenskih mest, raziskovalne pristope pa bo moč aplicirati tudi na druga, podobno zasnovana evropska mesta.

Pri projektu sodeluje skupina mednarodno uveljavljenih znanstvenih raziskovalcev in mladih na začetku kariere z Umetnostnozgodovinskega inštituta Franceta Steleta ZRC SAZU in Univerze v Mariboru (FERI in Oddelek za umetnostno zgodovino Filozofske fakultete). V raziskave so vključene tudi nekatere lokalne inštitucije. To je tudi razlog, da A. Di Battista in K. Figelj v času trajanja projekta delujeta v prostorih Raziskovalne postaje ZRC SAZU Nova Gorica. Rezultati raziskave bodo strokovni in širši javnosti predstavljeni v obliki znanstvenih in strokovnih člankov, javnih predavanj, žepnic, strokovne umetnostne monografije, fotografske razstave in spletnega portala o mestu, ki so ga vzpostavili sodelavci na projektu s Fakultete za elektrotehniko, računalništvo in informatiko (FERI) v Mariboru (<https://www.novagoricaart.si/>). Portal poleg vodnika po arhitekturnih in javnih spomenikih vključuje tudi predstavitev za Novo Gorico pomembnih osebnosti, tematske poti, digitalno vizualizacijo rasti mesta skozi čas, spletne razstave ipd. Pripravo spletne z informacijskega vidika so sodelavci FERI predstavili na mednarodnem znanstvenem simpoziju CECIIS 2019 (Jernej Huber, Mitja Gradišnik in Marjan Heričko).

V letu 2019 je bila v Atriju ZRC med 13. in 24. majem na ogled razstava z naslovom Naslikana zgodovina Primorske. Freske Slavka Pengova v novogoriški občinski stavbi (avtorica Katarina Mohar), na spletnem portalu pa je bila izvedena virtualna interaktivna predstavitev te freske (avtorja prezentacij Katarina Mohar in Nejc Bernik, <https://www.novagoricaart.si/interaktivno/slavko-pengov-zgodovina-primorske/>). Na podoben način je na portalu dostopna virtualna predstavitev prvih stanovanjskih blokov v Novi Gorici (avtorja Alenka Di Battista in Nejc Bernik, <https://www.novagoricaart.si/interaktivno/edvard-ravnikar-ruski-bloki/>). Sodelavci projekta so pripravljali tudi druge vsebine spletno stran (Osebnosti, Spomeniki in Poti).

V pripravi je tudi strokovna monografija o arhitekturi in likovni opremi novogoriške občinske stavbe (avtorici Alenka Di Battista in Katarina Mohar), ki bo izšla v zbirki Umetnine v žepu. V ta namen je aprila 2019 K. Figelj zbirala med domačini spomine o omenjeni stavbi.

Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta bo s sodelovanjem Mestne občine Nova Gorica letos izdal tudi strokovno monografijo Umetnost na stičišču kultur. Mestna občina Nova Gorica, ki je plod sodelovanja inštitutskih sodelavcev (Helena Seražin, Gorazd Bence, Tina Košak, Vesna Krmelj, Franci Lazarini, Katarina Mohar, Mija Oter Gorenčič, Andreja Rakovec, Barbara Vodopivec in Andrea Furlan), sodelavcev Raziskovalne postaje ZRC v Novi Gorici (Branko Marušič in Klavdija Figelj) in sodelavcev Goriškega muzeja Kromberk – Nova Gorica (Katarina Brešan). Septembra je bil razpisan javni poziv za udeležbo na mednarodnem simpoziju Mapiranje prostorov modernističnih mest v kontekstu načel CIAM-ove Atenske listine, ki bo potekal v dvorani Mestne občine Nova Gorica med 11. in 13. marcem 2020.

Slovenska umetnostna identiteta v evropskem okviru (raziskovalni program Umetnostnozgodovinskega inštituta Franceta Steleta) (vodja programa izr. prof. dr. Barbara Murovec)

Alenka Di Battista:

Izhodišče za raziskave v okviru raziskovalnega programa predstavlja materialna in duhovna umetnostna dediščina prostora današnje Slovenije. Osnovni cilj programa je prispevati znanstvene in strokovne rezultate, ki bodo prinesli nova spoznanja, temeljno poglobili in razširili vedenje o umetnosti in umetnostni zgodovini Slovenije in ju umeščali v ustrezen evropski kontekst, ob tem pa hkrati tudi skrbeli za ozaveščanje širše strokovne in laične javnosti o evropskem pomenu umetnostnih spomenikov in njihovem ustreznem varovanju. Raziskovanje po posameznih obdobjih se posveča vsem likovnim zvrstem, arhitekturi in urbanizmu od srednjega veka do 20. stoletja v vsakokratnih historičnih kontekstih znotraj evropskega prostora. V okviru programa je A. Di Battista sodelovala pri pisanju gesel za *Novi Slovenski biografski leksikon* in pri raziskovanju arhitekturne zgodovine hotela Slon v Ljubljani (članek v pripravi).

Historične interpretacije 20. stoletja (raziskovalni program Inštituta za kulturne in spominske študije) (vodja programa dr. Oto Luthar)

Jasna Fakin Bajec:

Program se med drugim osredotoča na politike spomina (revizionizem, vpliv popularne kulture, vpliv institucij na popularne interpretacije zgodovine ...). V primerjalni perspektivi obravnava spremembe v spominski krajini v srednji in jugovzhodni Evropi in s poglobljenim primerjalnim razmislekom o razsežnostih (re)apropriacije in izpogajanja spomina na različnih družbenih ravneh in v stičišču med lokalnim, nacionalnim, evropskim in globalnim. Jasna Fakin Bajec se je v letu 2019 ukvarjala s konceptom kulturnih pravic in emocij pri interpretaciji preteklih dosežkov in spoznanj ter njihovi trajnostni uporabi v razvojne in ekonomske namene.

Dediščina v akciji: Participativne metode in digitalni učni viri za vključevanje mladih v dediščinske prakse in izobraževalno-vzgojne vsebine, ciljni raziskovalni projekt ARRS in Ministrstvo za kulturo (V6-1922). Projekt se izvaja na Inštitutu za kulturne in spominske študije. (vodja projekta dr. Martin Pogačar)

Jasna Fakin Bajec:

Osrednji namen projekta je razviti in analizirati participativne metode in IKT orodja, da bi tako osnovnošolcem in srednješolcem približali kulturno dediščino na zanimiv, kreativen in sodoben način, ter jih hkrati aktivno vključiti v različne dediščinske akcije, ki se izvajajo v okviru lokalnih ali nacionalnih skupnosti. Osrednji izziv, ki ga raziskovalci skušajo rešiti, torej je, kako med mladimi vzbuditi večje zanimanje za dediščino. S pomočjo mladih, učiteljev in strokovnega osebja iz kulturnih institucijah raziskovalci iz ZRC SAZU in računalniškega podjetja ARCTUR d.o.o bomo razvili in testirali prototip digitalnega učnega vira, ki bo na interaktiven in kreativen način mladim približal različne dediščinske prakse in digitalne dediščinske vsebine. Posebna vloga bo namenjena prav aktivnemu vključevanju različnih deležnikov, ki bodo sodelovali kot razvijalci vsebin in preizkuševalci učnega vira. Poleg tega se bo v projektu pripravilo priročnik s predstavitevijo participativnih metod in načinov oblikovanja IKT orodij za izkustveno izobraževanje o kulturni dediščini. Testni prototip digitalnega učnega vira se bo izvedlo v Občini Ajdovščina, kjer raziskovalci že aktivno sodelujejo z Občino Ajdovščina, Lavričevo knjižnico Ajdovščina in Srednjo šolo Veni Pilon. Projekt bo pomembno prispeval k ozaveščanju o potencialih digitalne dediščine za konkurenčnejši in lokalni skupnosti prilagojen razvoj.

Domače in umetnostne obrti: dediščina in sodobnost (operacija sodelovanja LAS, sofinanciran s sredstvi Evropskega kmetijskega sklada za razvoj podeželja preko Programa razvoja podeželja RS za obdobje 2014–2020 / ukrep LEADER/ podukrep 19.3), projektni partner ROD Ajdovščina in Občina Ajdovščina (Predstavnik LAS Vipavska dolina), ZRC SAZU sodeluje kot zunanji strokovni partner.

☉Jasna Fakin Bajec:

Glavni namen projekta je revitalizacija izbranih domačih in umetnostnih obrti, ki so v preteklosti pomembno zaznamovale območje v Zahodni Sloveniji in so imele velik vpliv na gospodarski in širši družbeni razvoj. Občina Ajdovščina se v okviru operacije ukvarja z oživitvijo, revitalizacijo, prenosom in nadgradnjo znanj s področja mlinarstva in pekarstva predvsem zaradi njihove dediščinske vrednosti ter poslovnih priložnosti za razvoj novih, inovativnih storitev in produktov. Projekt temelji na ciljih, kot so medsektorski razvoj novih, inovativnih, na dediščini temelječih produktov, storitev, programov v sklopu podjetništva, turizma, trajnostnega in širšega družbenega razvoja; sodelovanju ponudnikov; skupnem nastopu proizvajalcev na trgu; izmenjavi znanj in izkušenj s področja ohranjanja in revitalizacije dediščine ter njene vključitve v sodobno življenje. ZRC SAZU pri projektu sodeluje kot zunanji izvajalec. V letu 2019 smo izvedli 4 etnološke delavnice za zbiranje zgodb o pekarstvu in mlinarstvu v Vipavski dolini ter pripravili zgodovinsko in etnološko študijo s smernicami, kako zbrano gradivo uporabiti za trajnostni razvoj domačih obrti. Aktivni smo tudi v medsektorski skupini, ki pripravlja turistični spominek.

Družbena in identitetna mobilnost v slovenskem prostoru med poznim srednjim vekom in razpadom Habsburške monarhije (temeljni raziskovalni projekt) (vodja projekta dr. Boris Golec)

☉Neva Makuc:

Projekt raziskuje mobilnosti posameznikov, skupnosti in skupin od poznosrednjeveškega obdobja do prvih let po koncu prve svetovne vojne. Ob tem je posebna pozornost namenjena identitetnim dinamikam posameznikov in skupin. N. Makuc je med drugim na osnovi določenih novoveških virov (poimenskih seznamov šolajoče se mladine na ljubljanskem jezuitskem kolegiju in v latinski šoli v Rušah) raziskovala vprašanje oblikovanja deželnih zavesti na obmejnem habsburško-beneškem prostoru ter vlogo jezuitskega izobraženja pri družbeni mobilnosti.

Temeljne raziskave slovenske kulturne preteklosti (program ARRS) (vodja dr. Miha Preinfalk)

☉Neva Makuc:

Nadaljevalo se je z evidentiranjem gradiva, shranjenega v arhivskih ustanovah in pomembnega za slovensko zgodovino, ter raziskovanjem novoveške zgodovine obmejnega slovensko-italijanskega prostora (npr. deželne zavesti v obmejnem prostoru, historiografija, šolstvo itd.).

Etnološke in folkloristične raziskave kulturnih prostorov in praks (program ARRS) (vodja izr. prof. dr. Jurij Fikfak)

☉Katarina Šrimpf Vendramin:

Dr. Katarina Šrimpf Vendramin se je v okviru programa ukvarjala z identitetnimi praksami, kot se kažejo v slovstveni folklori.

Bibliografije, mentalitete, epohe (vodja izr. prof. dr. Gregor Pobežin)

☉Petra Testen Koren:

Program je posvečen biografskim študijam, a obenem povezuje biografsko raven s proučevanjem mentalitet, hkrati pa z navezavo na pojem epoha ohranja stik s tradicionalnejšimi pojmovanji zgodovine.

Novi Slovenski biografski leksikon (vodja dr. Oto Luthar)

☉Petra Testen Koren:

V pripravi je zvezek Novega Slovenskega biografskega leksikona: črka C, Č, Ć.

Nevidno življenje odpadkov: Razvoj etnografsko utemeljene rešitve za upravljanje z odpadki v gospodinjstvih, aplikativni projekt ARRS (L6-9364) 2018–2021 (vodja dr. Dan Podjed)

☉Katarina Šrimpf Vendramin:

Glavni cilj projekta je razvoj inovativne tehnološke rešitve, ki bo spremljala in prikazovala, kje in kako nastajajo odpadki v gospodinjstvih, in spodbujala zmanjševanje njihove količine. Razvoj te rešitve temelji na etnografiji in pristopu, usmerjenem k ljudem. Zato v projektni skupini izvajajo primerjalne raziskave praks in navad na področju ravnanja z odpadki v šestih mestih: Ljubljana (Slovenija), Gradec (Avstrija), Trst (Italija), Zagreb (Hrvaška), Oslo (Norveška) in Dubaj (Združeni arabski emirati). Raziskava omogoča vpogled v življenje in delo »nevidnih« akterjev, npr. smetarjev, delavcev na smetiščih in ljudi, ki delajo v obratih za recikliranje, hkrati pa opiše lokalne navade, povezane z odpadki, ter predstavi odpadne stvari kot pomemben dejavnik v globalnem omrežju proizvodnje in porabe.

Create to Connect → Create to Impact, mednarodni evropski projekt, sofinanciran iz nadnacionalnega programa Evropske unije Ustvarjalna Evropa (vodja projekta na ZRC, dr. Dan Podjed)

☉Katarina Šrimpf Vendramin:

Prvi projekt z naslovom Ustvarjaj za povezave se je začel leta 2012 kot skupno prizadevanje desetih evropskih kulturnih organizacij in treh pridruženih partnerjev za ustvarjanje povezav med umetniškimi in raziskovalnimi institucijami ter občinstvom. Namenjen je bil iskanju novih produkcijskih modelov, ki lahko občinstvo pritegnejo na inovativne načine, in ustvarjanju novih javnih prostorov z dialogom in sodelovanjem. V novem projektnem ciklu se mreža širi z vključitvijo petih novih partnerskih organizacij, pozornost pa se od vzpostavljanja povezav preusmerja k ustvarjanju vpliva. Ta vpliv v projektne kontekste pomeni posebno vrednost, ki jo proizvedejo umetniške dejavnosti in tako spodbujajo družbene spremembe, inovacije, opolnomočenje in emancipacija.

Živa coprnija, mednarodni evropski projekt, sofinanciran iz Evropskega sklada za regionalni razvoj, program transnacionalnega sodelovanja med Slovenijo in Hrvaško 2014–2020 (vodja projekta na ZRC dr. Monika Kropelj Telban)

☉Katarina Šrimpf Vendramin:

Slovensko Pohorje in hrvaška Istra sta s svojo raznorodno in privlačno krajino dom brezštevilih takih zgodb. Projekt Živa coprnija je nastal iz želje in vizije, da bi to dragoceno bajeslovno izročilo obeh regij na novo odkrili – bodisi zabeležili še nikoli zapisano bodisi posodobili nekdanje že zabeleženo – ter aktivno ohranjali z vključevanjem v obstoječo turistično ponudbo.

Projekt finančno omogoča program Interreg Slovenija–Hrvaška. V njem sodeluje šest partnerskih organizacij iz Slovenije in Hrvaške s področij znanosti, turizma, umetnosti in kulture. Skozi plodno medsektorsko sodelovanje združujejo svoje znanje in moči z namenom ustvariti edinstveno, kultivirano in celostno turistično izkušnjo, ki bi nagovorila obiskovalce vseh starosti. Prav tako si prizadevajo pridobljeno znanje in izkušnje z izobraževanji prenašati na prihodnje generacije.

Dediščina na obrobjih: Novi pogledi na dediščino in identiteto znotraj in onkraj nacionalnega (interdisciplinarni raziskovalni program P5-0408, vodja Špela Ledinek Lozej):

V dobi porajajočih se ekstremizmov in vse večje razdvojenosti družb se posamezniki in skupine soočajo z vprašanji, kako različne družbene pojave nagovoriti kolektivno in javno. Ob množici dediščinskih ustanov, konvencij in seznamov se zdi, da sta morda prav dediščina in proces njenega ustvarjanja primerna za povezovanje v skupnem vrednotenju preteklosti ter vizijah prihodnosti, iz česar pa so še vedno prepogosto izključene različne manjšinske skupine z neenakim dostopom do družbene in politične moči. Medtem ko je bilo razumevanje dediščine v 19. in prvi polovici 20. stoletja povezano predvsem z izgradnjo narodov in homogenih skupnosti, pa novejši premisleki izpostavljajo večperspektivno in množinsko razumevanje dediščine. V programski skupini se zato posvečamo predvsem premisleku o razmerjih moči ter o razpiranju in preseganju nacionalnega pri ustvarjanju dediščine, predvsem pa vrednotenju in analizi manjšinskih dediščin. Pri čemer dediščino razumemo kot inherentno disonantno, kot preteklost v sedanosti, predvsem pa kot procesualno, tj. podvrženo nenehnim pogajanjem. Raziskovalno problematika je nagovorjena v petih tematskih sklopih: (1) Dediščina na dinamičnih mejnih območjih, (2) Dediščina v mobilnem svetu, (3) Jezik v rabi – raba jezika, (4) Živeti z dediščino in (5) Dediščinenje prostora. Glavni cilj je identifikacija, evidentiranje, dokumentiranje, ovrednotenje in analiza alternativnih manjšinskih oblik, praks in interpretacij ustvarjanja dediščine. Raziskovalno delo je izrazito več- in interdisciplinarno; vključuje teoretska izhodišča in metodološke pristope preučevanja narodnega vprašanja, antropologije, etnologije, jezikoslovja, literarnih ved, geografije in zgodovinopisja ter skuša na podlagi empiričnih raziskava in svežih (re)interpretacij kritično predstavljanje teoretsko-konceptualna in metodološka raziskovalna izhodišča.

Slovenski jezik v sinhronem in diahronem razvoju, Raziskovalni program (vodja na ZRC SAZU Kozma Ahačič, Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša)

Danila Zuljan Kumar:

Danila Zuljan Kumar znotraj Dialektološke sekcije Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša skupaj s sodelavci pripravlja tretjo knjigo *Slovenskega lingvističnega atlasa*, ki bo zajela pomensko polje »kmetijska opravila in orodja«. Delo je namenjeno ohranjanju slovenske kulturne dediščine.

V okviru tega je bilo opravljeno terensko delo, izdelani indeksi za vprašanja V286 *plug*, V286a *enojni plug*, V286b *dvojni plug*, V286a1 *ralo*, V297 *lemež*, V288 *črtalo*, V289 *držalo (ročice) pri plugu*, V303a *seno*, V303b *prva košnja*, V306 *otava*, V307 *vnuka*, V305 *mrva*, V304a *kopica sena za čez noč*, V304b *kopica sena za čez zimo* ter komentarji in karte za V286 *plug*, V286a *enojni plug*, V286b *dvojni plug*, V286a1 *ralo*, V297 *lemež*, V288 *črtalo*.

Projekt Portal Franček, Jezikovna svetovalnica za učitelje slovenščine in Šolski slovar slovenskega jezika. Projekt sofinancirata Republika Slovenija in Evropska unija iz Evropskega socialnega sklada (19. julij 2017–30. september 2021, vodja: Kozma Ahačič).

Cilj projekta je med drugim nov šolski slovar slovenskega jezika, ki bo namenjen učencem do 5. razreda devetletke in bo vseboval okoli 2.000 geselskih sestavkov. V okviru portala Franček bo delovala tudi jezikovna svetovalnica za učitelje, ki bo razlagala jezikovne dileme, s katerimi se najpogosteje srečujejo učitelji in profesorji slovenskega jezika. Vključen bo tudi nabor gradiv za pouk slovenskega jezika v osnovnih in srednjih šolah z opisom učnih metod.

V okviru projekta je Danila Zuljan ustrezno uredila 35 gesel iz SLA 1 in SLA 2, ki bodo predstavljene na Frančku.

Projekt Znanstvena raziskava slovenskih govorov v Gorskem kotarju - Projekt sofinancira Urad za Slovence v zamejstvu in po svetu (vodja: dr. Januška Gostenčnik)

Danila Zuljan Kumar je zapisala vprašalnico za vas Kuželj.

RADIJSKI IN TV NASTOPI

☉ Jasna Fakin Bajec:

Radio Robin, 10. 10. 2019: O delavnicah za peko kruha in mlinarstvu.

☉ Klavdija Figelj:

Radio Slovenija, Radio Koper Capodistria, 27. 9. 2019: gostja v nočnem programu, oddaja o Edvardu Rusjanu.

Radio Trst A (RAI), Klavdija Figelj v čezmejnem goriškem studiu vodi mesečne pogovorne oddaje, kjer gosti različne sogovornike.

17. 12. 2018: pater dr. Andrej Šegula, Teološka fakulteta v Ljubljani, oddaja o mestu in vlogi vere/religije v sodobnem svetu.

14. 1. 2019: direktorica tehnološkega parka Tanja Kožuh in podjetnik Elija Fajt, oddaja o podjetniškem profilu in izzivih goriškega čezmejnega prostora.

11. 2. 2019: sociologinja dr. Mojca Pajnik, Mirovni inštitut Ljubljana, oddaja o prostituciji in trgovanju z ljudmi: perspektive spola, dela in migracij.

18. 3. 2019: arhitekt Tomaž Vuga, oddaja o zgodovini in sočasnosti novogoriške arhitekture, predstavitev knjige *Projekt Nova Gorica*.

15. 4. 2019: managerka v turizmu Arjana Suhadolnik in sociologinja Sveta Buko, oddaja o turističnih potencialih goriške pokrajine.

20. 5. 2019: umetnik Marko Peljhan, oddaja o Beneškem bienalu in Peljhanovem projektu *Here we go again*.

16. 9. 2019: Vili Prinčič in Grazia Rusjan, oddaja o Edvardu Rusjanu ob 110. obletnici prvega poleta z motornim letalom.

14. 10. 2019: režiserka in dramaturginja Neda Bric, oddaja o njenem literarnem delu ob podelitvi nagrade mira za izjemne dosežke na področju literarnega ustvarjanja, ki jo podeljuje ženski odbor Slovenskega centra Pen ter o pripravi na Evropsko prestolnico kulture.

18. 11. 2019: filmski režiser Gregor Božič, oddaja ob premieri filma *Zgodbe iz kostanjevih gozdov*.

☉ Petra Kolenc:

Radio Koper, 27. 5. 2019 (skupaj z D. Zuljan Kumar): *Marušičev zbornik*: oddaja *Dopoldan in pol*.

Radio Robin, 24. 5. 2019 (skupaj z D. Zuljan Kumar in B. Marušičem): *Poklon neutrudnemu zgodovinopiscu zahodne meje*: oddaja *Goriška danes*.

RTV SLO, 24. 5. 2019 (skupaj s P. Kolenc in B. Marušičem): *Zbornik o slovenski zahodni meji*, oddaja *Prvi dnevnik*.

Radio Primorski Val, 12.–16. 8. 2019: *Zgodbe z razglednic, Lokve: preteklost vasi*, ob 9:00.

☉ Špela Ledinek Lozej:

Radio Robin, 24. 10. 2019: *Hrana povezala alpski prostor*: oddaja *Zanimivosti*.

☉ Neva Makuc:

Radio Slovenia International (Radio Si), 11. 5. 2019: *Projekt RESTAURA*: pogovor z Natašo Godec v tedenski specializirani oddaji Euranet Plus.

☉ Danila Zuljan Kumar:

Radio Koper, 27. 5. 2019 (skupaj s P. Kolenc): *Marušičev zbornik*: oddaja *Dopoldan in pol*.

Radio Robin, 24. 5. 2019 (skupaj s P. Kolenc in B. Marušičem) *Poklon neutrudnemu zgodovinopiscu zahodne meje*: oddaja *Goriška danes*.

RTV SLO, 24. 5. 2019 (skupaj s P. Kolenc in B. Marušičem): *Zbornik o slovenski zahodni meji*, oddaja *Prvi dnevnik*.

Radio Koper, 4. 10. 2019 (skupaj s F. Žgavec, M. Kocina, P. Quaggiatom in F. Lainščkom): *Ženska vokalna skupina Vinika praznuje 25 let delovanja, oddaja Dopoldne in pol.*

DOGODKI

☉Klavdija Figelj:

Soorganizatorica dogodkov:

Vipavski Križ, 28. 3. 2019: javno vodstvo po kapucinskem samostanu, ki ga je izvedla dr. Tanja Martelanc.

Kojsko, 31. 5. 2019: javna predstavitev novoodkritega dela oltarne slike baročnega slikarja Sebastiana Devite v ž. c. Marijinega vnebovzetja. Predstavitve opusa Sebastiana Devite (Ferdinand Šebrelj), predstavitev postopka odkrivanja slike (Klavdija Figelj).

Nova Gorica, 25. 11. 2019: Edvard Rusjan, 110. obletnica prvega poleta z motornim letalom; prireditve Mestne občine Nova Gorica s projekcijo dokumentarnega filma Borisa Palčiča *Leteča brata Rusjan – zgodba o zmagi za vsako ceno*, (Casablanca, 2009) v Eda Centru.

Solkan, 22. 9. 2019: Predstavitve Edvarda Rusjana na streamingu Pop TV ob prireditvi Mestne občine Nova Gorica *Podletu solkanskega mostu ob 110. obletnici prvega poleta Edvarda Rusjana.*

*Več informacij o tekočih projektih je na voljo na spletni strani ZRC SAZU.

Poročilo sestavila Petra Kolenc

Sodelavci Raziskovalne postaje ZRC SAZU Nova Gorica:

znanstvene sodelavke:

doc. dr. Danila Zuljan Kumar – Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša (tel. 05 335 73 21), koordinatorka dela

dr. Jasna Fakin Bajec – Inštitut za kulturne in spominske študije (tel. 05 335 73 25)

dr. Špela Ledinek Lozej – Inštitut za slovensko narodopisje (tel. 05 335 73 22)

dr. Neva Makuc – Zgodovinski inštitut Milka Kosa (tel. 05 335 73 23)

dr. Petra Testen – Inštitut za kulturno zgodovino (tel. 05 335 73 24)

dr. Katarina Šrmpf Vendramin – Inštitut za slovensko narodopisje (tel. 05 335 73 24)

dr. Alenka Di Battista – Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta (tel. 05 700 19 09)

Klavdija Figelj – Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta (tel. 05 700 19 09)

višja strokovna sodelavka:

dr. Petra Kolenc – Zgodovinski inštitut Milka Kosa (tel. 05 335 73 26)

prof. dr. Branko Marušič, znanstveni svetnik v pokojju (tel. 05 335 73 20)

*Raziskovalna postaja ZRC SAZU Nova Gorica z arhivom in knjižnico dr. Henrika Tume
Delpinova 12, 5000 Nova Gorica, tel.: 05 335 73 26*

Spletna stran: <http://rpng.zrc-sazu.si>

*Izvestje je del projekta *Zahodna slovenska narodnostna meja v luči sprememb časa*, ki ga sofinancirata Mestna občina Nova Gorica in Občina Brda.*

Izvestje je del skupne naloge sodelavcev Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici z naslovom Zahodna slovenska narodnostna meja v luči sprememb časa, ki se osredotoča na zgodovinske raziskave v zahodnem slovenskem prostoru, njegovo bivanjsko kulturo, na razumevanje pojmov tradicija in kultura, na preučevanje zahodnih slovenskih narečij in jezikovnega stika ter raziskovanje socialnopolitične, ekonomske in trajnostne vloge dediščine v sodobnem, globalnem svetu. Izsledki raziskav, ki jih objavljamo v domačih in tujih strokovnih ter znanstvenih publikacijah, so lahko temelj inovativnega kulturnega in gospodarskega razvoja širšega goriškega prostora. Letošnje *Izvestje* posvečamo razmislekom o razvoju kulturnega turizma in turistične infrastrukture na Goriškem.

IZVESTJE 16 – 2019

ISSN C504-2240

VSEBINA • Uvodnik (Helena Seražin) • Kako sem preživel prvo leto življenja (Branko Marušič) • **Članki:** Neva Makuc *Vključujoča deželna identiteta večjezične historične Goriške v novem veku* • Branko Marušič *O začetkih slovenskega knjižnega ustvarjanja pri Beneških Slovencih* • Alenka Di Battista *Zametki novogoriškega hotela Park* • Klavdija Figelj *Lehrmanovi Argonavti, želja po izvornosti za vsako ceno* • Petra Kolenc *Pregled povojnega razvoja turistične infrastrukture na Lokvah* • Špela Ledinek Lozej *Ob dvajseti obletnici razglasitve ognjišča v Lukčevi hiši na Kambreskem za kulturni spomenik: beležka k dediščinskemu turizmu* • Jasna Fakin Bajec *Predstavitev turističnega kulinaričnega paketa Kras/Carso Food Tour: Unikatno popotovanje v doživetu okušanje pristnega Krasa* • Katarina Šrimepf Vendramin *Kostumiranje za turistične namene: (ne)ustvarjanje »briske noše«* • Danila Zuljan Kumar in Tanja Gomiršek *O možnostih razvoja kulturnega turizma v Brdih* • Poročilo o delu sodelavcev Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici od 1. 12. 2018 do 31. 12. 2019 •

<http://zalozba.zrc-sazu.si>

ZALOŽBA
ZRC